ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

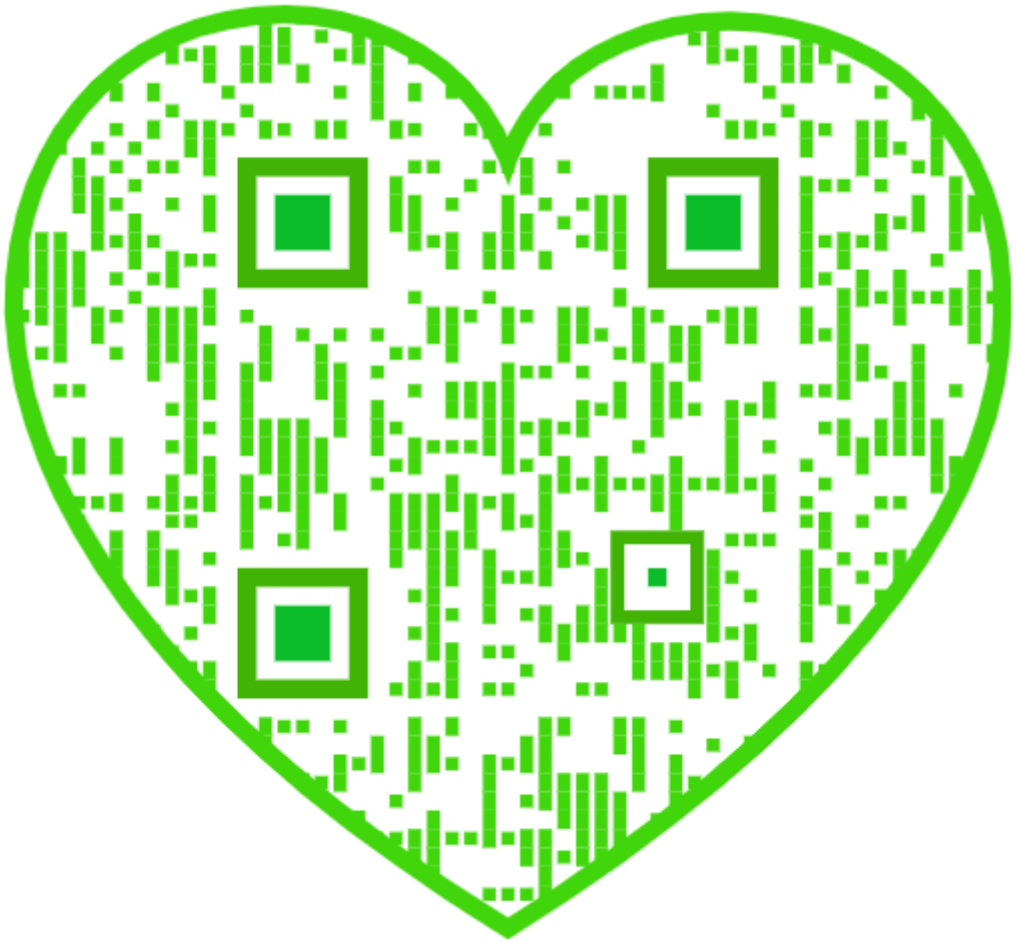

ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

A.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN,

OPGEMAAKT DOOR DE HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

B.

VOOR INLANDERS,

OPGEMAAKT TER ALGEMEENE SECRETARIE.

C.

GYMNASIUM WILLEM III.

OPGEMAAKT DOOR HET COLLEGIE VAN CURATOREN.

Afgesloten onder Ultimo 1859.

BATAVIA,

TER LANDS-DRUKKERIJ.

1860.

INDEX

OP HET ALGEMEEN VERSLAG VAN DEN STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIE, ONDER ULTIMO DECEMBER 1859.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZIGT.

BLZ.

A. *Bestuur over het onderwijs* 1
Aftreding der Hoofdcommissie van onderwijs 2
Benoeming van een nieuw Bestuur 3
B. *Gouvernements-onderwijzers* . . . . . —
Recapitulatie van het personeel bij het schoolwezen over 1859 4
Toegekende onderwijzers-rangen en verleende admissiën . 5
Eervol ontslag van de in *Nederland* benoemde onderwijzers-kweekelingen *A. van Velsen* en *J. Hazelhorst.* 6
Ontslag uit 's Lands dienst van den in *Nederland* benoemden onderwijzers-kweekeling *W. H. Snethlage* . —
C. *Uitbreiding van het onderwijs* . . . . . —
Opening der school te *Fort de Kock* (*Padangsche Bovenlanden* . . . . . —
Opening der school te *Tjilatjap* (residentie *Banjoemaas*) —
Benoeming van eene afzonderlijke Subcommissie van onderwijs in de *Padangsche Bovenlanden* . . . . —
Opening der Gouvernements *3de* lagere School te *Batavia* —
Oprigting en opening van eene Gouvernements lagere school te *Krawang* 7
Oprigting en opening van eene Gouvernements lagere school te *Wonosobo* (residentie *Bagleen*) . . . —
Oprigting en opening van eene Gouvernements lagere School op het *Marine-etablissement* te *Soerabaija* 8
Voorstel tot oprigting eener Gouvernements *2de* lagere School te *Ambarawa* (residentie *Samarang*) . . . 9
Oprigting eener Gouvernements lagere school te *Ngawie* (residentie *Madioen*) 10
Overweging tot oprigting eener Gouvernements *2de* lagere school te *Soerakarta* . . . . . —
Magtiging verzocht tot aanstelling van een 2den onderwijzer te *Djokjokarta* 12

BLZ.

Magtiging ontvangen tot aanstelling van een 3den onderwijzer aan de R. C. Weeshuisschool te *Samarang* . 12
Plaatsing van drie voor de Oost-Indische dienst benoemde onderwijzers . . . . . —
Benoeming in *Nederland* van 6 onderwijzers voor de Oost-Indische dienst . . . . . —
Benoeming in *Nederland* van 2 onderwijzers-kweekelingen . . . . . —
Berigten over de dienst der kweekelingen . . . . —
Voorstel, om ten laste van de koloniale fondsen aan eene der Rijks-kweekscholen in *Nederland* jaarlijks te doen inschrijven: 6 besturende onderwijzers en 6 hulponderwijzers voor de Indische schooldienst 15
Circulaire der Hoofdcommissie tot betere regeling der dienst van ondermeesters en kweekelingen. . . . —
D. *Mededeelingen van onderscheiden aard* 17
Nieuwe classificatie der onderwijzers, even als bij de controleurs der landelijke inkomsten en cultures . . —
Nieuwe wet op het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië* 18
Verhooging van indemniteiten voor huishuur aan de onderwijzers 20
Uitgave in druk van een bundel instructiën, reglementen en besluiten over het schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* 21
Uitgave in druk van een landbouwkundig schoolboek . —
Aanvraag van afbeeldingen, ten gebruike bij het onderwijs in de Natuurkunde 22
Opname van benoemingen door de Hoofdcommissie gedaan in de Javasche Courant . . . . . —
Middagschool aan de Gouvernements *3de* lagere school te *Batavia* . . . . . —
Benoeming van een kommies bij de Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* 23
Verslagen der Oost- en West-Indische Opvoedings-maatschappij in *Nederland* . . . . . —

HOOFDSTUK II.

Plaatselijk overzigt omtrent den staat van het Gouvernements- en Particulier-onderwijs 24
Bantam . . . . . —

BLZ.

Batavia (Gouvernements-scholen) 24
Idem (Particuliere-scholen) 31
Buitenzorg 35
Krawang 36
Cheribon 37
Tagal . . . . . —
Pekalongan 38
Samarang (Gouvernements-scholen) 39
Idem (Particuliere-scholen) 42
Ambarawa 44
Japara (Pattie) . . . . . —
Japara (Gouvernements-school) 45
Idem (Particuliere-school) 46
Rembang 47
Soerabaija (Gouvernements-scholen) . . . . . —
Idem (Particuliere-scholen) 50
Grissee 52
Bangkallang 53
Sumanap 54
Pasoeroean . . . . . —
Malang 55
Passoeroean (Particuliere-school) . . . . . —
Probolingo 56
Bezoekie . . . . . —
Banjoewangie 57
Banjoemaas 58
Tjilatjap . . . . . —
Bagelen (Poerworedjo) 59
Idem (Wonosobo) 60
Kadoe (Magelang) 61
Djokjokarta (Gouvernements-school) . . . . . —
Idem (Particuliere-school) 62
Soerakarta (Gouvernements-school) 63
Idem (Particuliere-school) . . . . . —
Madioen . . . . . —
Ngawie 64
Padang (Gouvernements-scholen) . . . . . —
Idem (Particuliere-scholen 66
Benkoelen . . . . . —
Riouw 67
Palembang 68

BLZ

Ba djermassin 68
Makassar 69
Maros 70
Boelecomba en Bonthain 71
Amboina . . . . . —
Banda 73
Ternate . . . . . —
Menado 74
Timor 76

HOOFDSTUK III.

Staat van het schoolwezen onder de Inlandsche Christenen . 77
Depok . . . . . —
Samarang (school van *W. Hoezoo*) 78
Japara (school van *P. Jansz*) 79
Amboina (Instituut voor Inlandsche onderwijzers van *B. N. J. Roskott* 80
Stand van het onderwijs op de onderscheidene Gouvernements-Negorij en Genootschaps-scholen tot *Amboina* behoorende 82
Idem op het eiland *Noussa-laut* 93
Idem op de Zuidkust van *Ceram* 94
Idem te *Boana*, *Manipa*, *Boeroe* en op de *Aroe-eilanden* 97
Ternate 99
Menado (Menahassa) 100
Sangir-eilanden 102
Gorontalo . . . . . —
Banda 103
Timor 105
Naschrift van de Hoofdcommissie van onderwijs bij het eindigen van haar jaarlijksch verslag . . . . . —

HOOFDSTUK IV.

Kosten van het lager onderwijs aan Europeanen en Inlandsche Christenen in *Nederlandsch-Indië* . . . 107

STATISTIEK.

A. Hoofd- en Subcommissiën van onderwijs 125
B. Aantooning der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernements-scholen zijn voorgevallen, gedurende het jaar 1859 133

BLZ.

C. Nominative staat der op ultimo December 1859 in Gouvernements dienst zijnde onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen 135
D. Staat der Gouvernements-scholen en het getal leerlingen onder ultimo December 1859 138
E. Staat der aanwezige particuliere schoolinrigtingen en het getal leerlingen onder ultimo December 1859 . . 139
F. Staat, aanwijzende den naam, de plaats en den rang der Inlandsche schoolmeesters in de residentie *Amboina*, met opgave tevens van het aantal schoolpligtige kinderen 141
G. Staat der Gouvernements inlandsche Christen-scholen en het getal schoolpligtige kinderen in de *Menahassa*, op ultimo December 1859 144
H. Idem, idem der Genootschaps-scholen 147
I. Idem, idem der Negorij-scholen 148

VOOR INLANDERS.

Voorwoord 151
JAVA I. Kweekschool te Soerakarta . . . . . —
II. Provinciale scholen 157
Bantam . . . . . —
Batavia . . . . . —
Buitenzorg . . . . . —
Krawang, school te Poerwakarta 158
Preanger Regentschappen 159
Cheribon 161
Tagal, school te Tagal . . . . . —
» » » Pamalang . . . . —
» » » Brebes 162
Pekalongan 163
Samarang, school te Samarang 164
» » » Salatiga 165
» inlandsche Christenschool van den zendeling W. Hoezoo . . . .

BLZ.

Japara, school te Patti 166
» » » Japara 167
Rembang 168
Soerabaija 169
Madura . . . . . —
Pasoeroean, school te Pasoeroean . . . . —
» » » Malang 170
» » » Bangil 171
Bezoeki 172
Banjoewangi 173
Banjoemas, school te Banjoemas . . . . —
» » » Poerbolinggo 174
Bagelen, school te Poerworedjo 175
» » » Ambal . . . . . —
» » » Keboemen 176
Kadoe, school te Magelang 177
» » » Temanggoeng 178
Soerakarta . . . . . —
Madioen 182
Patjitan 185
Kediri, school te Toeloeng Agoeng 186
BUITENBEZITTINGEN. Gouvernement Sumatra's Westkust 188
Normaalschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock . . . . . —
Benkoelen 192
Banka . . . . . —
Celebes, school te Makassar 193
» » » Maros 194
III. Schoolboeken 195
8ste vervolg-aantooning der verstrekte lees- en schoolboeken voor den inlander van 1 Jannarij t/m ultimo December 1859 198

GYMNASIUM WILLEM III.

Verslag van het Collegie van Curatoren van het Gymnasium *Willem III*, over zijne verrigtingen tot 31 December 1859 . 203

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZIGT.

A. Bestuur over het onderwijs.

Mogt als eene bijzonderheid in het Algemeen Verslag van het vorige jaar worden aangeteekend, dat in het Hoofdbestuur over het onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, geen veranderingen hadden plaats gevonden, het begin van het jaar 1859 was, zoo als uit het volgende blijkt, niet zonder afwisseling.

Ten gevolge der benoeming van den Resident van *Batavia*, als zoodanig ook Vice-President der Hoofdcommissie van onderwijs, jhr. Mr. D. A. Junius van Hemert tot Directeur der Middelen en Domeinen, werd de opengevallen betrekking van Vice-President der Hoofdcommissie vervuld, door den nieuw opgetreden Resident van *Batavia*, den heer J. C. de Kock van Leeuwen. (1)

Het oudste lid der Hoofdcommissie de heer J. C. Teengs, verzocht, uit hoofde der veranderde omstandigheden in zijne hoofdbetrekking, door zijne benoeming tot President van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, om van het lidmaatschap der Hoofdcommissie te worden ontheven. Bij Gouvernements besluit (2) werd hij dan ook op zijn verzoek eervol ontslagen, onder dankbetuiging voor de door hem bewezen veeljarige diensten; en in zijne plaats benoemd jhr mr. D. A. Junius van Hemert, oud Vice-President.

Bij Gouvernements besluit, werd voorts het lid der Hoofdcommissie, de Kolonel der Artillerie C. G. von Dentzsch, uithoofde van vertrek naar *Nederland*, op zijn verzoek eervol ontslagen, onder dankbetuiging voor de door hem als zoodanig bewezen diensten.

---

(1) Gouvernements besluit dd. 28 Februarij 1859 no. 29.
(2) » » dd. 21 Mei 1859 no. 54.

De grootste verandering evenwel onderging het collegie, toen, onder dagteekening van den 19den Junij 1859, de President Mr. C. A. de Jongh,

en de leden:

Jhr. Mr. D. A. Junius van Hemert,
Mr. J. de Wal,
Kol. G. Wassink,
A. J. W. van Delden,
Dr. P. Bleeker,
Ds. J. W. H. Adèr,
Mr. R. A. Eekhout,

het verzoek deden, om eervol ontslag uit deze hunne betrekkingen, aan welk verzoek bij Gouvernements besluit van den 7den Julij 1859 no. 6, gevolg werd gegeven, onder dankbetuiging voor de door hen bewezen diensten; terwijl bij datzelfde besluit werden benoemd:

tot President der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië*,

Mr. A. Prins, lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*,

tot leden:

Mr. A. J. Swart, Procureur-Generaal bij het Hoog-Geregtshof van *Nederlandsch-Indië*,
J. W. C. Diepenheim, Directeur van Financiën,
G. W. Fredzess, Luitenant-Kolonel der Genie,
H. P. Barkmeijer, Algemeen Boekhouder bij den Directeur van Financiën,
H. van der Grinten, Pastoor te *Batavia*,
Ds. A. van Davelaar, Predikant te *Batavia*,
D. Schuurman, Koopman te *Batavia*,
Mr. W. Rappard, Officier van Justitie bij den Raad van van Justitie te *Batavia*.

De Resident van *Batavia*, als zoodanig Vice-President, J. C. de Kock van Leeuwen, en de Secretaris der Hoofdcommissie J. A. Pattijn, verbleven in hunne respective betrekkingen.

Op den 11den Julij aanvaardde de nieuw benoemde President zijne betrekking, en gaf daarvan kennis bij circulaire van dezelfde dagteekening aan alle Hoofden van Algemeen Bestuur en de Subcommissiën van onderwijs op *Java* en de *Buitenbezittingen*.

Op den 18den Julij had de eerste vergadering der nieuwe Hoofdcommissie plaats, bij welke gelegenheid de President mededeelde, dat hij op Maandag den 11den Julij ten huize van den Secretaris, het archief der Hoofdcommissie had overgenomen van den afgetreden President, en alles in goeden staat had bevonden, zoo dat het hem eene aangename taak was, hulde te kunnen brengen aan de wijze, waarop tot heden was gearbeid.

De zamenstelling der Hoofdcommissie van onderwijs bleef ook op ultimo 1859 als volgt:

Mr. A. Prins, lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, *President*,

J. C. de Kock van Leeuwen, Resident van *Batavia*, *Vice-President*,

Mr. A. J. Swart,
J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
D. Schuurman,
Mr. W. Rappard,
} *Leden.*

J. A. Pattijn, *Secretaris.*

H. Perrison, *Kommies.*

B. Gouvernements onderwijzers.

Op ultimo 1858 bestond het in Gouvernements dienst zijnde onderwijzend personeel uit:

71 onderwijzers,
28 ondermeesters,
33 kweekelingen.

Totaal 135 personen.

Blijkens den hier achter gevoegden staat Lett. B zijn overleden, gepensioneerd, ontslagen, eervol ontslagen, of uit de dienst getreden, en met verlof naar *Nederland:*

4 onderwijzers met verlof naar *Nederland*,
1 » overleden,
1 » gepensioneerd,
2 ondermeesters ontslagen,
1 onderwijzer eervol ontslagen,
4 ondermeesters idem

Totaal 13 personen. Zoodat nog in dienst bleven 122 personen.

Daarbij nu geteld de hier te lande aangestelde:
3 onderwijzers,
2 ondermeesters,
7 kweekelingen,
1 onderwijzer uit Nederland aangekomen,
1 idem van verlof uit Nederland teruggekeerd.

Totaal 14 personen.

8 ondermeesters werden tot onderwijzers bevorderd, zoodat het in Gouvernements dienst zijnde personeel op ultimo December 1859 bestond uit:
78 onderwijzers,
28 ondermeesters,
30 kweekelingen.

Totaal 136 personen.

Voorts nog 10 onderwijzers met verlof in *Nederland*.

RECAPITULATIE.

1858			1859		
		135			122
af onderwijzers	7		bij onderwijzers	5	
» ondermeesters	6	13	» ondermeesters	2	
			» kweekelingen	7	14
Totaal		122	Totaal		136

werkelijk in dienst zijnde personen.

Na behoorlijk afgelegd examen is hier te Lande toegekend:

de 2de onderwijzers-rang,

Aan P. C. van Ghert, (1)

» J. E. van der Wijk, (2)

de 3de onderwijzers-rang,

» G. W. van Ligten, (3)

» A. B. J. Heijman, (4)

» F. J. C. Klaar, (5)

de 4de onderwijzers-rang,

» C. L. Kock, (6)

» H. W. Doeve, (7)

» H. F. Rabé, (8)

» C. Doelitzsch, (8)

» A. H. van den Worm, (10)

» F. H. Evers, (11)

» J. A. Boijer, (12)

en de *acte van onderwijzeres* aan:

Mevrouw de weduwe R. M. L. E. Bouricius, voor de *Hollandsche* en *Fransche* talen. (13)

Mejufvrouw J. A. Walbeehm, voor de *Hollandsche, Fransche* en *Engelsche* talen. (14)

Mejufvrouw H. M. Bake, voor de *Hollandsehe* en *Fransche* talen, (15)

De acte van onderwijzer voor de *Hoogduitsche* taal aan G. A. Fuhrmann. (16)

Terwijl al verder acten van toelating zijn uitgereikt tot het geven van openbaar onderwijs te *Batavia* aan Mevrouw de weduwe G. M. Wildanger, (17)

(1 & 2) Besluit H. C. V. O. dd. 15 Februarij 1859, no. 9/114.
(3 & 4) » » » 10 December 1859, no. 52/120.
(5) » » » 24 December 1859, no. 34/121.
(6 & 7) » » » 10 December 1859, no. 9/115.
(8) » » » 10 December 1859, no. 52/120.
(9 & 10) » » » 10 Mei 1859, no. 9/115.
(11) » » » 17 September 1859, no. 51/117.
(12) » » » 10 Mei 1859, no. 9/115.
(13) » » » 10 Mei 1859, no. 18/115.
(14) » » » 18 Mei 1859, no. 29/116.
(15) » » » 7 Julij 1859, no. 117/116.
(16) » » » 24 December 1859. no. 34/121.
(17) » » » 29 September 1859, no. 48/119.

te *Pasoeroean*, aan Mejufvrouw M. Koenen, (1)
te *Pattie*, aan Mevrouw M. C. van der Meijden, (2)
te *Soerabaija*, aan Mejufvrouw F. A. S. Rijke. (3)

Van de in 1854 en 1857 uit *Nederland* aangekomen onderwijzers-kweekelingen is W. H. Snethlage uit 's lands dienst ontslagen en is aan A. van Velsen en J. Hazelhorst op verzoek een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, nadat door laatstgenoemde was terugbetaald eene som van *f* 750, waartoe hij zich bij zijne aanstelling in *Nederland* verbonden had, van welke terugbetaling A. van Velzen was vrijgesteld uithoofde van ziekte.

C. Uitbreiding van het onderwijs.

Fort de Kock (*Padangsche Bovenlanden*).

en

Tjilatjap (*Residentie Banjoemaas*).

Ten vervolge van het voorkomende in het verslag over 1858, nopens de nieuw opgerigte scholen te *Fort de Kock*, (*Padangsche Bovenlanden*) en te *Tjilatjap* (*Residentie Banjoemaas*), kan thans worden medegedeeld, dat die scholen sedert primo 1859 in volle werking zijn, en wordt omtrent verdere bijzonderheden overgewezen tot het hoofdstuk: *Plaatselijk Overzigt.*

Voor de *Padangsche Bovenlanden* werd eene afzonderlijke Subcommissie van onderwijs benoemd. (4)

Batavia.

Zoo als in het vorig verslag is vermeld, had de Hoofdcommissie der Regering verzocht, om in afwachting dat Gouvernements gebouwen zouden zijn daargesteld, voor de nieuwe derde school te *Batavia*, eene particuliere woning te mogen inhuren, en tot dat einde te beschikken over eene som van *f* 250.— 's maands.

Overeenkomstig dit verzoek werd door de Regering beschikt (5), en alsnu een huis ingehuurd, voorloopig te *Goe-*

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 10 December 1859, no. 71/111.
(2) » » » 27 Januarij 1859, no. 44/113.
(3) » » » 1 Julij 1859, no. 98/116.
(4) Gouv. besl. dd. 3 November 1859, no. 14.
(5) » » dd, 2 Februarij 1859, no. 39.

noeng Saharie, te gebruiken als schoollocaal en onderwijzerswoning.

Als eerste onderwijzer aan deze inrigting van openbaar onderwijs werd benoemd *D. C. de Bruin* (1) op een tractement van *f* 200.— 's maands, vrije woning en *een vijfde* aandeel in de schoolgelden; en als tweede onderwijzer *J. A. P. de Visser* op een tractement van *f* 125.— 's maands, *f* 80.— indemniteit van huishuur en *een vijfde* aandeel in de schoolgelden (2).

Op den 25sten Julij werd de school geopend.

Nopens verdere bijzonderheden betreffende de werking van deze nieuwe school, wordt overgewezen tot het hoofdstuk: *Plaatselijk Overzigt*.

KRAWANG.

Ter voortzetting van het aangeteekende in het vorig verslag, kan thans worden medegedeeld, dat ook de openbare school voor deze assistent-residentie door de Regering werd toegestaan (3), met last om een project met begrooting van kosten in te dienen, betrekkelijk den bouw van een steenen schoollocaal met onderwijzerswoning, terwijl een tijdelijk locaal tot het houden der school werd aangewezen. Eene maand later (4), werd de school reeds geopend, terwijl aan het hoofd was geplaatst (5) de onderwijzer van den tweeden rang *J. A. L. Lempe*, benoemd onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, en zulks op een tractement van *f* 100.— 's maands, *f* 30.— indemniteit van huishuur en *een tiende* aandeel in de schoolgelden.

Over den aanvankelijken toestand van het onderwijs in deze school na een halfjarig bestaan, wordt bij het hoofdstuk *Plaatselijk Overzigt* verder gesproken.

Voor deze assistent-residentie werd eene afzonderlijke Subcommissie van onderwijs benoemd. (6)

WONOSOBO (*Residentie Bagelen*).

Ook voor deze plaats zou, volgens de mededeelingen in het vorig verslag, eene Gouvernements school worden opgerigt.

(1) Gouv. besl. dd. 2 April 1859, no. 3.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 16 April 1859, no, 16/113.
(3) Gouv. besl. dd. 21 April 1859, no, 2.
(4) » » dd. 31 Mei 1859, no. 2.
(5) Besluit H. C. V. O. dd. 18 Mei 1859, no. 18/116,
(6) Gouv. besl. dd. 2 Junij 1859, no. 3.

Magtiging van Regeringswege werd daartoe verleend, (1) en de onderwijzer van den derden rang *H. Goedhart* met de leiding der school belast, (2) onder genot van een tractement van *f* 100.— 's maands, benevens vrije woning, of wel eene indemniteit van *f* 30.— huishuur 's maands en *een tiende* aandeel in de schoolgelden.

Een tijdelijk locaal was bij de opening der school beschikbaar gesteld, en den Resident van *Bagelen* aangeschreven, om na verloop van één jaar te berigten omtrent de daarstelling van een schoolgebouw te *Wonosobo*. Twee maanden na de ontvangst van 's Gouvernements magtiging was ook deze inrigting in volle werking.

Bij het *Plaatselijk Overzigt* wordt ook de toestand van het onderwijs gedurende het jongst verloopen halfjaar besproken.

Gouvernements-school op het Marine-établissement te

Soerabaija.

Door den Vice-Admiraal, kommandant Zr. Ms. zeemagt in *Nederlandsch Oost-Indië*, werden aan de Hoofdcommissie voorstellen aangeboden, om te gemoet te komen in het onderwijs aan de kinderen van Europesche ambtenaren en ambachtslieden bij het marine-departement te *Soerabaija*, onder mededeeling van wat ter zake reeds met particuliere middelen was verrigt. Die voorstellen kwamen hoofdzakelijk hierop neêr, om voor dit établissement eene Gouvernements lagere school op te rigten, en in afwachting daarvan, aan de particuliere schoolinrigting aldaar van *J. C. le Clerq de Courcelles* eene ondersteuning te verleenen

Deze pogingen, om eene zoo aanmerkelijke gemeente niet verstoken te doen blijven van de gelegenheid tot het erlangen van onderwijs, werden door de Hoofdcommissie ten volle toegejuicht. Uit den ingezonden nominativen staat der leerlingen bleek, dat op het Marine-établissement aanwezig waren: 31 schoolpligtige kinderen, d. i. van 6 tot 14 jaren, terwijl nog 12 kinderen gevonden werden van 4 tot 5 jaren, zoo

(1) Gouv. besl. dd. 8 Maart 1859, no. 2.

(2) Besluit der H. C. V. O. dd. 16 April 1859, no. 87/114.

dat bij het openen der school op een genoegzaam getal kon gerekend worden.

De Hoofdcommissie aarzelde dan ook niet, de daarstelling eener openbare school aan te bevelen. Daar het van veel belang was, de particuliere inrigting zoo lang in werking te doen blijven, werd daarvoor tevens eene ondersteuning van Regeringswege gevraagd ad *f* 50.— 's maands.

Overeenkomstig deze voorstellen werd door het Gouvernement beschikt, (1) en tevens den Directeur der burgerlijke openbare werken aangeschreven, om de vereischte voorstellen te doen, tot den aanbouw van een schoollocaal en onderwijzerswoning.

Tot Gouvernements onderwijzer werd benoemd *J. C. le Clerq de Courcelles* (2) op een tractement van *f* 100.— 's maands, *f* 30.— indemniteit van huishuur en *een tiende* aandeel in de schoolgelden.

De school werd den 30sten September geopend.

Gouvernements Tweede school te Ambarawa.

Van de Subcommissie van onderwijs te *Samarang* ontving de Hoofdcommissie het voorstel (3) tot oprigting van eene Gouvernements tweede lagere school te *Ambarawa*.

Wanneer gelet werd op het belangrijk cijfer van aanwezige kinderen te *Ambarawa*, volgens opgave 160 bedragende, van welke slechts 79 kinderen de bestaande Gouvernements school bezochten, dan behoefde het geen breed betoog, dat voor de overblijvende 70—80 kinderen van officieren, het dringend noodzakelijk moest geacht worden, ook eene inrigting van openbaar onderwijs daar te stellen. Daar de school uitsluitend zou bestemd zijn voor kinderen uit de meer gegoede klasse, zoo kwam het der Hoofdcommissie doelmatig voor, om in navolging van hetgeen elders bestond, aan de nieuw opterigten school den naam te geven van Gouvernements *eerste* lagere school, en de bestaande inrigting door de kinderen uit de minder gegoede standen bezocht, te noemen Gouvernements *tweede* lagere school; voorts de *eerste* school te bestem-

(1) Gouv. besl. dd. 23 Maart 1859, no. 19.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Julij 1859, no. 19.
(3) Missive dd. 1 Maart 1859 no. 25.

men voor de *drie* hoogste, en de *tweede* voor de *drie* laagste klassen van het tarief van schoolgelden.

Eene Gouvernements beschikking wordt op die voorstellen ingewacht.

Ngawie (*Residentie Madioen*).

Volgens ontvangen berigt van den Resident van *Madioen*, (1) waren er te *Ngawie* 42 kinderen, die van alle onderwijs verstoken waren. Reeds in het verslag over het jaar 1854 was er sprake van het oprigten daar ter plaatse, eener Gouvernements school; doch in 1856 werd besloten de voorstellen daartoe vooreerst achterwege te laten, wegens garnizoensverandering en het vertrek van vele Christenkinderen naar elders.

Nu op het voorstel werd teruggekomen, onder aantooning dat het getal kinderen aanzienlijk was toegenomen, besloot de Hoofdcommissie de oprigting der school aan de Regering voor te stellen.

Bij Gouvernements besluit (2) werd alstoen bepaald, dat te *Ngawie* een Gouvernements onderwijzer zoude worden geplaatst op een tractement van *f* 100 's maands, vrije woning of wel eene indemniteit van *f* 30 huishuur 's maands, benevens *een tiende* aandeel in de schoolgelden; terwijl den Directeur der burgerlijke openbare werken werd aangeschreven, de noodige projecten, met begrooting van kosten, voor een schoolgebouw met onderwijzerswoning in te dienen.

Zoodra dus de uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers aankomen, zal onverwijld tot de openstelling der school kunnen worden overgegaan.

Gouvernements Tweede school te Soerakarta.

Door de Subcommissie van onderwijs werd bij vernieuwing gewezen op de betrekkelijk ongunstige uitkomsten, bij het onderwijs te *Soerakarta* verkregen, door de vermenging van standen op ééne en dezelfde school.

Reeds in het jaar 1854 had de Subcommissie dezelfde zienswijze, en stelde zij voor, tot de oprigting van eene Gouvernements tweede school over te gaan.

(1) Missive dd. 31 Maart 1859 no. 740.
(2) dd. 20 Julij 1859 no. 5.

Het getal kinderen was toen echter niet groot genoeg om aan dat voorstel gevolg te geven.

In 1859 steeg dat getal werkelijk schoolgaande kinderen tot 123, en daar de Hoofdcommissie zich met de denkbeelden der Subcommissie hierboven vermeld wel had kunnen vereenigen, zoo achtte zij de tijd gekomen, om tot de verwezenlijking der reeds in 1854 gekoesterde plannen over te gaan.

De Hoofdcommissie wenschte evenwel den voor vele ouders krenkenden naam van Armenschool, niet weder in het leven te roepen, aangezien die in geheel *Indië* was afgeschaft; omdat de noodzakelijkheid niet was ingezien, eene strenge afscheiding te maken tusschen de leerlingen van de *twee* laagste klassen van het tarief, en hen, die *gratis* onderwijs ontvingen. In den regel zijn de Gouvernements *eerste* scholen bestemd voor de meer gegoede standen, die een hooger schoolgeld kunnen betalen; alzoo de *drie eerste* klassen van het tarief; en de *tweede* scholen, voor de minder gegoeden en behoeftigen; alzoo de *drie laagste* klassen van het tarief.

Na mededeeling van deze grondslagen werd de Subcommissie van onderwijs te *Soerakarta* dan ook uitgenoodigd, om nader speciale en met redenen omkleede voorstellen in te dienen nopens de splitsing der tegenwoordige school in eene Gouvernements *eerste* en *tweede* lagere school, en worden die voorstellen thans ingewacht.

Het blijkt uit het vorenstaande, dat de uitbreiding van het onderwijs in deze kolonie in 1859 weder vrij aanzienlijk was; niet minder toch dan *vier* nieuwe scholen werden door het Gouvernement toegestaan, als: te *Krawang*, *Wonosobo*, op het *Marine-Etablissement* te *Soerabaija* en te *Ngawie*, waarvan er *drie* nog hetzelfde jaar in werking kwamen; zoo dat, met inbegrip der reeds vroeger toegestane, doch eerst in dit jaar geopende scholen te *Fort de Kock*, te *Tjilatjap*, alsmede de *derde* school te *Batavia*, in het jaar 1859 *zes* inrigtingen van openbaar onderwijs voor het publiek werden opengesteld, terwijl de *zevende* te *Ngawie* slechts wacht op de komst van den onderwijzer, en voor de *achtste* eene Gouvernements beschikking wordt ingewacht.

Niet alleen de scholen, ook het personeel der onderwijzers werd vermeerderd, als volgt:

De magtiging van het opperbestuur in *Nederland* werd gevraagd tot aanstelling van nog een tweeden onderwijzer te *Djokjokarta* (1), en bij Gouvernements besluit (2) werd aanteekening gehouden van de uit *Nederland* ontvangen goedkeuring, om aan de R. C. weeshuisschool te *Samarang* nog een *derden* onderwijzer aan te stellen, terwijl aan de drie voor de Oost-Indische dienst benoemde onderwijzers *G. ter Marsch*, *A. J. L. Lempe* en *L. C. Polderman* standplaatsen werden aangewezen.

De Hoofdcommissie mogt voorts de mededeeling ontvangen (3,4) dat op nieuw gevolg was gegeven aan de gedane aanvrage, en in *Nederland* voor de Oost-Indische dienst waren benoemd *zes* onderwijzers en *twaalf* onderwijzerskweekelingen, met namen: *J. H. Beddigs*, *J. Bekbergen*, *H. F. J. Camauer*, *J. van Hout*, *D. S. de Jong*, *J. A. Vermeulen*, *L. A. Allan*, *H. W. Beck*, *J. F. Benz*, *M. ten Cate*, *C. H. L. Croes*, *G. van Mill*, *E. J. Nijhoff*, *K. Olthoff*, *H. Postma*, *J. Smit*, *G. C. Valkenhoff* en *R. de Vries*.

Niettegenstaande deze gunstige beschikkingen van Regeringswege, op de voorstellen der Hoofdcommissie, zoo valt het evenwel niet te ontkennen, dat bij de uitbreiding, die het lager onderwijs in de laatste jaren heeft verkregen, de Hoofdcommissie herhaaldelijk met moeijelijkheden heeft te kampen gehad door gebrek aan onderwijzend personeel.

Van de opleiding der in *Indië* geboren en gevormde kweekelingen tot onderwijzers, zijn tot heden zeer geringe uitkomsten verkregen.

Reeds in haar algemeen verslag over het onderwijs van het jaar 1852 meldde de Hoofdcommissie het volgende:

» Het personeel der ondermeesters en kweekelingen laat, » behoudens eenige gunstige uitzonderingen, nog veel te wen» schen over."

---

(1) Gouvernements besluit dd. 7 April 1859 no. 2.
(2) » » » 11 October 1859 no. 55.
(3) » » » 25 November 1859 no. 82.
(4) » » » 22 December 1859 no. 40.

» Vele in *Indië* geboren en gevormde kweekelingen missen die algeheele verstandsontwikkeling, om de eerste denkbeelden van het kind te leiden en te vormen, en vervallen spoedig in een werktuigelijk onderwijs."

» Een kort overzigt van de in *Indië* geboren en gevormde ondermeesters, sedert 20 *jaren*, geeft de volgende uitkomsten:"

» Van de 25 voor den *derden* rang geëxamineerden zijn:

» 11 benoemd tot besturende onderwijzers,

» 14 in ondergeschikte betrekkingen geplaatst.

» Het lot van die 11 besturende onderwijzers is als volgt:

» 6 zijn wegens ongeschiktheid ontslagen of geheel uit de dienst van het onderwijs getreden;

» 1 heeft na zijne benoeming zelf verzocht, om in zijne ondergeschikte betrekking te blijven;

» 2 werden, als onbekwaam voor het schoolbestuur, voorgedragen tot ondergeschikte betrekkingen;

» 2 beantwoorden slechts aan het doel."

» Van de 14 in ondergeschikte betrekkingen geplaatst, kunnen de volgende resultaten worden genoemd:

» 1 als onbruikbaar ontslagen;

» 13 zijn er nog in dienst.

» Van deze laatsten zijn er reeds 3, die, volgens verklaring der Subcommissie van onderwijs, ongeschikt zijn om aan het hoofd eener school te staan."

» Deze bedroevende uitkomsten, door eene ondervinding van 20 *jaren* aangewezen, moeten echter voor een groot gedeelte toegeschreven worden, aan de geringe en weinig voldoende opleiding, die de kweekelingen erlangen."

» De Hoofdcommissie heeft dan ook met al dien ernst, welken een zoo gewigtig onderwerp vordert, de onderscheidene Subcommissiën de opleiding en vorming der kweekelingen met den meesten nadruk aanbevolen; terwijl de algemeene trekken der instructie op het afleggen der onderwijzers-examens nader werden toegelicht."

» Ofschoon deze maatregelen hunne nuttige strekking hebben, voldoen zij niet geheel aan de behoeften."

» De dienst der kweekelingen zal voortaan in *Indië*, wil zij aan het doel beantwoorden, op andere grondslagen moeten rus-

» ten; wil men de vorming van inlandsche kinderen voor het » onderwijzers-ambt behouden, dan zal hun gelegenheid moe- » ten gegeven worden tot zorgvuldige opleiding en opzette- » lijke studie, en voorloopig door uitzending van Hollandsche » kweekelingen van den 4den rang, in de dadelijke behoeften » moeten worden voorzien."

Het was noodig deze geheele aanhaling uit een vroeger verslag te doen, want er zijn thans *acht* jaren verloopen, sedert de Hoofdkommissie het bovenstaande ter neêrstelde, en tot haar leedwezen moet zij op nieuw getuigen, dat ter zake nog weinig vooruitgang en verbetering te bespeuren is.

De aanvulling van het kader ondermeesters en kweekelingen heeft dan ook sedert 1854 voor een groot deel uit *Nederland* plaats gevonden, en met inbegrip der laatste benoemingen zijn 30 jongelingen uitgezonden.

Die uitzending zal jaarlijks moeten herhaald worden, en volgens eene door de Hoofdcommissie gemaakte raming, zal telkenmale een *zestal* personen noodig zijn.

Het behoeft evenmin betoog, dat die jongelingen eenmaal een groot en gewigtig bestanddeel zullen uitmaken van het Indische schoolwezen, als het belang behoeft aangetoond te worden, dat wetenschappelijk en tevens practisch gevormde personen in *Nederland* zelf worden gekozen.

Bij artikel 12 der nieuwe wet op het onderwijs in *Nederland*, is thans bepaald, dat tot opleiding van onderwijzers er ten minste *twee* Rijks-kweekscholen zullen zijn, en van Rijkswege aan enkele der meest voortreffelijke lagere scholen normaallessen zullen verbonden worden, alsmede dat de opleiding van onderwijzers op de lagere scholen van Rijkswege zal worden bevorderd.

Volgens berigten uit Nederland van de maand October 1859, heeft de Regering reeds uitvoering aan het voorschreven artikel 12 gegeven, en vastgesteld: dat er *drie* Rijks-kweekscholen zullen worden opgerigt. Die kweekscholen zullen hoofdzakelijk dienen tot vorming van hulponderwijzers; de gelegenheid tot vorming van hoofdonderwijzers zal er evenwel insgelijks worden aangeboden. De cursus zal 4 jaren duren, en elke school zal 40 kweekelingen tellen.

Het is op deze aangelegenheid nu, dat de Hoofdcommissie hare aandacht heeft gevestigd, en aan de Regering voorgesteld:

ten laste van de koloniale fondsen, aan eene der Rijkskweekscholen jaarlijks te doen inschrijven: *zes* besturende onderwijzers en *zes* hulponderwijzers voor de Indische schooldienst; zoodat na volbragten cursus, telken jare een gelijk getal voor de Oost-Indische dienst kan worden uitgezonden.

Door dezen maatregel zal het voortdurend gebrek aan onderwijzend personeel in *Indië* ophouden, en zullen alleen bepaalde aanvragen noodig zijn bij onverwachte uitbreiding of buitengewone mutatiën.

De opleiding van hoofdonderwijzers aan de kweekschool kan niet anders dan hunne ambtelijke waarde verhoogen, en waarborgen geven voor hunne kunde en geschiktheid; zoodanige mannen zijn in *Indië* noodig, omdat zij dikwerf geheel op zich-zelven moeten staan, en het onderwijs der Europesche jeugd van eene geheele residentie hun wordt toevertrouwd.

De Hoofdcommissie zal dan ook niet meer afhankelijk wezen van de gelegenheden, die zich van tijd tot tijd in *Indië* voordoen, tot aanstelling van particuliere onderwijzers in 's lands dienst, hetgeen tot vele teleurstellingen aanleiding heeft gegeven.

Door deze vaste en geregelde opleiding en uitzending van Hoofd- en Hulponderwijzers voor te stellen, is het geenszins de bedoeling der Hoofdcommissie om de Indische jongelingschap van het onderwijzers-vak uit te sluiten; — integendeel het personeel der kweekelingen op de scholen kan zonder groot ongerief niet gemist worden; maar die tak der schooldienst beter te regelen, en bepaalde voorschriften uit te vaardigen voor het onderwijs aan die kweekelingen en de verpligtingen der onderwijzers nopens hen, is de taak, die de Hoofdcommissie zich heeft gesteld, en waaraan reeds een begin van uitvoering is gegeven door de onderstaande *Circulaire:*

Aan

De Subcommissiën van Onderwijs

op *Java* en de *Buitenbezittingen.*

Hoezeer het der Hoofdcommissie van onderwijs aangenaam

is te ontwaren, dat vele Subcommissiën zich onderscheiden door daadzakelijke belangstelling en ijver voor het onderwijs, zoo is haar nogtans gebleken: dat het toezigt *over*, en de zorg *voor* het hulppersoneel der scholen, (met namen de ondermeesters en kweekelingen), niet door alle Subcommissiën op voldoende wijze worden ter harte genomen, en dat zij bij sommige zelfs in eenige opzigten worden uit het oog verloren.

Het behoeft wel geen betoog, dat eene naauwgezette naleving der bepalingen een eerste vereischte is, om het voorgestelde doel, namelijk: bevordering der belangen van het onderwijs in deze kolonie, den grondslag van verlichting en beschaving, van volksgeluk en algemeene welvaart, te naderen.

De Hoofdcommissie van onderwijs vestigt daarom, in de eerste plaats, uwe ernstige aandacht op de noodzakelijkheid, om voor eene betere vorming en opleiding der ondermeesters en kweekelingen te waken.

Volgens de bestaande bepalingen zijn de besturende onderwijzers *verpligt*, den kweekelingen (onder welke ook begrepen zijn de ondermeesters nog niet in het bezit van eenen derden onderwijzers-rang), *dagelijks* buiten den schooltijd *een uur* afzonderlijk les te geven.

Gemakshalve wordt dit door eenige onderwijzers verwaarloosd, of wel ontduiken zij die verpligting door te verklaren, dat geen leerlingen der hoogste klassen van de scholen geneigdheid bezitten voor het vak van onderwijs. Het is de bepaalde wensch der Hoofdcommissie van onderwijs, dat de Subcommissiën ter zake naauwlettend toezien, en de onderwijzers, die in het vervullen van dit hun *dienstwerk* traag of nalatig zijn, aan haar worden bekend gemaakt.

De Subcommissiën zullen voorts den besturenden onderwijzers gelasten, om de kweekelingen en ondermeesters, nu en dan tot oefening, in *alle klassen* der school, en niet altijd en onveranderlijk in de laagste klassen te doen werkzaam zijn.

Het zijn juist de eerste gronden, die goed moeten gelegd worden, en eene geoefende hand noodig hebben; en toch wordt in de laagste klassen het onderwijs al te dikwijls uitsluitend overgelaten aan de ondermeesters en kweekelingen, en bepaalt de onderwijzer zich tot de meer gevorderde leerlingen.

De kweekelingen missen daardoor *alle* gelegenheid om zich in het geven van onderwijs te oefenen, en door gebrek aan afwisseling, en het aannemen van een zekere sleur, wordt het onderwijs aan de levenslustige jeugd eentoonig en werktuigelijk.

De kweekeling of ondermeester wordt verhinderd zich al meer en meer te ontwikkelen, en de kinderen der laagste klassen ontvangen daardoor gebrekkig onderrigt, spreken slecht hollandsch, en later is de onderwijzer niet meer in staat de ingewortelde slechte gewoonten uit te roeijen, ontstaan door geringschatting, soms ook door verwaarloozing van het *ontwikkelend* en *aanschouwelijk* onderwijs.

Van de bekende zucht der Subcommissiën, om krachtdadig mede te werken tot verbetering en bevordering van 's Lands schoolwezen, vertrouwt de Hoofdcommissie van onderwijs te mogen verwachten, dat bovenstaande voorschriften stiptelijk zullen worden nageleefd, en zal het haar aangenaam zijn in de jaarlijksche verslagen der Subcommissiën opgenomen te zien, hetgeen ter zake is verrigt.

D. Mededeelingen van onderscheiden aard.

Nieuwe classificatie der ond rwijzers, even als bij de controleurs der landelijke inkomsten en cultures.

In het algemeen verslag van het schoolwezen over 1858, werd door de Hoofdcommissie op verschillende plaatsen gewezen op het groot nadeel, voortspruitende uit het veelvuldig verplaatsen der onderwijzers, zoo voor dezen zelven, als voor het onderwijs in het algemeen.

Het Gouvernement heeft dit volkomen beaamd (1) » vermits » het van veel belang is, dat de onderwijzers bekend zijn en » blijven met den aard en de inborst hunner leerlingen en de » vorderingen, die zij maken; en omgekeerd, dat de leerlin- » gen gewoon zijn aan hunne onderwijzers; terwijl die veel- » vuldige verplaatsingen, gepaard met zeer geringe tractements- » verhoogingen, hoogst kostbaar zijn voor de verplaatst wor- » dende onderwijzers."

In dat gewigtig bezwaar zou, volgens de meening der Regering, welligt kunnen worden voorzien, door de bevorderin-

(1) Missive te Gouv. Secr. dd. 28 Julij 1859 no. 1699 c.

gen der onderwijzers niet langer afhankelijk te maken van de standplaatsen der onderwijzers, of wel der scholen, waarbij zij geplaatst zijn, of zullen worden, maar de onderwijzers te verdeelen in rangen, even als bij voorbeeld de controleurs bij de landelijke inkomsten en cultures, zoodat eene verhooging in tractement niet noodwendig eene verplaatsing behoeft ten gevolge te hebben.

De Hoofdcommissie werd mitsdien verzocht, om over dit denkbeeld hare beschouwingen mede te deelen, en ter zake te willen dienen van consideratiën en advies.

Aan dien last zoo volledig mogelijk wenschende te voldoen, heeft de Hoofdcommissie vermeend, nopens deze aangelegenheid het gevoelen te moeten vragen van de Subcommissiën van onderwijs te *Samarang* en *Soerabaija*, zoomede van de hoofd- en eerste onderwijzers der Gouvernementsscholen te *Batavia*.

Zoodra de verwacht wordende antwoorden zullen ingekomen zijn, zal de Hoofdcommissie overgaan om onderwerpelijk de vereischte voorstellen te doen. (*)

NIEUWE WET

OP HET

LAGER ONDERWIJS

IN

NEDERLANDSCH INDIË.

Bij het sluiten van haar Algemeen Verslag over het jaar 1858, stelde de Hoofdcommissie het volgende:

» Hoezeer de algemeene toestand van het lager onderwijs » zeer gunstig mag genoemd worden, is de Hoofdcommissie » evenwel van oordeel, dat bij de tegenwoordige uitbreiding, » eene herziening der wetten, instructiën en bepalingen op » het onderwijs, die van 1818 dagteekenen, hoogst wensche- » lijk is.

» Daardoor zal men in de gelegenheid zijn het lot der » onderwijzers te verbeteren, en onderscheidene takken der

(*) Bij de indiening van dit verslag waren de onderscheidene rapporten ingekomen, en het betrekkelijk voorstel aan het Gouvernement door de Hoofdcommissie geformuleerd.

» dienst beter in verbinding en overeenstemming te brengen. » Zij stelt zich dan ook voor, van de Regering eene opdragt » te verzoeken, tot het maken eener *nieuwe algemeene ver-* » *ordening* op het lager onderwijs in deze gewesten, zoo als » bedoeld is bij artikel 127 van het reglement op het beleid » der Regering. en voor dat hoogst gewigtig werk, een of » twee harer medeleden in commissie te stellen.

» Een nieuw leven en jeugdige krachten hoopt zij daardoor » in het openbaar onderwijs in *Nederlandsch-Indië* te brengen » en met die voornemens treedt zij het jaar 1859 in.

Al spoedig gaf nu de Hoofdcommissie gevolg aan haar boven omschreven voornemen.

Bij hare missive van 24 Januarij 1859 no. 70/112, maakte zij der Regering indachtig:

» dat bij Gouvernements besluit van den 27sten Mei 1849 » lett. G¹. der Hoofdcommissie van onderwijs was aangeschre- » ven om te dienen van consideratiën en advies omtrent de » wenschelijkheid eener herziening der bestaande instructiën » voor het onderwijs hier te Lande, in verband met de behoefte » aan onderwijs en de noodzakelijkheid om dit te bevorde- » ren en te beschermen en een doelmatig toezigt hierover » uit te oefenen, daarbij in substantie mededeelende:

» dat speciale commissiën uit de leden der Hoofdcommissie » achtereenvolgend benoemd waren, om het bovenbedoeld hoogst » gewigtig en veel omvattend onderwerp in behandeling te nemen, » doch zonder eenig gevolg, uithoofde der gedurige mutatiën » onder die leden, en den weinigen tijd, dien zij voor dien » arbeid van hun hoofdambt konden afzonderen; »

» dat daarom de Hoofdcommissie bij hare missive van den » 29sten November 1852 no. 23/51, heeft voorgesteld, om uit » aanmerking van het onbestemde standpunt, hetwelk het on- » derwijs in *Nederland* had ingenomen, en in afwachting dat » de zaken van 's Lands onderwijs door de Nederlandsche ver- » tegenwoordiging bij de wet zoude zijn geregeld, met de » vorengenoemde herziening te wachten, tot de nieuwe wet op » het onderwijs in *Nederland* gereed zoude zijn, daar de » de Hoofdcommissie van de stelling uitging, dat even als de » wet van 1806 ten grondslag had gediend voor de in *Indië* » bestaande instructiën, wetten en bepalingen, zij ook verwachtte

» dat de in *Nederland* in te voeren wet, beduidenden invloed zou » uitoefenen in *Indië*; »

» dat sedert, de nieuwe wet op het lager onderwijs bij koninklijk besluit van den 13den Augustus 1857, (Nederlandsch » staatsblad no. 103) is gearresteerd, en de Hoofdcommissie daarom vermeende, dat als nu aan de regeling der onderwerpelijke » zaak, ook ter voldoening aan artikel 127 van het Regeringsreglement, gevolg gegeven, en de algemeene verordening voor » het lager onderwijs zoude kunnen worden vastgesteld.

Bij het Gouvernements besluit van den 26sten Februarij 1859, no. 17, werd daarop:

der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* opgedragen eene nieuwe *Algemeene verordening op het lager onderwijs in Nederlandsch-Indië* te ontwerpen, in den geest van de wet op het lager onderwijs in *Nederland*. (Nederlandsch staatsblad no. 103)

Dit besluit, in de vergadering van de Hoofdcommissie van onderwijs van den 7den April 1859, ter tafel gebragt zijnde, is bij beschikking van diezelfde dagteekening, het *ontwerpen* van die *Algemeene verordening*, met daarbij behoorende *memorie* van *toelichting* opgedragen, aan den secretaris der Hoofdcommissie *J. A. Pattijn*.

De door dezen ambtenaar ingediende ontwerpen zijn bij het sluiten van dit verslag, bij de Hoofdcommissie in overweging.

Verhooging der indemniteiten voor huishuur aan de onderwijzers.

Volgens het verhandelde in het algemeen verslag over het jaar 1855, was bij Gouvernements besluit (1) bepaald, dat de magtiging des Konings zou worden verzocht, om de uitgaven bij de begrooting van *Nederlandsch-Indië* uitgetrokken, wegens indemniteit voor huishuur aan de Gouvernements onderwijzers, te verhoogen met *f* 845.— 's maands of *f* 10,140.— 's jaars, te verdeelen volgens de door de Hoofdcommissie gedane aanwijzing.

(1) Gouv. besl. dd. 23 October 1855 no. 10.

De koninklijke magtiging werd dit jaar ontvangen (1), en eene som van *f* 10,140.— (*tien duizend een honderd en veertig*) 's jaars meer toegestaan tot verhooging dier indemniteiten.

Erkentelijk voor deze gunstige beschikking bragten de gezamenlijke onderwijzers van *Batavia* der Hoofdcommissie hunnen dank toe, (2) voor hare pogingen ter verbetering van het lot der onderwijzers, daar volgens hun gevoelen in waarheid mogt gezegd worden, dat de tegemoetkoming voor huishuur thans geëvenredigd was aan de behoefte.

Uitgave in druk van een bundel Instructiën, Reglementen en Besluiten over het Schoolwezen.

Het wenschelijke om al de instructiën, reglementen en besluiten over het schoolwezen van af 1818 in één bundel of boekdeel met register vereenigd te hebben, was meermalen aangetoond.

Aangezien deze instructiën onmisbaar waren bij de zamenstelling van het nieuwe ontwerp van wet op het lager onderwijs, zoo werden de gezamenlijke stukken door den secretaris der Hoofdkommissie *J. A. Pattijn* voor de pers bewerkt, en bij Gouvernements besluit (3) magtiging verleend tot den afdruk in één boekdeel op 's Lands drukkerij te *Batavia*, van 250 exemplaren van dat werk, waarvan 100 werden beschikbaar gesteld voor de Hoofdcommissie, en de overige tegen den prijs van $43\frac{1}{2}$ cent konden aangevraagd worden bij 's Lands drukkerij.

Landbouwkundig Schoolboek.

Tot den afdruk van het landbouwkundig vraagboekje voor de Gouvernements-scholen op *Java*, vervaardigd door wijlen Dr. *P. F. H. Fromberg*, tot een getal van *1000* (*duizend* exemplaren, werd magtiging verleend bij Gouvernements besluit (4), en daarvoor toegestaan eene som van *237* (*twee honderd zeven en dertig gulden*); terwijl genoemd werkje ook voor partikulieren werd verkrijgbaar gesteld bij 's Lands drukkerij, tegen den prijs van *30* (*dertig duiten*) per exemplaar.

(1) Gouv. besl. dd. 12 November 1859 no. 68.
(2) Missive dd. 6 December 1859.
(3) Gouv. besl. dd. 7 Januarij 1859 no. 18.
(4) " " " 19 " " " 18.

Afbeeldingen ten gebruike bij het onderwijs in de Natuurkunde.

Door de erven *Loosjes*, boekhandelaars te *Haarlem*, in het licht gegeven, en ten gebruike op de scholen in *Indië* aanbevolen zijnde, het werk getiteld: »Afbeeldingen ten gebruike bij het onderwijs in de natuurkunde door *A. Koot*, onder medewerking van *W. M. Logeman*, is overeenkomstig het advies van de Hoofdcommissie bij Gouvernements besluit (1) bepaald:

om twintig exemplaren bij wijze van proef, aan te vragen, met te kennegave, dat een afzonderlijk *Handboek* voor die afbeeldingen wenschelijk zou zijn.

Opname van benoemingen door de Hoofdcommissie in de Javasche Courant.

Door de Hoofdcommissie was aanzoek gedaan om, aanvangende met 1 Januarij 1859, in de Javasche courant gratis te doen opnemen de door haar optegeven mutatiën bij het onderwijs of schoolwezen. Het Gouvernement had hiertegen geen bedenkingen, maar achtte het tevens wenschelijk, dat voortaan al de door de hoofden van algemeen en gewestelijk bestuur en van collegiën gedane benoemingen tot die ambten, voor welke vroeger eene aanstelling door den Gouverneur-Generaal vereischt werd, (klerken beneden de *f* 120 's maands uitgezonderd,) even als voorheen werden geplaatst in het officieel gedeelte der Javasche courant.

De hier bedoelde aanstellingen zijn dan ook geregeld eens in de maand gezamenlijk opgenomen.

Middagschool aan de Gouvernements derde lagere school te Batavia.

Door den eersten en tweeden onderwijzer dezer school: *D. C. de Bruin* en *J. A. P. de Visser*, werd het verzoek gedaan, om voor gezamenlijke rekening eene middagschool op te rigten voor de vakken van het lager onderwijs en daarvoor te mogen beschikken over het Gouvernements-locaal der *derde* school.

Die vergunning is aan de adressanten verleend, (2); doch, daar de onderwijzer *de Visser* spoedig daarop met bevorde-

(1) Gouv. besl. dd. 4 September 1859 no, 11.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 12 September 1859 no. 40/118.

ring naar *Soerabaija* werd overgeplaatst, is de middagschool verbleven aan den onderwijzer *de Bruin*.

Benoeming van een Commies bij de Hoofdcommissie.

Uithoofde der steeds toenemende werkzaamheden bij de Hoofdcommissie, werd bij Gouvernements besluit (1) bepaald, dat bij de Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* zal worden in dienst gesteld, een commies, op eene bezoldiging van *f* 200 's maands, en is voor die betrekking benoemd bij Gouvernements besluit (2) *H. Perrison*, eerste klerk bij 's Rijks magazijn' van geneesmiddelen, sedert tien jaren in zijne vrije uren, als klerk bij de secretarie der Hoofdcommissie werkzaam.

Verslagen der Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij in Nederland.

Even als in vorige jaren, werden ook thans weder aan de onderscheidene Subcommissiën van onderwijs op *Java* en de *Buitenbezittingen*, ter algemeene verspreiding, toegezonden de verslagen der commissie van beheer der Oost- en West-Indische opvoedings-maatschappij in *Nederland*.

(1) dd. 25 Julij 1859 no. 63.
(2) dd. 7 September 1859 no. 3.

HOOFDSTUK II.

PLAATSELIJK OVERZIGT OMTRENT DEN STAAT VAN HET GOUVERNEMENTS- EN PARTICULIER ONDERWIJS ONDER DE EUROPEANEN EN HUNNE AFSTAMMELINGEN, GETROKKEN UIT DE VERSLAGEN DER ONDERSCHEIDENE SUBCOMMISSIEN.

BANTAM.

Het getal leerlingen bij de Gouvernements lagere school te *Serang*, aan welke gedurende het jaar 1859 onderwijs is gegeven, heeft gemiddeld 26 bedragen, van welke *13* betalen en 13 gratis onderwijs genieten.

In de maand Julij werd een openbaar examen gehouden. De proeven, welke alstoen gegeven werden in de verschillende vakken van onderwijs, konden bevredigend genoemd worden. Ook het besloten December-examen gaf voldoende uitkomsten.

Van den 9den Augustus tot den 9den September is de school gesloten geweest, en zijn over dat tijdvak geen schoolgelden geheven (1), omdat de onderwijzer *B. A. Brassinga* zich voor eene maand naar *Batavia* moest begeven.

BATAVIA.

Gouvernements 1ste lagere school te Weltevreden.

In het onderwijzend personeel had in den loop van 1859 geen verandering plaats.

Op ultimo December 1858 bedroeg het getal leerlingen 56. Gedurende 1859 zijn er bijgekomen 43, en hebben de school verlaten 38, zoodat op ultimo December 1859 het aantal leerlingen was 61, of 5 meer dan op hetzelfde tijdstip van 1858.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 29 Augustus 1859 no. 3/118.

Het in December gehouden openbaar examen gaf allezins reden, om over de vorderingen der schooljeugd, zeer tevreden te zijn.

Als bijzonderheid kan worden vermeld, dat in December 1859, de Hoofdonderwijzer *B. Andeweg* van Gouvernementswege werd uitgenoodigd, om ten overstaan van den Raad van Directeuren, zamengesteld uit de Hoofden van Departementen van Algemeen bestuur, van een *achttiental* Indische ambtenaren te helpen afnemen een examen, hetwelk hun, bij gunstigen uitslag, het Radicaal van ambtenaar der tweede klasse moest doen deelachtig worden. Over de wijze waarop de heer *Andeweg* zich van zijne taak heeft gekweten, werd hem de dank der Indische Regering medegedeeld.

Gouvernements 2de lagere school te Weltevreden.

Gedurende dit jaar onderging deze school vele en belangrijke mutatiën onder de leerlingen, omdat, behalve de gewone veranderingen wegens vertrek van de plaats, enz., in de nabijheid dezer school een hulp-instituut der *Ursulinen*, voor gratis-leerlingen werd opgerigt, en in het laatst der maand Julij de Gouvernements *derde* school te *Weltevreden* in werking kwam, welke geheel uit de tweede school met 68 leerlingen bevolkt werd.

In de maand December 1858 bestond de bevolking uit 136 jongens en 91 meisjes, te zamen 227 leerlingen. Sedert dien tijd tot ultimo 1859 hebben door bovengenoemde omstandigheden deze school verlaten: 170 kinderen; doch zijn gedurende dien tijd toegelaten 44, waardoor het cijfer der leerlingen bij het einde van het jaar tot 101 is gedaald.

Hierbij komt nog de omstandigheid, dat het Bestuur van het *Djattie*-gesticht een onderwijzer voor die inrigting heeft bekomen; zoodat in het begin van 1860 een *twintigtal* kinderen uit deze inrigting, die tot heden nog de Gouvernementsschool bezoeken, in het gesticht zelf onderwijs zullen erlangen.

Bij het onderwijzend personeel zijn de volgende veranderingen voorgevallen:

In de maand Maart werd de ondermeester *W. H. Snethlage* uit 's lands dienst ontslagen; (1) en aan deze school

(1) Gouv. besl. dd. 11 Maart 1859 no. 5.

tijdelijk werkzaam gesteld de uit *Nederland* aangekomen en voor de Oost-Indische dienst benoemde onderwijzer van den tweeden rang *G. ter Marsch*, die in Junij daaraanvolgende zijne vaste plaatsing bekwam te *Banjoemaas*.

In de maand April werd de derde onderwijzer *J. A. P. de Visser* bevorderd als 2de onderwijzer aan de op te rigten derde school. (1)

In de maand Junij werd de onderwijzer te *Banda*, *H. Boulet* benoemd tot 3den onderwijzer aan deze school, die echter op ultimo December nog niet was aangekomen.

Ofschoon de mutatiën bij het onderwijzend personeel niet zoo menigvuldig waren, als in het vorige jaar, moet echter vermeld worden, dat, gedurende de laatste vijf maanden van het jaar, slechts drie onderwijzers werkzaam waren, van welke de onderwijzer *F. Orth*, aan koortsen lijdende, verpligt was voor eenigen tijd een binnenlandsch verlof aan te vragen, zoo dat bij het gehouden openbaar examen op den 14den December, het dienstdoende personeel bestond uit den eersten onderwijzer *H. W. C. de Roock* en den tweeden onderwijzer *W. Meijer*.

Het mag gezegd worden, dat deze beide onderwijzers met de meeste inspanning trachten het onderwijs aan deze school op eene goede hoogte te houden, hetgeen dan ook gebleken is bij het hierboven genoemd openbaar examen, zijnde bij die gelegenheid den onderwijzers de tevredenheid der Hoofdcommissie van onderwijs betuigd, over den goeden gang van het onderwijs aan deze school.

Bij het einde des jaars bevatte de hoogste klasse 21, de middelste 26 en de laagste klasse en letterkast 54 leerlingen, of te zamen 101.

De leermiddelen zijn in zeer goeden staat en behalve door een aanvraag van boeken, nog vermeerderd met eene nieuwe letterkast, de 27 platen van *Brugsma* voor het aanschouwelijk onderwijs bij verstandsoefeningen, een stel leestafels, eene groote kaart van *Azië*, de groote wereldkaart door *Puls* en een nieuwe *Aardglobe*.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 16 April 1859 no. 16[113].

Van het meubilair, dat in goeden staat verkeert, is bij de oprigting der *derde* school een gedeelte afgestaan, waaronder *zes* nieuwe schooltafels met banken, een nieuw bord en *twee* nieuwe kapstokken.

Omtrent het schoolgebouw is aantemerken, dat het noodig is, deuren en vensters op nieuw te verwen; dat zoo niet de geheele school, althans het voorste gedeelte daarvan van eene houten zoldering worde voorzien, en het schoolerf achter deze school worde afgesloten door een muur, in de rigting van het erf van den eersten onderwijzer tot aan de bijgebouwen van het huis, bewoond door den tweeden onderwijzer.

Voorstellen daartoe worden ingewacht.

Gouvernements 3de lagere school te Weltevreden.

De al te groote bevolking der 2de school, die op ultimo December 1858, 227 leerlingen telde, maakte eene splitsing, en de oprigting der *derde* school noodzakelijk.

Bij deze school werden geplaatst: als 1ste onderwijzer *D. C. de Bruin*, (1), als 2de onderwijzer *J. A. P. de Visser* (2) en als ondermeester *L. W. van Buel.* (3)

Het geprojecteerde schoolgebouw op *Kramat* nog niet gereed zijnde, werd er van Gouvernementswege een daartoe geschikt locaal, op *Goenong Saharie* gelegen, ingehuurd, hetwelk tevens tot woning dient van den 1sten onderwijzer.

Op den 1sten Augustus 1859 werd de school in voormeld gebouw geopend met 68 leerlingen, die allen van de 2de school overgingen.

In den verderen loop des jaars verlieten 18 leerlingen de school, terwijl er 10 bijkwamen. Het gemiddeld getal bedroeg 61.

Deze school is in classificatie geheel gelijk aan de 2de school, namelijk: bestemd voor de 4de, 5de en 6de klasse van het tarief der schoolgelden.

Bij gelegenheid van het gehouden examen bij deze school op den 19den December, bestond de laagste klasse uit 24 leerlingen, die allen nog bezig werden gehouden op de letter-

(1) Gouv. besl. dd. 2 April 1859 no. 3.
(2) Besluit H. G. V. O. dd. 16 April 1859 no. 16/113.
(3) dd. 17 Augustus 1859 no. 142/116.

kast, en met verstandsoefeningen door aanschouwelijk onderwijs en getalleer.

De middelste klasse, die gerekend kan worden eene afdeeling te zijn der laagste klasse, telde 20 leerlingen. Eenigen van hen waren nog op de leestafels; de 1ste afdeeling begon aanvankelijk te lezen; het rekenen bepaalde zich tot de hoofdregelen met onbenoemde getallen.

De hoogste klasse, eigenlijk als de hoogste afdeeling der middelste klasse te beschouwen, bestond uit 18 leerlingen, van welke eenigen vrij goed lazen, en in het rekenen gevorderd waren tot aan de hoofdregelen in tiendeelige en gewone breuken. In deze klasse werd ook de aardrijkskunde van *Nederlandsch-Indië* behandeld, waarin zij voldoende blijken gaven van gemaakte vorderingen.

In het logisch ontleden en zamenstellen van volzinnen, volgens *T. Roorda*, hadden zij, den tijd van verblijf in deze klasse in aanmerking genomen, vrij goede vorderingen gemaakt.

Stadsschool te Batavia.

De gedurige afwisseling van personeel heeft met den aanvang van het jaar 1859 opgehouden.

De onderwijzers *J. Schoonderbeek* en *J. Kunst* zijn met ijver werkzaam geweest, en hebben geschiktheid doen blijken voor de hun gestelde taak.

Desniettemin heeft de Hoofdcommissie van onderwijs het voornemen aan het onderwijzend personeel eenige uitbreiding te geven, die zij noodig acht voor eene school van gemiddeld 107 leerlingen; en zal daartoe overgaan bij de aankomst der ondermeesters, die uit *Nederland* verwacht worden.

Nog altijd zijn er vele leerlingen, die verzuimen de lessen op de school geregeld bij te wonen. Moet dit verzuim voor een groot deel worden toegeschreven aan veler woonplaatsen, die door haar verren afstand het schoolgaan moeijelijk maken in den regen mousson, en door haar ongezonde ligging in de stad en in de kampongs, ziekten veroorzaken; — het is niet te miskennen, dat hier ook veel voor rekening komt van ouders, die de ware belangen hunner kinderen niet kunnen begrijpen. Zoo veel is zeker, dat de gratis leerlingen niet zoo trouw de school bezoeken als de betalende leerlingen. Deze ervaring zal tot een onderzoek moeten leiden, in hoe-

verre eene wijziging in het beginsel van gratis onderwijs doelmatig is.

Een openbaar examen heeft plaats gehad in de maand December.

Van de hoogste klasse, tellende 22 leerlingen, lazen eenigen zeer goed, — anderen minder goed, waar de juiste klemtoon, het algemeene struikelblok, hier en daar werd gemist. Het schrift was bevredigend; bijna allen schreven eene losse en vlugge hand. In het rekenen toonden zij het geleerde te begrijpen, zoo wel in theorie als practijk. De regel van drieën met tiendeelige breuken, toegepast op het metrieke stelsel, ging vlug van de hand.

Een foutief opstel werd ontbonden in eenvoudige voorstellen en vervolgens taalkundig ontleed, en van fouten gezuiverd; het *waarom* werd goed begrepen. Van de Nederlandsche geschiedenis hadden zij een algemeen overzigt, terwijl met de bijzonderheden dier geschiedenis een aanvang was gemaakt. Hunne vorderingen in de aardrijkskunde van *Nederlandsch-Indië*, *Nederland* en *Europa* mogten goedkeuring wegdragen.

De middelste klasse bestond uit 2 afdeelingen: de 1ste afdeeling uit 12, en de 2de uit 14 leerlingen.

Het lezen openbaarde het goede en het gebrekkige van dat der hoogste klasse; het schrijven was van velen zeer goed te noemen. De 1ste afdeeling was niet onervaren in het ontleden van enkelvoudige voorstellen en wist de deelen der voorstellen met reden vaardig op te geven; de 2de afdeeling bepaalde zich tot de kennis der soorten van woorden. In het rekenen waren beide afdeelingen vereenigd; de 4 hoofdregels, toegepast op kleine rekenkundige voorstellen, waren met goed gevolg beoefend.

De 1ste afdeeling was bekend met de geographie van *Nederland;* terwijl de 2de afdeeling eenige kennis had verkregen van *Java*.

Wat de laagste klasse aangaat, deze was verdeeld in 2 afdeelingen; de eerste van 22 en de 2de van 36 leerlingen.

Hoewel de onderwijzer zich met allen ijver had toegelegd op verstandsontwikkeling der leerlingen, waren evenwel de nadeelige gevolgen van bovengenoemde absentiën niet achtergebleven; waardoor de moeijelijke taak, om kinderen te on-

derwijzen, die bij hunne komst zelden een woord Hollandsch spreken of verstaan, niet weinig werd verzwaard.

Het lezen liet in de 1ste afdeeling dan ook nog al te wenschen over; in de 2de afdeeling ging dit beter.

Overigens is van de leerlingen der 1ste afdeeling nog te vermelden, dat zij goed schreven en de verbuigingen kenden ook met bijvoegelijke en voornaamwoorden; — dat zij de vormleer beoefenden onder eene uitmuntende leiding, en de hoofdregels met onbenoemde getallen vlug uitwerkten; — van de 2de afdeeling wordt ook nog aangeteekend, dat zij vaardig was in het optellen en het uitspreken van getallen.

Van deze afdeeling gingen eenige leerlingen tot de eerste over; terwijl uit de eerste afdeeling geen overgangen plaats hadden wegens bevordering in het vorige half jaar.

MEESTER-CORNELIS.

Aan het hoofd dezer school staat de onderwijzer van den *tweeden* rang *R. J. L. Weyhenke.*

Het getal leerlingen aan bovengenoemde school bedroeg onder ultimo December 27; in het geheele jaar gemiddeld 29 kinderen, van welke 12 kostleerlingen.

De 1ste klasse, verdeeld in 2 afdeelingen, telde 9 leerlingen; de 2de klasse gesplitst in 2 afdeelingen telde 12 leerlingen, terwijl de 3de klasse bestond uit 6 kinderen.

Het onderwijs omvatte voor de verschillende klassen het navolgende:

3de klasse.

De 3de klasse werd bezig gehouden op de letterkast, met kleine leeslesjes en hiermede gelijkstaande oefening tot verstandsontwikkeling.

2de klasse.

Voor het lezen werden hoofdzakelijk gebruikt: het leesboek voor de 2de klasse van *Anslijn*, de bijbelsche geschiedenis van *Smidt;* alsmede op het bord leeslesjes in den natuurlijken leestoon.

Het schrijven geschiedde volgens de methode van *Magnée;* het rekenen omvatte de toepassing der hoofdregelen, in geheele getallen op eenvoudige voorstellen; de taalkunde werd gewijzigd behandeld volgens de zins-ontleding van professor *Roorda;* de aardrijkskunde bepaalde zich tot den Indischen

archipel en *Nederland;* — de geschiedenis tot de hoofdgebeurtenissen uit de bijbelsche en Nederlandsche geschiedenis.

3ste klasse.

Hoofdzakelijk werd voor het lezen gebezigd het zedekundig leesboek, uitgegeven door de Maatschappij tot nut van 't Algemeen; — afgewisseld door dictées over verschillende onderwerpen, die bij wijze van leeslessen werden behandeld.

Bij het rekenen had de toepassing plaats der hoofdregelen, in geheele en gebroken getallen, op voorstellen uit het dagelijksch leven; — bij de aardrijkskunde werden de voornaamste bijzonderheden omtrent den natuur- en staatkundigen toestand der werelddeelen behandeld, en bij de geschiedenis, de hoofdgebeurtenissen en bijzondere personen uit de *Nederlandsche* geschiedenis in verband met de aardrijkskunde van dit land.

Bovendien bestaat buiten de schooluren, aldaar nog eene zeer goede gelegenheid tot het aanleeren van vreemde talen en vrouwelijke handwerken.

Schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in eenen goeden staat.

Bij het in de maand December gehouden openbaar examen is bevonden, dat de leerlingen over het algemeen goede vorderingen hebben gemaakt, en dat de onderwijzer *Weyhenke* het mogelijke heeft gedaan tot verstandsontwikkeling der onder zijne leiding geplaatste schoolkinderen.

Particuliere Inrigtingen van Onderwijs te Batavia.

Particuliere dag- en kostschool van den heer *G. Verhulp.*

Deze school handhaafde wederom dit jaar haar bloeijenden toestand; zij telde 130 leerlingen.

Behalve de vakken van het lager onderwijs, worden aldaar onderwezen de *Fransche*, *Engelsche*, *Hoogduitsche* en *Maleische* talen; de *stel-* en *meetkunde; werkdadige landmeetkunde*, het *hand-* en *topographisch* teekenen; de *muzijk* en *vrouwelijke handwerken.*

De heer *Verhulp* beijverde zich het onderwijzend personeel aan zijne school te vermeerderen, zoodat hij werd bijgestaan door de heeren *H. J. N. Niedelstein*, — *Walter*, — geëxamineerd voor den 3den rang; — *W. F. Harbord* geëxamineerd voor den 3den rang en voor de Hoogduitsche taal; — *H. Meister*,

voor de Fransche en Hoogduitsche talen; — *J. Kroonenberg*, voor het hand- en topographisch teekenen.

De Maleische taal, het Arabisch en Javaansch letterschrift worden door *Soehaimi* onderwezen. (*)

Particuliere Meisjes dag- en kostschool van Mevrouw A. Klussman geb. Wendt.

Deze inrigting van onderwijs is steeds in bloei toenemende, zij bevatte in December 1859, 91 leerlingen, onder welke 31 kostkinderen.

Mevrouw *Klussmann* wordt in het onderwijs bijgestaan door *vier* geëxamineerde secondantes met namen: Mejufvrouw *Lozeron*, *van den Oosterkamp*, *Begeman* en *Warnsinck* en bovendien door Mejufvrouw *Turolla*.

Het toezigt over de kostkinderen wordt uitgeoefend door eene Europesche bonne.

Het onderwijs loopt over de gewone vakken van lager en middelbaar onderwijs, waaronder ook de *Fransche*, *Engelsche* en *Hoogduitsche* talen.

Daarbij worden door afzonderlijke meesters lessen gegeven voor de *piano*, den *zang*, het *teekenen* en het *dansen*.

Het onderwijs verdient goed genoemd te worden.

Particuliere Jongens dag- en kostschool van den heer J. J. J. Snellebrand.

Het instituut van den heer *Snellebrand* mogt zich gedurende het jaar 1859 over de vermeerdering zijner scholieren verheugen; — het getal steeg tot 51, onder welke 16 kostleerlingen.

Alles wat in het prospectus omtrent de vakken van lager en middelbaar onderwijs is beloofd, wordt aldaar getrouwelijk onderwezen.

De Hoofdonderwijzer wordt bijgestaan door de heeren *W. van der Lee* en *Gonggrijp*, beiden geëxamineerd voor den 3den onderwijzers-rang.

In bijzondere vakken, zoo als de Maleische en Javaansche talen, de muzijk, enz. wordt door afzonderlijke meesters onderrigt gegeven.

(*) De heer *Verhulp* heeft vermeend, dat in het verslag over 1858 eene onjuistheid was ingeslopen nopens het hulppersoneel op zijn Instituut.

Bij een nader onderzoek is het der Hoofdcommissie dan ook gebleken, dat gedurende een groot deel van het jaar 1858, bij zijne inrigting *twee* hulponderwijzers werkzaam waren.

Particuliere meisjes dag- en kostschool van Mevrouw Hoola van Nooten.

Gedurende het jaar 1859 telde deze school *48* leerlingen, van welke 20 kostleerlingen.

Het onderwijs wordt aldaar in de vakken van lager en middelbaar onderwijs steeds gegeven, overeenkomstig het, door de Hoofdcommissie van onderwijs, in overeenstemming met de Directrice, vroeger vastgestelde programma.

De Hoofdonderwijzeres wordt, behalve door hare dochters, bijgestaan door twee geëxamineerde secondantes, welke sedert het begin van dit jaar op dit instituut werkzaam zijn.

Particuliere jongens- en meisjes-dagschool van den heer L. Bras.

Sedert de onderwijzer *L. Bras* deze school van Mevrouw *Nortier* in het begin dezes jaars heeft overgenomen, heeft zij eene groote uitbreiding erlangd; het getal leerlingen steeg van 49 tot 106; 65 jongens en 41 meisjes, onder welke 34 kostleerlingen.

De leerlingen zijn verdeeld in 4 klassen. De 4de en 3de klasse worden onderwezen in het lezen, schrijven, rekenen, de taal- en aardrijkskunde, terwijl ook een begin gemaakt wordt met de Fransche taal. De 2de klasse onderscheidt zich door het verder beoefenen der Fransche taal.

De eerste of hoogste klasse, welke 19 leerlingen telt, ontvangt, behalve in de reeds genoemde vakken, ook onderwijs in de Engelsche taal; de Nederlandsche, algemeene en Indische geschiedenis; de aardrijkskunde, natuurkunde, natuurlijke historie, fabelleer, het theoretisch rekenen en de stel- en meetkunde.

Alle kinderen ontvangen onderwijs in de bijbelsche geschiedenis, den zang en de gymnastie, terwijl de jongens daarenboven in den wapenhandel geoefend worden.

De Hoofdonderwijzer wordt bijgestaan door:

den heer *Kerstel*,
Mejufvrouw *Boodt*,
» *Le Roij*,
» *Nieman*,
» *Bras*,
Mevrouw *Bras* en twee kweekelingen.

De muzijk wordt onderwezen door den heer *Calmer;* het teekenen door den heer *Wiemans;* en het onderrigt in het dansen wordt door den heer *Belle* gegeven.

Particuliere dag- en kostschool voor meisjes van Mejufvrouwen A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.

Deze school werd in 1859 bezocht door 65 leerlingen van welke 42 kostleerlingen.

Het onderwijs omvat alle vakken van het lager onderwijs, benevens de Fransche en Engelsche talen, teekenen, schilderen, zang, muzijk en vrouwelijke handwerken.

Eene groote uitbreiding werd in het begin dezes jaars aan die inrigting gegeven, door het daarstellen eener onderafdeeling op *Bazaar Bahroe*, thans naar *Weltevreden* overgebragt.

Deze tweede afdeeling telde onder ultimo December 110 leerlingen, van welke 60 gratis onderwijs genieten.

De Hoofdonderwijzeressen worden bijgestaan door *zes* geëxamineerde, *twee* niet geëxamineerde onderwijzeressen en *vier* kweekelingen.

De muzijk wordt door eene der meest eressen en den heer *Rijckmans* onderwezen.

Meisjes dagschool van Mejufvrouw Brusse in Gang Polonis.

Deze school is eerst den 1sten Augustus 1859 geopend.

Het aantal leerlingen bedroeg bij de gehouden inspectie nog slechts *vijftien*, van deze waren *vijf* kostkinderen.

Mejufvrouw *Brusse* wordt in het geven van onderwijs bijgestaan door de secondante, Mejufvrouw *Scheltens*.

Het onderwijs loopt over de verschillende vakken van lager en middelbaar onderwijs, waaronder ook de Fransche en Engelsche talen en alle soorten van *vrouwelijke* handwerken.

School van Mejufvrouw Gaijmans.

Deze school bleef gevestigd te *Kramat* in hetzelfde lokaal, en heeft in vergelijk tot het vorige jaar eenige uitbreiding verkregen. Zij wordt bezocht door 26 leerlingen, meerendeel meisjes. Mejufvrouw *Gaijmans* wordt in het onderwijs bijgestaan door twee secondantes, onder welke eene harer zusters.

Het, op deze school gegeven onderrigt strekt zich uit tot alle vakken van lager en middelbaar onderwijs. Ook in de *muzijk*, het *teekenen* en dames-*handwerken* wordt onderwijs gegeven.

BUITENZORG.

Het onderwijs op de Gouvernements lagere school te *Buitenzorg* heeft gedurende het afgeloopen jaar 1859 geregeld plaats gehad.

De onderwijzer *J. A. Immink* vertrok in de maand Februarij naar *Fort de Kock* en werd onmiddellijk vervangen door den onderwijzer *H. van der Wulp*, kortelings van verlof uit *Nederland* teruggekeerd. (1)

Het openbaar examen der leerlingen had in de maand Julij plaats en leverde allezins bevredigende uitkomsten op.

Het besloten examen werd in December gehouden, en werd ook toen met genoegen ontwaard, dat zoowel onderwijzer als leerlingen hun tijd goed hadden besteed.

Over het algemeen kan de staat van het onderwijs alhier goed genoemd worden.

De ondermeester *F. J. C. Klaar* heeft in de maand October 1859 met gunstig gevolg te *Batavia* het examen afgelegd voor den *derden* onderwijzers-rang. (2)

Bij den besturenden onderwijzer *H. van der Wulp*, die een ruim en aangenaam gelegen huis bewoont, bestaat eene goede gelegenheid tot plaatsing van leerlingen in den heelen en halven kost, aan welke leerlingen dan in de middaguren onderwijs wordt gegeven.

Van deze particuliere lessen wordt ook door sommige scholieren gebruik gemaakt. De niet ter school gaande meisjes ontvangen gedurende de morgenuren onderrigt in vrouwelijke handwerken.

Op de Gouvernements-school waren op ultimo 1859 in het geheel aanwezig 54 leerlingen, waaronder 24 betalende en 30 gratis.

Gedurende den loop van het jaar verlieten 22 leerlingen de school, eenigen door vertrek der ouders, anderen omdat zij

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Februarij 1859 no. 4/114.
(2) » » dd. 24 December 1859 no. 34/121.

voldoende gevorderd waren om het lager onderwijs te kunnen ontberen. Zij werden door 22 nieuwe leerlingen vervangen, waardoor het aantal aan dat van het vorige jaar gelijk bleef.

De leerlingen kwamen over het algemeen getrouw ter school.

De gezondheidstoestand der kinderen liet niets te wenschen over.

Het ruime en luchtige schoolgebouw blijft voortdurend bij uitstek goed voldoen.

Onder de leden der Subcommissie van onderwijs hadden in in het afgeloopen jaar geen veranderingen plaats. Beurtelings wordt de school elke maand door een der leden bezocht, en van diens bevinding schriftelijk rapport uitgebragt.

De vergaderingen der Subcommissie worden geregeld alle maanden gehouden.

KRAWANG.

Met aandrang werd door de gemeente de oprigting van eene school verzocht, waaraan gevolg werd gegeven, terwijl het bestuur der school werd toevertrouwd aan den onderwijzer van den 2den rang *A. J. L. Lempe.* (1)

De school werd in de maand Junij 1859 met 12 kinderen geopend, en aanvankelijk gehouden in de woning van den onderwijzer, omdat ter plaatse nog geen schoolgebouw aanwezig was.

Het bovengenoemd getal van 12 kinderen is met nog 4 vermeerderd, van welke 17 leerlingen 13 betalende en 3 gratis onderwijs genieten.

Er waren slechts 3 kinderen, die niet konden lezen, de overigen hadden vroeger onderwijs genoten op de particuliere school op de landen *Pamanoekan* en *Tjiassem.*

Over den goeden gang van het onderwijs kan de meest voldoende getuigenis worden afgelegd, terwijl over den leerlust en de gehoorzaamheid der scholieren, de onderwijzer de meeste reden van tevredenheid heeft.

Op den 20sten December 1859 werd het eerste schoolexamen gehouden, en leverde bij die gelegenheid het onderzoek naar de gemaakte vorderingen, over het algemeen voldoende uitkomsten op; vooral wanneer in aanmerking wordt

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 18 Mei 1859 no. 18/106.

genomen, dat de meeste dezer kinderen het voorregt missen eener huiselijke of Europesche opvoeding.

Wat den gezondheidstoestand der scholieren betreft, deze laat over het algemeen niets te wenschen over.

CHERIBON.

Het getal leerlingen, aan welke gedurende 1859 onderwijs is gegeven, heeft gemiddeld bedragen 35, van welke 19 betalende en 16 gratis.

De getalsterkte was minder dan in 1858. Er gingen toen gemiddeld 41 leerlingen ter school.

De oorzaak dezer vermindering ligt in verandering van woonplaats van verscheidene ouders, terwijl ook een paar leerlingen de school verlieten om elders onderwijs te erlangen.

De school staat bij voortduring onder het bestuur van den onderwijzer *J. J. W. Abell*, en levert het onderwijs voldoende uitkomsten op, blijkens de in Junij en December gehouden examens. Alleen over het onderrigt in de schrijfkunst wordt even als ten vorigen jare door de Subcommissie van onderwijs geklaagd, en zal de onderwijzer zich zeer moeten bijveren om daarin verbetering te brengen.

Schier onverbeterlijk was bij de overige vakken van onderwijs alles, wat op geheugenwerk gegrond was, maar de toepassing er van liet veel te wenschen over.

De leerlingen komen over het algemeen trouw ter school, en over hun gedrag had de onderwijzer niet te klagen.

De school werd in het begin des jaars nog gehouden in het kerkgebouw; omdat daaraan eenige herstellingen moesten plaats vinden, is zij overgebragt naar de bijgebouwen van de in aanbouw zijnde Gouvernements herberg.

Intusschen werd een locaal, vroeger gebezigd voor inlandsche school, in behoorlijken staat gebragt, en wordt daarin thans onderwijs gegeven.

TAGAL.

Onder ultimo December 1858 bedroeg het getal leerlingen op de Gouvernements lagere school 33, welk cijfer gedurende 1859 is vermeerderd met 6; terwijl daarentegen 8 kinderen

de school hebben verlaten; 4 wegens gevorderden leeftijd, en 4 wegens vertrek naar elders; zoodat het aantal leerlingen op ultimo December 1859 bedroeg 31, van welke 14 gratis onderwijs genoten.

Uit het geringe verschil in het cijfer der aanwezige scholieren blijkt dus, dat de school zich bij voortduring op haar goed standpunt handhaaft, en de ouders hunne kinderen geregeld het onderwijs doen bijwonen.

De gehouden examens leverden bevredigende uitkomsten op.

Bij het personeel der onderwijzers hebben gedurende het afgeloopen jaar geen veranderingen plaats gehad, en is de leiding van het onderwijs nog opgedragen aan den onderwijzer *J. G. van der Geugten*, bijgestaan door den ondermeester *A. Klasing*.

PEKALONGAN.

Deze school wordt gehouden in een ruim locaal, ingerigt voor 80 leerlingen, en van buitengalerijen voorzien. Zij is grootendeels ten koste van het Gouvernement opgerigt.

Het gebouw is zeer doelmatig en laat niets te wenschen over.

Het getal leerlingen bedroeg gedurende 1859, 47 betalende en 20 gratis, te zamen alzoo 67 kinderen, tegen 50 betalende en 19 gratis leerlingen of zamen 69 in 1858.

Deze vermindering van *twee* leerlingen is ontstaan doordien eenige kinderen van meer gegoede ingezetenen onderwijs bij particulieren zijn gaan nemen.

Men kan dus niet zeggen, dat de school haar bloeijend standpunt niet meer zou innemen, maar wel mag zij, volgens getuigenis der Subcommissie van onderwijs, onder de beste op *Java* gerekend worden.

Het openbaar examen gehouden op den 29sten Junij leverde het bewijs op, dat de onderwijzer *J. van der Veer*, die sedert September 1858 aan het hoofd der school geplaatst is, alle pogingen had aangewend om de leerlingen der hoogste en middelste klassen te bekwamen, doch dat het gemis aan eenen *Nederlandschen* ondermeester bij de laagste klasse, zeer merkbaar was.

Bij het personeel der Subcommissie van onderwijs, hebben de navolgende mutatiën plaats gehad :

De leden *J. C. Scharff* en *H. B. Houtman* zijn op hun verzoek uithoofde het klimmen hunner jaren afgetreden, en vervangen door de heeren Ds. *J. H. Z. Bruinier*, Predikant der hervormde gemeente en *H. M. Dibbetz*, aspirant ingenieur van den waterstaat. (1)

Bij het onderwijzend personeel vielen de volgende veranderingen voor:

De kweekeling *H. J. Hicks* is bevorderd tot ondermeester (2) en tot kweekeling is aangesteld *F. G. Strielack* (3).

SAMARANG.

Gouvernements 1ste lagere school.

Behalve dat de met goed gevolg in de maand Maart dezes jaars, voor den vierden onderwijzers-rang, geëxamineerde kweekelingen *C. Doelitzsch* en *A. H. van den Worm*, met verhooging van inkomen tot ondermeesters zijn bevorderd (4) en de onderwijzer *P. R. Marcks* gedetacheerd werd bij de derde lagere school, waarbij hij nog werkzaam is, heeft het personeel der school geen veranderingen ondergaan.

Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 73 of 10 minder dan het vorige jaar.

Bij het jongst gehouden examen in de maand September jl. is het der Subcommissie van onderwijs gebleken, dat de leerlingen over het algemeen, en die der hoogste klasse in het bijzonder, goede vorderingen hadden gemaakt.

Het is te wenschen, dat door een spoedige vervulling der bestaande vacatures de onderwijzer *P. R. Marcks* weder aan zijne eigenlijke bestemming zal kunnen worden teruggegeven.

Het bestuur der school is bij voortduring toevertrouwd aan den Hoofdonderwijzer *J. Wilkens*.

Gouvernements 2de lagere school.

Volgens het laatste verslag bevonden zich op deze school 130 kinderen.

(1) Gouv. besl. dd. 1 Mei 1859 no. 7.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 14 Januarij 1859 no. 7/113.
(3) „ „ „ 10 Mei 1859 no. 44/115.
(4) „ „ „ 16 December 1859 no. 30/120.

In den loop van dit jaar verlieten achtereenvolgend 63 leerlingen de school, en werden door 67 nieuw aankomenden vervangen, zoodat op ultimo December jl. deze school door 131 kinderen werd bezocht, derhalve 4 meer dan in het vorige jaar.

Van die 134 kinderen, waren 88 betalende, terwijl 64 gratis onderwijs genoten.

Gedurende dit jaar was hetzelfde personeel aan deze school werkzaam, onder de leiding van den eersten onderwijzer *J. W. Sloot.*

Het jaarlijksch openbaar examen bij deze school heeft op den 27sten September plaats gehad.

Over het algemeen had de Subcommissie van onderwijs, ten aanzien der resultaten, reden om over het gegeven onderwijs en de vorderingen der leerlingen tevreden te zijn.

Gouvernements 3de lagere school.

Bij het personeel hadden eenige veranderingen plaats. De ondermeester *J. A. Mierop* vertrok in Januarij als besturend onderwijzer naar *Poerworedjo* (1), terwijl de 2de onderwijzer *J. Oudhoff* eervol werd ontslagen met behoud van regt op pensioen (2).

In de maand September werd de 2de onderwijzer aan de Gouvernements 1ste lagere school *P. R. Marcks* tijdelijk bij deze school geplaatst, in afwachting, dat in de vacature van 2en onderwijzer zal zijn voorzien.

Het getal leerlingen bedroeg dit jaar gemiddeld 100, van welke 35 betalende en 65 gratis onderwijs genoten, zoodat het cijfer der schoolgaande kinderen bijna op dezelfde hoogte bleef als in het vorige jaar.

Nog menigvuldiger dan in 1858, waren in dit jaar de mutatiën.

Vele leerlingen der 1ste klasse verlieten de school, om als werkdadig lid van de maatschappij op te treden, terwijl, ongerekend de *gewone* mutatiën, binnen den tijd van *drie* maanden, een *twintigtal* leerlingen opkwam en de school weder verliet, hetgeen voornamelijk aan het overplaatsen van militaire troepen moet worden toegeschreven.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 22 September 1858 no. 30/112.
(2) Gouv. besl. dd, 7 Augustus 1859 no. 43.

Aan het onderwijs in de natuurkunde en het regtlijnig teekenen, waarvan in het vorig verslag een gunstig rapport is uitgebragt, kon dit jaar de vereischte tijd niet geheel worden besteed.

Het geleerde is echter niet alleen onthouden, maar ook het onderwijs hierin, hoewel langzaam voortgezet.

Bij het, in de maand September gehouden openbaar examen is het der Subcommissie van onderwijs gebleken, dat de vorderingen, gemaakt in de gewone vakken van het onderwijs over het algemeen voldoende waren.

De middelste klasse, vroeger onder den sedert ontslagen 2den onderwijzer *J. Oudhoff* gestaan hebbende, maakte hierop eene zeer ongunstige uitzondering.

Het is noodig om in de vacature door dit ontslag ontstaan, spoedig te voorzien, door plaatsing van een geschikt onderwijzer, waartoe zal worden overgegaan bij aankomst der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers.

Het bestuur der school was bij voortduring toevertrouwd aan den 1sten onderwijzer *A. G. van Velthuijsen.*

Protestantsche Weeshuis-school.

Ten gevolge der vervanging in Julij 1859 van den 1sten onderwijzer *D. C. de Bruin*, die als 1ste onderwijzer aan de nieuw opgerigte derde school te *Batavia* werd geplaatst, is het bestuur der Protestantsche weeshuis-school, verbonden tevens met de betrekking van Binnenregent, overgegaan op den onderwijzer te *Banjoemaas*, *A. de Bruijn* (1).

Het onderwijs werd gegeven in het lezen, schrijven, rekenen, de getal- en vormleer, het regtlijnig teekenen, de Nederlandsche taal, de geschiedenis van *Nederland* en zijne bezittingen in *Indië*, de aardrijkskunde en het zingen.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 158.

Roomsch-Katholieke Weeshuisschool.

Het personeel werd vermeerderd met een derden onderwijzer, en daartoe benoemd *J. M. Halewijn*, (2) ondermeester aan de Gouvernements eerste lagere school te *Samarang*, die zijne betrekking vóór primo Maart aanvaardde, terwijl

(1) Gouv. besl. dd. 29 Mei 1859 no. 58.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Februarij 1859 no. 30/113.

overigens geen mutatiën hebben plaats gehad, zoodat de leiding der school toevertrouwd bleef aan den eersten onderwijzer *W. Beerekamp*.

Het getal leerlingen bedroeg op ultimo December 156, onder welke 102 meisjes.

35 kinderen hebben de school verlaten, terwijl er 46 van 5 tot 17 jaren zijn bijgekomen.

De leerlingen zijn op gelijke wijze ingedeeld als in het vorige jaar, en genieten onderwijs in dezelfde vakken als toen; alleen wordt in de hoogste klasse meer opzettelijk de geschiedenis onderwezen.

In de laagste klasse zijn 114 kinderen, een getal in vergelijking van de schoolgaande kinderen, véél te groot, doch daarin zijn oorsprong vindende, dat al de nieuw aangekomenen nimmer onderwijs genoten hebben, en dat deze klasse vóór primo Maart van dit jaar geheel onder de leiding stond van ondermeesters en kweekelingen.

Met reden mogt men verwachten, dat er onder de leiding van den bijgekomen 3den onderwijzer eene gunstige verandering zou plaats hebben, en dat het getal leerlingen in iedere klasse langzamerhand in evenredigheid zou komen met het aantal der schoolgaande kinderen; ook in deze verwachting is men teleurgesteld.

De toestand van deze school is te meer betreurenswaard, omdat bijna het geheele jaar door, 3 onderwijzers, 2 ondermeesters en 2 kweekelingen, te zamen 7 onderwijs gevende personen daarbij werkzaam waren; zooals uit het bovenstaande evenwel blijkt, met zeer weinig vrucht.

Particuliere scholen.

Ter hoofdplaats *Samarang* bevinden zich de volgende particuliere scholen:

1e. de school van Mevrouw *Sloot*, geboren *Brouwer*, welke in 1858 is opgerigt.

Onder ultimo December bedroeg het getal élèves 5 jongens en 34 meisjes.

De vakken, waarin onderwijs wordt gegeven, zijn:

aardrijkskunde, geschied- en natuurkunde, mythologie, briefstijl, muzijk, zang en teekenen.

Mevrouw *Sloot* wordt geassisteerd door hare dochter, geëxamineerde onderwijzeresse in bovengenoemde vakken.

Het onderwijs levert, voor zoo ver dit door de Subcommissie van onderwijs is nagegaan, goede resultaten.

2e. De school van Mevrouw de weduwe *Hachtman*, geboren *van der Eem*, telde onder ultimo December 46 kinderen, van welke 3 gratis onderwijs genoten.

3e. De school van Mevrouw *Mendes da Costa*, geboren *Roesing van Ihterson*, telde 17 kinderen, van welke 13 meisjes.

4e De school van den Gouvernements-onderwijzer *A. G. van Velthuijsen*, die in de middaguren privaat-onderwijs geeft aan een *tiental* jongens.

5e. De school van *A. Collings*, die onder ultimo December 35 leerlingen telde; *drie* der leerlingen kregen gratis onderwijs.

6e. De school van *J. van Essel* had onder ultimo December 62 leerlingen, van welke 8 gratis onderwijs genoten.

Bij deze school, die eenigen naam begint te krijgen, ontbreekt, voor het geven van onderwijs assistentie, daar de onderwijzer *van Essel* de kinderen geheel alleen onderwijst.

Gedurende dit jaar hebben opgehouden te bestaan: de scholen van Mevrouw *Wijsman*, geboren *Goedhuijs* en van Mevrouw *Catenius*.

SALATIGA.

Met den aanvang van 1859 bestonden hier *drie* particuliere scholen, als:

1e. Die van den onderwijzer *Behr*, met 60 kinderen onder ultimo December, van welke 24 gratis onderwijs ontvingen, en waarvoor genoemde onderwijzer eene toelage van *f* 100 's maands uit 's Lands kas geniet.

2e. Die van Mevrouw *Martherus* met 46 leerlingen.

3e. Die van den onderwijzer *J. Valette* met 18 kinderen.

In September werd een kost- en dagschool voor jongens en meisjes opgerigt door den onderwijzer *Hildering*, waarbij aan slechts zeer jonge kinderen onderwijs wordt gegeven.

Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo December 24.

Op de voorschreven scholen bedroeg bij zamentrekking het getal der onderwijs genietende kinderen op ultimo December 147, of 27 meer dan op ultimo 1858.

Over het algemeen wordt vooral op de drie eerstgenoemde scholen, het onderwijs met veel vrucht gegeven.

AMBARAWA.

Het personeel heeft in 1859 geen verander ing ondergaan, en bestaat dus nog uit den onderwijzer *L. van den Bor* jr. en den ondermeester *N. Jordan.*

Het getal leerlingen, alle kinderen van militairen. bedroeg onder ultimo December 1858, 80 van welke 9 betalende, en onder ultimo 1859, 44, onder welke 4 betalende.

De mutatiën waren belangrijk: 41 leerlingen werden aangenomen en verlieten daarentegen 77 de school, hetgeen veroorzaakt werd door verplaatsi ng der militaire troepen.

Hoezeer niet aanmerkelijk, zijn de vorderingen door de scholieren gemaakt nog al bevredigend, vooral wanneer op de plaats gehad hebbende vele mutatiën wordt gelet.

Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning vorderen verbetering.

JAPARA (*Pattie.*)

Deze school begon den 1sten Januarij met 21 leerlingen, van welke 5 betalen en 16 gratis onderwijs genoten.

Onder ultimo December 1859 bedroeg het aantal leerlingen, 24; bestaande uit 17 jongens en 7 meisjes, van welke 11 betalende en 13 gratis.

Het maximum-bedrag der leerlingen was 26 en het minimum 24.

Er werden op de school toegelaten 12 leerlingen, terwijl 9 die verlaten hebben, van welke *één* wegens volbra gten leertijd *zes* wegens verhuizing der ouders, en *twee* wegens verandering van school, zijnde die van de Gouvernements school overgegaan op de particuliere school van Mevrouw *van der Meijden.*

Gedurende het jaar 1859 is het onderwijs geregeld voortgezet door den onderwijzer *J. van der Meijden.*

Het openbaar en het besloten examen hebben naar behooren plaats gehad, zijnde daarop blijken gegeven van de vorderingen door vele leerlingen gemaakt.

Er zijn aanwezig:

te *Pattie* 40
» *Joana* 10
» *Koedoes* 17

te zamen 67 kinderen, die boven de 5 jaren oud zijn, en alzoo onderwijs kunnen erlangen.

Niettegenstaande dit belangrijk cijfer, zijn op de Gouvernements school slechts 24
en op de particuliere 10

of te zamen 34 kinderen, zoodat er 33 zijn, die geen onderwijs genieten.

De oorzaak, waarom die kinderen de school niet bezoeken, moet gezocht worden in de omstandigheid, dat zij te ver van de school verwijderd wonen, hetzij op landbouwkundige ondernemingen in de districten, of te *Koedoes*, gelegen op 15, en *Joana* op 9 palen afstand van *Pattie*.

Men is er steeds op bedacht om alle en met vrucht gevaccineerde kinderen op de school toe te laten.

De gezondheidstoestand der kinderen was gedurende 1859 zeer bevredigend.

Op den 1sten Mei 1859 is het nieuw gebouwde schoollocaal, tevens onderwijzerswoning, betrokken. (1)

In de bestaan hebbende behoefte aan landkaarten is voorzien, (2) door toezending der kaarten van *Europa* en van *Nederland*, terwijl alsnog eene *wereldkaart* wordt verwacht.

JAPARA.

Het getal leerlingen bij deze school bedroeg onder ultimo December 1858 25

Gedurende het jaar 1859 is dat getal door overlijden van kinderen en verhuizing der ouders verminderd met . . 7

zoodat onder ultimo December 1859 verbleven 18

(1) Gouv. besl. dd. 28 Februarij 1857 no. 32, idem dd. 29 December 1858 no. 11, idem dd. 20 Januarij 1859 no. 11,

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 16 April 1859 no. 73/114.

Dit getal bestaat uit 9 jongens en 9 meisjes, van welke 5 betalen en 13 gratis onderwijs genieten.

Te *Japara* hebben gedurende 1859 wegens ziekte vele kinderen de school meermalen verzuimd, om welke reden het openbaar examen en de vacantie van 14 dagen niet hebben plaats gehad

Daarentegen is er in dien tijd een besloten examen gehouden.

Door de leerlingen zijn in het algemeen blijken gegeven van gemaakte vorderingen.

De onderwijzer *G. F. R. Portier*, bij deze school geplaatst, heeft het onderwijs geregeld voortgezet.

Het weinig gebruik maken van de Nederlandsche taal door de ouders van vele leerlingen te *Japara*, bevordert het onderwijs niet, en is oorzaak, dat de vorderingen van de leerlingen, wier ouders niet gewoon zijn de Nederlandsche taal te spreken, minder zijn dan die der andere kinderen.

Het in 1857 nieuw betrokken schoolgebouw voldoet aan het doel, waarvoor het is daargesteld.

Het meubilair is in voldoenden toestand.

Particuliere school van Mevrouw van der Meijden geb. Frank te Pattie.

Ten gevolge der vergunning, verleend door de Hoofdcommissie van onderwijs (1), is door Mevrouw *van der Meijden* geb. *Frank* ter hoofdplaats *Pattie*, residentie *Japara*, opgerigt eene particuliere school voor jonge jufvrouwen, alwaar onderwijs wordt gegeven in het lager onderwijs en in de Fransche taal.

Die school is op den 1sten Maart 1859 geopend met 10 leerlingen, van welke 8 meisjes en 2 jongens.

Het onderwijs wordt er geregeld gegeven, en de onderwijzeresse toont geschiktheid daarvoor te bezitten, terwijl de vorderingen door de leerlingen gemaakt zeer bevredigend zijn.

Een openbaar en een besloten examen over de vorderingen der kinderen hebben plaats gehad, tegelijkertijd met die der Gouvernements lagere school.

Eenige leerlingen maken van deze particuliere inrigting gebruik, nadat het onderwijs op de Gouvernements-school is afgeloopen.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 27 Januarij 1859 no. 44/115.

REMBANG.

In het afgeloopen jaar heeft noch openbaar noch besloten examen plaats gehad.

De reden hiervan is, dat de onderwijzer zelf verklaarde, niet aan het hoofd eener school te kunnen staan.

Bij besluit der Hoofdcommissie van onderwijs (1) is hij dan ook als ondergeschikt overgeplaatst en in zijne plaats benoemd *J. Leegstra*

Deze onderwijzer is eerst in het laatst van de maand September 1859 aldaar aangekomen.

De tijd, tegen welken gewoonlijk het besloten examen wordt gehouden, was te kort, om al dadelijk met vrucht een zoodanig examen te doen plaats hebben.

De nieuwe onderwijzer toch was nog geen drie maanden op de plaats, en kan niet geacht worden reeds op de hoogte te zijn om de kennis zijner leerlingen te beoordeelen.

Het schoollocaal is in goeden staat en heeft eene ruimte, geschikt voor 50 à 60 kinderen.

Op 1 Januarij 1859 waren op de Gouvernementsschool aanwezig 23 en op ultimo December 28 leerlingen.

Onder de 23 waren 11 betalende en 12 gratis, terwijl er onder de 28, 11 betalende en 17 gratis zijn; 2 kinderen hebben de school verlaten, daarentegen werden er 7 opgenomen.

SOERABAIJA.

Algemeen overzigt.

De werkkring der Subcommissie van onderwijs strekt zich uit, over de residentie *Soerabaija*, bestaande uit de afdeelingen: *Soerabaija*, *Sidhoardjo*, *Modjokerto*, *Grissee* en het eiland *Bawean*.

Alleen ter hoofdplaatsen *Soerabaija* en *Grissee* bestaan scholen, voor kinderen van Europesche afkomst.

Het aantal dier kinderen bedroeg in 1859:

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 Augustus 1859 no. 60/117.

1. Stad en landschap *Soerabaija*,	burgers . . .	1342
	militairen . . .	88
2. In de afdeeling *Sidhoardjo*		16
3. » » » *Modjokerto*		60
4. » » » *Grissee*		141
5. Op het eiland *Bawean*		14
Alzoo in de residentie aanwezig		1664
waarvan buiten *Indië* geboren . .		73

Op den 1sten Januarij 1858 was het totaal kinderen van Europesche herkomst, en van gedoopte *Afrikanen* en *Amboinezen* 1505. Het getal der schoolpligtigen is ongeveer 700.

Over 1859 is onderwijs verleend aan gemiddeld 598 kinderen, van welke onderwezen zijn:

332 kinderen op de Gouvernements-scholen, en
226 » » » particuliere schoolinrigtingen.

Gouvernements 1ste lagere school.

De Gouvernements *eerste* lagere school te *Soerabaija*, heeft gedurende 1859 onder het bestuur gestaan van den onderwijzer *J. van der Tang*. Onder het onderwijzend personeel hebben vele veranderingen plaats gehad.

De onderwijzer *A. van Ooijen* ging met verlof naar *Europa* (1). De onderwijzer *P. C. van Ghert* en de ondermeester *F. C. de Graaff* werden overgeplaatst naar de 3de school. (2,3)

De kweekeling *G. W. van Ligten* als ook de leerling *A. B. J. Heijman* werden tot ondermeester aangesteld, even zoo de leerling *G. Muller* tot kweekeling. (4)

De onderwijzer *J. A. P. de Visser* werd van *Batavia* overgeplaatst, (5), doch was op ultimo December nog niet aangekomen, omdat hij op zijn vervanger moest wachten.

De onderwijzer *H. Schoemaker* werd van *Bangkallang* naar *Soerabaija* overgeplaatst. (6)

(1) Gouv. besl, dd. 22 Augustus 1859 no. 4.
(2,3) Besluit H. C. V. O. dd. 13 Augustus 1859 no. 60/117.
(4) „ „ dd, 17 December 1859 no. 78/120.
(5) „ „ idem.
(6) „ „ dd. 13 Augustus 1859 no. 60/117.

De ondermeesters *G. W. van Ligten* en *A. B. J. Heijman* hebben in Augustus het examen afgelegd, voor den derden rang. (1)

Deze school had in 1859 gemiddeld 90 leerlingen; het hoogste getal was 94; het laagste 85. Er kwamen 42 leerlingen bij, en gingen 41 af.

Gouvernements 2de lagere school.

De Gouvernements *tweede* lagere school had in 1859 eveneens veelvuldige verwisseling van onderwijzers, waardoor het geregeld onderwijs werd benadeeld.

De onderwijzer *J. E. van der Wijk* vertrok met verlof naar *Europa*. (2) De onderwijzer *M. J. J. Op de Laeij* werd overgeplaatst naar *Grissee*. (3) De onderwijzer *J. Leegstra* werd overgeplaatst naar *Rembang* (4) en de onderwijzer *H. Vetu* naar *Bangkallang*. (5) De onderwijzer *R. Burg* werd van *Djokjokarta* naar *Soerabaija* overgeplaatst, (6) en de onderwijzer *N. P. L. Boijer* van *Rembang*. (7) De ondermeester *K. F. Rabé* werd geëxamineerd voor den *vierden* rang. (8)

Het getal leerlingen bedroeg in 1859 gemiddeld 94. Het hoogste getal was 98, het minste 86.

Gouvernements 3de lagere school.

De Gouvernements *derde* school stond het geheele jaar onder het bestuur van den onderwijzer *C. F. Sloot*.

De onderwijzer *C. L. Plasberg* werd overgeplaatst naar *Benkoelen*. (9) De onderwijzer *P. C. van Ghert* (10) en de ondermeester *F. C. de Graaff* werden van de *eerste* school overgeplaatst. (10) De leerling *J. A. van Orssagen* werd tot

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 10 December 1859 no. 52/120.
(2) Gouv. besl. dd. 6 Julij 1859, no. 8.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Julij 1859 no. 57/116.
(4) » » » dd. 13 Augustus 1859, no. 60/117.
(5) » » » 16 April 1859, no. 18/117.
(6) » » » 7 Julij 1859, no. 57/116.
(7) » » » 13 Augustus 1859, no, 60 117.
(8) » » » 10 December 1859, no. 58/120.
(9) » » » 16 April 1859, no. 14/114.
(10) » » » 13 Augustus 1859, no. 60/117.
(10) » » » 17 December 1859, no. 78/120.

kweekeling aangesteld. (1) De onderwijzers *H. Velu*, *M. J. J. Op de La ij*, *H. Schoemaker* en de ondermeester *K. F. Rabé* hebben opvolgend bij deze school dienst gedaan, bij gebrek aan voldoend onderwijzend personeel, voor de aanwassende schoolbevolking.

Het gemiddeld getal leerlingen bij deze school beliep in 1859 93; het hoogste getal 101; het minste 86;

Gouvernements 4de lagere school.

De Gouvernements *vierde* schoolinrigting te *Soerabaija* is bij het Maritiem-Etablissement aan het havenhoofd. (2)

Deze school werd geopend op 30 September, met 15 leerlingen, welk getal onder ultimo 1859 nog op de school aanwezig was.

De onderwijzer *J. C. le Clerq de Courcelles*, die bevorens de particuliere schoolinrigting op dat Etablissement bestuurde, werd aan het hoofd dezer nieuwe Lands instelling van onderwijs geplaatst. (3)

Op gezegd etablissement wonen 58 kinderen van Europesche afkomst.

Particuliere scholen.

1e. De school van *C. C. Werner* werd in 1859 gemiddeld door 25 kinderen van minvermogende ouders bezocht, die eerstbeginnend onderwijs ontvangen.

2e. De tweede particuliere schoolinrigting te *Soerabaija*, die van *F. C. Willemsz*, is van meer omvang dan de vorige; over 1859 bezochten gemiddeld 42 kinderen deze inrigting.

Het schoolgeld is gelijk aan het hoogste ter Gouvernements-school. Een secondant en een kweekeling staan den onderwijzer bij.

3e. De school van Mevrouw *Kocken*, geboren *Gersom*, telt gemiddeld 46 kinderen, van welke eenige kostleerlingen.

(1) Besluit H. C, V. O. dd. 15 Augustus 1859, no. 47/118.
(2) Gouv. besl. dd. 25 Maart 1859, no. 19.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Julij 1859, no. 19/116.

Twee zusters van de onderwijzeresse staan haar bij in het onderwijs.

4e. Mevrouw *Steup*, in 1856 aldaar gevestigd, geeft onderwijs aan hoogstens 20 meisjes, deels kostleerlingen. Gemiddeld had zij 14 leerlingen, aan wie meer uitgebreid lager onderwijs gegeven werd.

5e. De schoolinrigting van *E. Mekern*, is wat het onderwijs aangaat, van veel aanbelang. De onderwijzer had gemiddeld 20 kinderen op de school, grootendeels jongens, aan wie meer uitgebreid lager onderwijs ook in vreemde talen werd gegeven.

6e. De onderwijzer *J. C. le Clerq de Courcelles* gaf van Januarij tot September onderwijs aan een *vijftiental* leerlingen, op het Maritiem-etablissement, en genoot *f* 100.— 's maands, waarvan *f* 50.— uit 's Lands kas en het overige uit vrijwillige bijdragen. Sedert is die inrigting in eene Gouvernements school veranderd, zoo als hiervoren is aangeteekend.

7e. Mejufvrouw *Bake* heeft in 1859 zich eenige maanden met het onderwijs bezig gehouden, doch is in September overleden. Zij onderwees een *zestal* meisjes.

8e. Mejufvrouw *T. A. S. Rijke* heeft zich eveneens in 1859 alhier nedergezet als onderwijzeresse (1), en geeft aan een *vijftal* meisjes onderwijs.

9e. Jufvrouw *Azia van Timor* geeft aan een *twintigtal* meisjes onderrigt in de eerste beginselen van het lager onderwijs, waarin zij wordt bijgestaan door den ondermeester *F. C. de Graaff* van de Gouvernements derde lagere school, in diens vrije uren.

10e. De zendeling *Emden*, op wiens naam eene bewaarschool gehouden werd door diens aangenomen dochter, overleed in 1859, oud 84 jaren.

Genoemde pleegdochter, *Willemina Emden*, houdt de inrigting gaande, ondersteund door giften van het zendelinggenootschap.

Een *vijftiental* kinderen uit de geringere klassen, en van inlandsche christenen, ontvangt aldaar godsdienstig onderrigt.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 1 Julij 1859, no. 98/116.

11e. De bejaarde weduwe *Francke* heeft een bewaarschooltje, op den voet als de vorige, doch niet ondersteund uit eenig zendelings-fonds.

12e. De voormalige kweekeling der Gouvernements school *Dinsbach*, heeft mede eene bewaarschool, bezocht door 20 kinderen.

Er wonen te *Soerabija* nog eenige huisonderwijzers en onderwijzeressen; de laatste uitsluitend weduwen en Europesche vrouwen, die zich met het bewaren van kinderen, het geven van onderwijs in vrouwelijke handwerken, muzijk, als anderzins bezig houden.

Ook vindt men verscheidene Gouvernantes, muzijkmeesters, teekenmeesters, en kan men aannemen, dat zeer weinig kinderen geheel buiten onderwijs blijven.

GRISSEE.

De Gouvernements lagere school te *Grissee* heeft in 1859 opvolgend *drie* onderwijzers gehad. De onderwijzer *H. J. Scheffer* ging met verlof naar *Europa* (1). De ondermeester *J. Hazelhorst*, die hem tijdelijk opvolgde, verzocht en verkreeg een eervol ontslag uit 's lands dienst (2)

De onderwijzer *M. J. J. Op de Laeij* werd van *Soerabaija* overgeplaatst (3). De kweekeling *Nicolaesz* werd in December aangesteld (4).

Op Ultimo 1859 werd de school bestuurd door den onderwijzer van den *derden* rang *M. J. J. Op de Laeij*, bijgestaan door genoemden kweekeling.

De school, die in Januarij 59 leerlingen had, daalde in Junij tot 24. Onder den onderwijzer *Op de Laeij* nam zij weder toe tot 36 leerlingen.

De *vijf* Gouvernements scholen in de residentie *Soerabaija*, waren op het einde van 1859 alzoo bevolkt met 341 leerlingen, onder welke 176 de lessen kosteloos genoten.

De *drie* scholen in de stad *Soerabaija* staan op één erf, onder één dak, maar afgescheiden.

(1) Gouv. besl. dd. 27 Mei 1859, no, 4.
(2) » » dd. 15 Julij 1859, no. 20.
(3) Besluit H. C. O. V. dd. 7 Julij 1859, no. 57/116.
(4) » » » 10 December 1859, no. 52/120.

Te *Grissee* is eveneens een Lands schoolgebouw. De school aan het Maritiem-etablissement wordt gehouden in een der woningen van beambten.

Het openbaar examen werd te *Soerabaija* gehouden in Augustus, te *Grissee* in September. Het gaf redenen van tevredenheid, in aanmerking genomen de groote en gestadige afwisseling van onderwijzers en van leerlingen.

Besloten examen is niet gehouden. Maandelijks zijn twee leden der Subcommissie van onderwijs gecommitteerd voor het toeverzigt der schoolzaken.

Het toeverzigt over de zaken van onderwijs en schoolwezen in de residentie *Soerabaija* berust bij een collegie, uitmakende de Subcommissie, bestaande uit een voorzitter, *tien* leden voor *Soerabaija*, *twee* voor *Grissee*, en een secretaris.

Te *Soerabaija* wisselen de leden dagelijks af als gecommitteerden voor schoolbezoek.

De vergaderingen regelen zich naar den voorhanden arbeid, en zijn onbepaald.

De voorzitter is de tijdelijke Resident; — over 1859 Jr. Mr. *H. C. van der Wijck.*

Van de leden traden in 1859 af: Dr. *P. L. Onnen* en Ds. *H. H. Schiff*, die met verlof naar *Europa* vertrokken. Pastoor *C. J. H. Franssen* werd overgeplaatst naar *Ambarawa;* Mr. *A. Mangelaar Meertens* werd Notaris te *Batavia.*

In de plaats dezer heeren zijn in 1859 benoemd: Mr. *M. P. A. Koster*, de heer *J. L. van Gennep*, Ds *J. W. G. van Steeden* en pastoor *M. van der Elzen.*

Op ultimo was nog ééne vacature onvervuld.

Te *Grissee* is bij het tijdelijk lid, den Assistent Resident, toegevoegd en benoemd: de heer *P. C. van Roijen*, voor de zaken van het onderwijs in die afdeeling.

BANGKALLANG.

Gedurende dit afgeloopen jaar bedroeg het gemiddeld getal leerlingen 15, van welke 9 betalen en 6 gratis onderwijs ontvingen.

Zij waren verdeeld in drie klassen; de hoogste en de laagste klassen bestonden elk uit *drie* en de middelste uit *negen* leerlingen.

In het begin des jaars werd de school bestuurd, door den onderwijzer *W. Wilmes*, die in April naar *Madioen* werd overgeplaatst, en vervangen door den onderwijzer *H. Velu* (1), die den 28sten April zijne betrekking aanvaardde, en tot Augustus werkzaam bleef, wanneer hij wegens ziekte genoodzaakt was zich naar *Soerabaija* in het hospitaal te begeven, alwaar hij, als ook te *Malang*, gedurende drie achtereenvolgende maanden is verpleegd; in dien tijd zijn de kinderen van het onderwijs verstoken gebleven.

Het schoolgebouw vordert dringend herstelling.

SUMANAP.

Bij besluit der Hoofdcommissie van onderwijs (2) is de onderwijzer *H. Schoemaker* naar *Soerabaija* overgeplaatst, en bij hetzelfde besluit in zijne plaats benoemd *J. B. Coenraad*, onderwijzer van den 3den rang.

Op primo Januarij 1859 waren op de school 45 kinderen; bijgekomen 14 kinderen, te zamen 59 kinderen, afgegaan 21 kinderen; zoodat op ultimo 1859 overbleven 38 kinderen.

Zij waren verdeeld in drie klassen, als:

In de 1e klasse:	7	jongens,	2	meisjes;	totaal:	9,
» » 2e »	7	»	5	»	»	12,
» » 3e »	8	»	9	»	»	17,
Totaal .	22		16			38,

van welke 3 jongens en 3 meisjes, of in het geheel 6 betalen.

In de maand Augustus heeft een openbaar examen plaats gehad, en hebben de meeste leerlingen alstoen blijken van goede vorderingen gegeven.

Na afloop van het examen zijn aan eenige leerlingen prijzen uitgedeeld.

De kweekeling *R. C. A. Callewaerd* bleef het geheele jaar door aan de school werkzaam.

PASOEROEWAN.

Het schooljaar 1859 heeft in vergelijk van het vorige jaar gunstige resultaten opgeleverd, in weerwil van het geringe

(1) Besluit H, C, V. O. dd. 16 April 1859 no. 18/114.

(2) dd. 15 Augustus 1859 no. 60/117.

personeel van onderwijzers, waaraan de minder gunstige uitkomsten in het vorige jaar werden toegeschreven.

De onderwijzer *J. W. Bille van den Dungen* eervol ontslagen zijnde (1), werd in diens plaats benoemd *J. L. Bloemhard.* (2)

Aan den kweekeling *H. F. Evers* werd toegestaan het voor den *vierden* onderwijzers-rang bepaalde examen af te leggen. (3)

Hem werd als zoodanig eene acte van aanstelling uitgereikt (4), terwijl hij later bij de school van *Pasoeroewan* als ondermeester op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 50 werd benoemd.

In Julij werd geen besloten examen gehouden op verzoek van den onderwijzer *Bloemhard*, omdat hij nog te kort met het onderwijs belast was geweest.

Op den 23sten December had het jaarlijksch openbaar examen plaats.

De uitkomsten waren over het algemeen zeer bevredigend.

Het getal leerlingen was gemiddeld 77, van welke 47 gratis.

MALANG.

Op den 9den November 1859 overleed *A. Kommissaris*, onderwijzer bij de Gouvernements lagere school te *Malang*.

Het geven van onderwijs werd niet gestaakt, doch door den kweekeling *P. A. Robijn*, onder het speciaal toezigt van den Assistent Resident van *Malang*, voortgezet.

Examens hadden er evenwel niet plaats. Het getal leerlingen was gemiddeld 31, onder welke 20 gratis.

Particuliere school van Mejufvrouw M. Koenen.

De in de maand December 1857 opgerigte particuliere meisjes-school onder de leiding van Mejufvrouw *Koenen* voldoet aan de verwachting.

In 1858 telde die school 26 leerlingen, thans 20, dus 6 minder; dit mindere getal moet worden toegeschreven aan

(1) Gouvernements besluit dd. 14 December 1859 no. 4.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 22 December 1859 no. 30/112.
(3) » » » 21 Junij 1859, no. 87/116.
(4) » » » 17 September 1859, no. 51/117.

eene langdurige ongesteldheid van de kostschoolhoudster, aan wie het niet is mogen gelukken eene secondante te bekomen.

De vorderingen der leerlingen zijn over het algemeen bevredigend.

PROBOLINGO.

Het bestuur over het onderwijs werd op de gewone wijze geregeld uitgeoefend, en het dagelijksch toezigt bij maandelijksche beurten gehouden, door de leden der Subcommissie van onderwijs, onder welke gedurende 1859 geen mutatie plaats vond.

De school te *Probolingo* bleef voortdurend onder de leiding van den onderwijzer *J. C. Stoltenbach*, die ongeveer een jaar, van alle hulp in zijne veelvuldige werkzaamheden verstoken is gebleven, door ziekte van den gewezen ondermeester *A. van Velsen*, aan wien bij Gouvernements besluit (1), op zijn verzoek, een eervol ontslag uit zijne bovengenoemde betrekking werd verleend.

Op den 21sten Julij en 28sten December hadden het jaarlijksch openbaar en besloten examen plaats, met in betrekkelijken zin bevredigende uitkomsten, in aanmerking genomen, dat de onderwijzer volstrekt geen hulp had, en eene school van 65 kinderen alléén moest besturen.

Op ultimo December 1859 waren aanwezig 68 leerlingen, van welke 44 betalende en 24 gratis zijn onderwezen; 8 leerlingen hebben de school verlaten en 17 kinderen zijn daarentegen als nieuwe leerlingen aangenomen.

Het schoollocaal is in goeden staat en biedt voldoende ruimte aan voor het tegenwoordig getal scholieren.

De kinderen komen over het algemeen trouw ter school en maken goede vorderingen.

BEZOEKIE.

Het openbaar en besloten examen over de leerlingen van de Gouvernements lagere school heeft ten overstaan van de Subcommissie van onderwijs op den 4den Julij en den 22sten December 1859 plaats gehad.

(1) dd. 5 Augustus 1859 no. 27.

Verblijdend was het, de goede vorderingen der scholieren op te merken, en zijn de uitkomsten van het onderwijs zeer gunstig te noemen.

De school telt 36 leerlingen in het geheel, van welke 14 gratis onderwijs genieten.

De leermiddelen en het schoolmeubilair verkeeren in goeden staat.

De leerlingen hebben, voor zoo ver zij niet door ziekte verhinderd werden, het onderwijs geregeld bijgewoond.

Van den ijver, de vlijt en gehoorzaamheid der meeste scholieren heeft de onderwijzer de gunstigste getuigenis afgelegd.

De gebrekkige kennis der Nederlandsche taal, de geringe medewerking der huiselijke opvoeding, alsmede de mutatiën onder de leerlingen, mogen nog wel steeds voor het onderwijs een hinderpaal zijn, doch verre weg ontbreekt het den meesten leerlingen niet aan goeden wil.

Als een bewijs hiervan zij kortelijk vermeld, dat de meeste kinderen sedert de tweede helft van het afgeloopen jaar des namiddags van 3 tot 5 uren vrijwillig de school bezochten, om de hun opgegeven taak voor den volgenden dag af te maken, en tevens den meesten tijd bij den onderwijzer *L. A. de la Croix* en hunne makkers te zijn, ten einde zoo min mogelijk de Maleische taal te spreken.

Gedurende het afgeloopen jaar hebben 6 leerlingen de school verlaten, doch daarentegen zijn er 12 kinderen bijgekomen.

Het schoollocaal zal bij de toenemende vermeerdering van scholieren, niet langer kunnen voldoen, en noodwendig dienen te worden vergroot, aangezien geen ander locaal in te huren is, hetwelk voor school kan dienen.

BANJOEWANGIE.

Gedurende het jaar 1859 heeft het onderwijs op de Gouvernements lagere school te *Banjoewangie* geregeld plaats gevonden, onder de leiding van den onderwijzer *J. H. Beer*.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 16, van welke 11 betalende en 5 gratis onderwijs genoten.

Het openbaar examen met prijsuitdeeling werd op den 21sten Julij gehouden. Het besloten op 27 December, bij

welke gelegenheden, de Subcommissie van onderwijs reden van tevredenheid over het gedrag der leerlingen had. De resultaten hunner vorderingen zijn evenwel minder bevredigend geweest, dan men verwacht had.

Het schoolgebouw en het meubilair worden goed onderhouden, en verkeeren in goeden staat.

BANJOEMAAS.

Door het vertrek van den onderwijzer *A. de Bruijn Mz.* naar *Samarang* (1), is de school van af 16 Junij tot en met den 31sten Julij gesloten gebleven.

De voor deze plaatse benoemde onderwijzer *G. ter Marsch* (2), kwam in de laatste dagen van de maand Julij aan, en opende op den 1sten Augustus de school met 20 leerlingen.

Gemiddeld bezochten gedurende 1859, 22 kinderen de school, van welke 5 gratis onderwijs ontvingen.

Het getal scholieren is in vergelijk met het vorige jaar met 5 verminderd, welke naar hunne ouders zijn teruggekeerd.

Met uitzondering van eenige ligte ongesteldheden van voorbijgaanden aard, was de gezondheid der leerlingen over het algemeen voldoende.

Over den gang van het onderwijs kan goede getuigenis worden afgelegd.

Bij gemis aan een onderwijzer heeft het openbaar examen in de maand Junij niet kunnen plaats vinden.

Het besloten examen is gehouden op den 22sten December, en zijn bij die gelegenheid tevens aan 5 leerlingen aanmoedigings prijzen uitgereikt.

De leerlust en de gehoorzaamheid van het meerendeel der kinderen laat, volgens verklaring van den onderwijzer, niet veel te wenschen over.

Het schoolgebouw en het meubilair verkeeren in goeden staat.

TJILATJAP.

Deze in Julij 1858 geopende school, telde op het einde van dat jaar 26 leerlingen, als 19 betalende, en 7 gratis.

(1) Bij Gouv. besl. dd. 28 Mei 1859, no. 38, benoemd tot 1sten onderwijzer, tevens Plaatsregent van het Protestantsche Wees- en armhuis te *Samarang*.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 15 Junij 1859 no. 76/116.

Gedurende het jaar 1859 hadden er onder de leerlingen veel mutatiën plaats, daar niet minder dan 16 kinderen de school verlieten, en er slechts 9 op werden toegelaten. Van die 16 kinderen verlieten 14 haar, uithoofde van het vertrek hunner familiebetrekkingen naar elders, en 2 uit weinig belangstelling in het onderwijs

De onderwijzer *D. Feikema* bleef onafgebroken aan deze school werkzaam.

Op den 22sten Julij 1859 had het openbaar examen met prijsuitdeeling plaats, hetwelk bevredigende uitkomsten opleverde.

Op het einde van het jaar 1859 werd er aan 19 leerlingen, verdeeld in drie klassen, onderwijs gegeven.

POERWOREDJO.

Ter vervanging van den onderwijzer *J. L. Bloemhard* is in Januarij aan het hoofd dezer school opgetreden de onderwijzer *J. A. Mierop* (1) bijgestaan tot September daaraanvolgende door den ondermeester *J. H. Toorop*, die in Augustus te voren is benoemd tot 2den onderwijzer aan de Gouvernements 1ste lagere school te *Padang* (2).

Bij het einde des jaars bedroeg het getal schoolkinderen 38, of 6 minder dan op ultimo December 1858. Van deze kinderen ontvingen 22 gratis onderwijs; zij zijn naar mate van hun begrip en hunne vorderingen verdeeld in drie klassen, tellende de 3de klasse 24, de 2de klasse 7 en de 1ste klasse 7 leerlingen.

Het op den 5den Augustus gehouden openbaar examen leverde de volgende resultaten op:

In het algemeen genomen was het schrijven vrij goed, en het lezen redelijk, doch altijd met het gewone slechte accent.

De verstandsontwikkeling, vooral in de 3de klasse, was zeer gering, en bedoeld accent ook in die klasse bijzonder merkbaar.

In de taalkunde waren weinig of geen vorderingen gemaakt.

De vorderingen in het rekenen waren in de 1ste en 2ste klasse redelijk. In de 3de klasse hadden de kinderen daarvan nog geen begrip.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 22 December 1858 no. 30/112.
(2) » » » 15 Augustus 1859 no. 60/117.

Ook in de aardrijkskunde waren weinig vorderingen gemaakt, terwijl de kennis der Nederlandsche geschiedenis en die van *Indië* redelijk kon genoemd worden.

Bij zamentrekking alzoo van opgemelde minder gunstige resultaten, acht de Subcommissie van onderwijs het wenschelijk, dat spoedig gevolg zal kunnen gegeven worden aan de toezegging van de Hoofdcommissie, om de door de verplaatsing van den ondermeester *Toorop* ontstane vacature te vervullen, bij aankomst van de uit *Nederland* aangevraagde 12 onderwijzers-kweekelingen

Het schoolgebouw wordt naar behooren onderhouden en bevindt zich even als het meubilair in goeden staat.

WONOSOBO.

Aan het hoofd van deze, ingevolge Gouvernements beschikking (1), in de maand Julij geopende school is geplaatst de onderwijzer der 3de klasse *H. Goedhart* (2).

Bij den aanvang bedroeg het getal leerlingen 26, van welke *één* gratis onderwijs ontving. Sedert October is dat getal echter verminderd met 9 en bedroeg op ultimo December nog slechts 17.

Over de vorderingen der leerlingen in deze jeugdige inrigting kan nog niet veel gezegd worden. Het op den 21sten December gehouden examen heeft echter aangetoond, dat het onderwijs voldoende was. Alleen kwam het voor, dat de regels der taal- en rekenkunde niet genoegzaam waren voorgehouden, en is hierop de aandacht van den onderwijzer gevestigd.

Deze school is bij hare oprigting geopend in een der localen van het bureau-gebouw van den Assistent-Resident van *Ledok*.

Later is dat locaal evenwel moeten worden verlaten, omdat de constructie van genoemd gebouw geen genoegzame waarborgen van veiligheid bezat.

Een javaansch gebouw op het erf van den Regent, en goedgunstig door dat inlandsch hoofd afgestaan, werd alstoen tot school ingerigt, in afwachting van de daarstelling van een

(1) Gouv. besl. dd. 8 Maart 1859 no. 2.

(2) Besluit H. C. V. G. dd. 16 April 1859 no. 87/114.

Gouvernements schoolgebouw, waartoe, ingevolge bekomen magtiging, te zijner tijd de noodige voorstellen zullen worden gedaan. (1)

Eene som van *f* 500. toegestaan voor den aanmaak of aankoop van schoolmeubilair, (2) is tot dat einde aangewend, en bevindt zich dat meubilair thans in een goeden staat.

MAGELANG.

In het afgeloopen jaar is geen verandering gekomen in het personeel der school.

De onderwijzer *J. W. Teijds* is aan het hoofd gebleven, en geassisteerd door den ondermeester *W. Hofstede* en *F. Risa;* allen hebben, naar evenredigheid van hunne geschiktheid, wel aan hunne verpligtingen voldaan.

Op den gebruikelijken tijd, in het midden des jaars, heeft het openbaar examen plaats gevonden, en op eene der laatste dagen van December, het besloten examen voor de Subcommissie van onderwijs.

Bij beide gelegenheden werden voldoende proeven afgelegd tot staving, dat de leerlingen hun tijd wel hadden besteed.

Bij het einde van 1859 gingen 35 kinderen ter school, van welke 12 gratis onderwijs genoten, hetgeen eene vermindering van 13 kinderen aantoont met 1858, voor welke vermindering geen bijzondere redenen zijn opgegeven.

Het schoolgebouw is in goeden staat en heeft slechts gewoon onderhoud gevorderd.

DJOKJOKARTA.

Het getal scholieren bedroeg in het jaar 1858 gemiddeld 100, van welke 59 gratis onderwijs genoten; gedurende het jaar 1859 gemiddeld 96, van welke gratis onderwijs genoten 52. Op ultimo December 1859 bedroeg het getal leerlingen 102, van welke betalende 60 en gratis 42.

De school was dus gemiddeld met 4 leerlingen verminderd, hetgeen niet aan buitengewone oorzaken is toe te schrijven; het cijfer der afgegane leerlingen beliep 60 en dat der bijgekomene 55.

(1) Gouv. besl. dd. 8 Maart 1859 no. 2.
(2) » dd, 30 Julij 1859 no. 25.

De goede verstandhouding tusschen de leerlingen, ouders en onderwijzers werd niet gestoord, en het onderwijs had geregelden voortgang. De gezondheidstoestand der leerlingen was over het algemeen gunstig.

Op den 15den Julij had plaats het openbaar examen der scholieren, hetwelk veel reden gaf tot tevredenheid en de verwachting der Subcommissie van onderwijs, die met het oog op de haar bekende bekwaamheid van den besturenden onderwijzer, reeds hoog ging, heeft overtroffen.

De ondermeester *R. Burg* werd met bevordering overgeplaatst naar *Soerabaija*. (1)

Hij verliet de school in Augustus en was op ultimo December nog niet vervangen. Daar het gemis aan zoodanigen ondermeester bij het onderwijs vooral in de middelste klasse der leerlingen zeer gevoeld wordt, zoo is door de Subcommissie van onderwijs aangedrongen op spoedige voorziening, waaraan echter wegens gebrek aan onderwijzers-personeel niet dadelijk is kunnen worden gevolg gegeven. (2) De besturende onderwijzer *L. van den Bor* en de kweekeling *Appel* bleven in hunne betrekking werkzaam.

Ten gevolge van het in het verslag over 1858 vermelde voorstel, om voor deze school nog toe te staan een tweeden onderwijzer, is daartoe door de Regering 's Konings magtiging gevraagd, en tevens tot toekenning aan zoodanigen onderwijzer van een tractement van *f* 100 's maands, indemniteit van huishuur en aandeel in de schoolgelden. (3)

Het in aanbouw zijnde nieuwe schoollocaal, was op ultimo December nog niet voltooid, doch zal spoedig zijn afgebouwd. Het onderrigt werd dus ook gedurende 1859 gegeven in de woning van den onderwijzer, die daarvoor genoot eene toelage van *f* 100 's maands. (4)

Het schoolmeubilair was in goeden staat.

Particuliere school van Mevr. L. H. Stumpff, geb. Dufrénois.

Deze meisjesschool telde op het einde van 1859, 20 leerlingen of 2 minder dan op het einde van 1858.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 7 Julij 1859 no. 57/116.
(2) » » » 20 October 1859 no. 77/119.
(3) Gouv. besl. dd. 7 April 1859 no. 2.
(4) » » » 5 September 1857 no. 6.

Bij het op den 22sten Julij door de Subcommissie van onderwijs gehouden examen bleek, dat de leerlingen eene goede leiding genoten en tamelijke vorderingen hadden gemaakt.

SOERAKARTA.

Deze school telde onder ultimo December 1859 131 leerlingen, onder welke 65 gratis.

Van het onderwijzend personeel is dit jaar de ondermeester *J. B. Coenraad* naar *Soerabaija* verplaatst, (1) en niet vervangen, zoodat thans het personeel dezer school, bestaande uit den 1sten onderwijzer *H. Soeters* en den 2den onderwijzer *C. H. Reijgers*, te gering is, om aan 131 leerlingen onderrigt te geven, en dit gebrek aan personeel ook van invloed is geweest op het onderwijs in dit schooljaar, dat minder dan vroeger reden tot tevredenheid heeft gegeven, niettegenstaande den ijver en de inspanning der onderwijzers.

Het denkbeeld is geopperd om te *Soerakarta* nog eene Gouvernements *tweede* school op te rigten, doch de overwegingen hebben nog tot geen bepaald voorstel geleid.

Particuliere school van Mejufvrouw G. M. C. Claassen.

Op deze school wordt aan 17 meisjes uit de gegoede klasse onderwijs gegeven, welk onderwijs weinig te wenschen overlaat.

MADIOEN.

Het onderwijs aan de Gouvernements lagere school te dezer hoofdplaats, is in 1859 een tweetal maanden gestaakt geweest, vermits de onderwijzer *E. J. van der Linden* verpligt is geworden wegens ziekte zijne betrekking in het laatst van Maart nederteleggen, terwijl zijn opvolger, de onderwijzer *W. Wilmes* (2), het onderwijs op den 1sten Junij weder heeft voortgezet.

Even als in het vorige jaar is tot schoollocaal gebezigd, het indigo sorteerpakhuis, als zijnde het in aanbouw zijnde locaal (3) nog niet voltooid, doch bestaat het vooruitzigt, dat het in de eerste helft van 1860 zal kunnen worden betrokken.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 Augustus 1859 no. 60/117.
(2) » » » 16 April 1859, no. 18/114.
(3) Gouv. besl. dd. 1 Februarij 1859 no. 30.

Het getal leerlingen bedroeg 26, van welke 22 betalende en 4 gratis.

Door de langdurige ongesteldheid van den onderwijzer *E. J. van der Linden*, en den daarop gevolgden stilstand in het onderwijs, gedurende een paar maanden, is bij de schoolbezoeken en bij de examens gebleken, dat door de leerlingen geen groote vorderingen zijn gemaakt.

NGAWIE.

Bij Gouvernements besluit (1) is bepaald, dat te *Ngawie* zal worden opgerigt eene Gouvernements lagere school, doch is deze nog niet tot stand gekomen, door gemis aan onderwijzers; zullende één der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers voor die school bestemd worden.

PADANG.

Het jaar 1859 heeft ten opzigte van het onderwijs te *Padang* veel reden tot tevredenheid gegeven. Die redenen zijn hoofdzakelijk de volgende:

1e. Is op beide scholen het onderwijs ongestoord voortgezet, en hebben geen der onderwijzers en kweekelingen zich ook maar voor één enkelen dag aan het onderwijs behoeven te onttrekken.

2e. Zijn de tractementen van de kweekelingen der 2de school *A. T. Gossiaux* en *L. T. E. Buflo* van *f* 25 op *f* 75 's maands gebragt. (2)

3e. Is bij Gouvernements besluit (3) voor de *tweede* school, een *derde* onderwijzer op *f* 100 's maands tractement en *f* 30 voor indemniteit van huishuur, toegestaan.

4e. Is de in het vorige jaar in aanbouw zijnde school en onderwijzers woning voltooid, en heeft de plegtige inwijding op den 3den October plaats gehad.

Onder de minder gunstige omstandigheden moet men evenwel tellen den achteruitgang in het aantal leerlingen der Gouvernements *eerste* lagere school.

Het gemiddeld getal scholieren bedroeg in 1857, 46 en in 1858 nog 36, terwijl hun getal in 1859 tot 26 is gedaald.

(1) Gouv. besl. dd. 20 Julij 1859 no. 5.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 27 April 1859 no. 12/115.
(3) Gouv. besl. dd. 30 September 1859 no. 21.

Deze achteruitgang in het getal scholieren is voornamelijk toe te schrijven aan het vertrek van verscheidene familiën en het zenden van kinderen ter opvoeding naar *Nederland*.

Overgaande tot het bijzondere verslag der beide Gouvernements en dat der particuliere scholen, zoo vindt men het volgende voor de

Gouvernements 1ste lagere school.

Zoo als boven reeds is aangehaald, is het gemiddeld getal scholieren in het jaar 1859, van 36 tot 26 gedaald.

De 1ste onderwijzer *P. van Geelen* was het geheele jaar onafgebroken werkzaam; de 2de onderwijzer *O. E. Hansen* evenwel, werd tot besturend-onderwijzer te *Padang Pandjang* bevorderd, en in zijne plaats aangesteld de ondermeester van *Poerworedjo*, *J. H. Toorop*. (1)

De kweekeling *J. N. Diemond* is aan deze school werkzaam.

Alle vakken van het lager onderwijs werden in den loop van het jaar geregeld en met vrucht onderwezen, zooals het openbaar examen bewees, hetwelk op den 13den September werd gehouden.

Het schoollocaal, de onderwijzers-woning, het schoolmeubilair en de schoolbehoeften laten niets te wenschen over.

Gouvernements 2de lagere school.

Het getal scholieren dezer school neemt steeds toe. Hun gemiddeld getal, hetwelk in 1857, 123 en in 1858, 137 leerlingen bedroeg, is in 1859 tot 145 gestegen, verdeeld in 10 betalende en 135 gratis leerlingen.

Al de vakken van het lager onderwijs zijn in den loop van het jaar geregeld, en met veel vrucht onderwezen.

Het openbaar examen heeft plaats gevonden op den 14den September, en heeft veel reden gegeven tot tevredenheid, zoo ten opzigte van de gemaakte vorderingen als van de verstandsontwikkeling der leerlingen. Bij voortduring bleef de school onder de leiding van den 1sten onderwijzer *J. J. de Weijer*, bijgestaan door den tweeden onderwijzer *M. C. A. Cornelius*, en de kweekelingen *A. Gossiaux* en *L. F. E. Buflo*.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 15 Augustus 1859 no. 60/117.

Het schoollocaal en de onderwijzerswoning, vroeger voor de *eerste* school bestemd, is den eersten October afgestaan voor de *tweede* school.

Het schoolmeubilair en de schoolbehoeften zijn in zeer voldoenden staat.

Particuliere scholen.

1e. De particuliere middagschool van den 1sten onderwijzer bij de Gouvernements 1ste lagere school te *Padang*, *P. van Geelen* wordt gehouden des namiddags van 2 tot 5 ure, en was gedurende het jaar 1859 bezocht door 8 leerlingen.

Zij ontvingen onderwijs in de *Nederlandsche* en *Fransche* taal, de *wiskunde* en andere vakken van onderwijs.

2e. De particuliere middagschool van den 1sten onderwijzer bij de Gouvernements 2de lagere school *J. J. de Weijer* werd in 1859 bezocht door gemiddeld 25 leerlingen.

Behalve de vakken van lager onderwijs, worden op deze school onderwezen de *Fransche*, *Engelsche* en *Hoogduitsche* talen, de beginselen der *meetkunde* en het *teekenen*.

De onderwijzer *H. C. A. Cornelius* is op deze middagschool mede werkzaam.

3e. De particuliere school van mejufvrouw *J. G. A. J. Verhoeff*, gehouden van des morgens 8 tot 1 ure, en van 2 tot 5 ure des namiddags, wordt bezocht door 18 meisjes.

Het onderwijs omvat de vakken van het lager onderwijs, de Fransche taal, het teekenen en voornamelijk vrouwelijke handwerken.

BENKOELEN.

De onderwijzer *P. Jansen*, die gedurende ruim 9 jaren met lof aan het hoofd der school te *Benkoelen* heeft gestaan, is in den aanvang van dit jaar zoodanig ongesteld geworden, dat hij in April met een verlof van twee jaren wegens ziekte naar *Nederland* is vertrokken (1).

Tot ultimo Mei werd de school waargenomen door den ondermeester *C. Barrett*, die daarvoor eene gratificatie ontving (2).

(1) Gouv. besl, dd. 17 Maart 1859 no. 3.
(2) „ dd, 13 Augustus 1859 no. 28.

Den 30sten Mei aanvaardde de voor deze plaats benoemde onderwijzer van den tweeden rang *C. L. Plasberg*,(1), laatstelijk 2de onderwijzer bij de Gouvernements 3de lagere school te *Soerabaija* zijne betrekking.

Het gemiddel getal leerlingen bedroeg 37, van welke 18 betalende en 19 gratis.

Over het geheel genomen hebben de kinderen de school trouw bezocht, terwijl de nu en dan minder goede opkomst te wijten was aan aanhoudend regenachtig weder of aan ziekte.

De gehoorzaamheid der kinderen liet volgens den onderwijzer niets te wenschen over.

Door de ongesteldheid van den vorigen onderwijzer heeft er in de maand Julij geen openbaar examen plaats gehad. Daarentegen heeft de Subcommissie van onderwijs bij het besloten examen op den 22sten December, verblijdende vorderingen bij de leerlingen opgemerkt.

De vakken, waarin onderwijs werd gegeven, bestonden uit het lezen, schrijven, volgens de methode van *Magnée*, rekenen, de getalleer, de aardrijkskunde van *Nederlandsch-Indië*, taalkunde, vormleer, verstandsoefeningen en zingen.

Het schoolgebouw en de meubelen zijn in voldoenden staat.

RIOUW.

Op ultimo December 1859 waren op de Gouvernements lagere school te *Riouw* onder de leiding van den onderwijzer *C. C. Homburg*, aanwezig 26 scholieren, waaronder 2 inlandsche en 2 chinesche. Hiervan genieten 4 gratis onderwijs.

Het onderwijs is gedurende het afgeloopen jaar onafgebroken voortgezet, terwijl de kinderen over het algemeen de school geregeld bezochten, voor zooveel namelijk betreft die, welke niet aangetast geweest zijn door de in de tweede helft van het jaar geheerscht hebbende oogziekte en waterpokken.

Op den 27sten Julij werd het besloten examen gehouden.

Het openbaar examen had den 14den December plaats, hetwelk voldoende reden tot tevredenheid opleverde, zoowel over de wijze, waarop het onderwijs gegeven werd, als over de gemaakte vorderingen der jeugd in het algemeen ; — evenwel

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 16 April 1859 no. 14/114.

mag niet worden ontkend, dat de onderwijzer zich veel moeite moet getroosten om den kinderen goed Hollandsch te leeren spreken.

Te betreuren is het, dat zoo weinig belangstelling van de zijde der ouders werd betoond, om het onderzoek naar de gemaakte vorderingen hunner kinderen bij te wonen; slechts twee hunner maakten hierop eene vereerende uitzondering.

Schoolmeubelen en verdere leermiddelen verkeeren in goeden staat.

PALEMBANG.

Het afgeloopen schooljaar heeft weinig bevredigende uitkomsten opgeleverd. In het begin van het jaar 1859 bezochten 30 leerlingen de school.

Om verschillende redenen zijn daarvan 16 naar elders vertrokken. In den laatsten tijd kwamen er 7 bij, zoodat op ultimo van 1859 weder 21 kinderen onderrigt genoten.

Op 2 leerlingen na, zijn zij allen gerangschikt onder de eerstbeginnenden.

Er viel alzoo niet aan te denken om het openbaar examen te doen plaats hebben. In stede daarvan is op den 17den December een besloten examen gehouden.

In het onderwijzers-personeel is verandering gebragt door de benoeming van den ondermeester *H. Goedhart* tot onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Wanosobo* (*Bagelen*)(1), omdat voor een zoo gering getal leerlingen, één onderwijzer voldoende wordt geacht. De onderwijzer *B. A. Willems* blijft alzoo alléén werkzaam.

In de maand October werd het nieuw voltooide schoollocaal betrokken, hetwelk vrij goed voldoet.

BANDJERMASSIN.

Op ultimo December 1858 bedroeg het aantal leerlingen bij de Gouvernements lagere school te *Bandjermassin* 11 betalende, 23 gratis; te zamen 34.

Gedurende 1859 zijn er 12 kinderen bijgekomen, terwijl er 11 door vertrek of gevorderden leeftijd de school hebben verlaten.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 16 April 1859 no. 87/114.

Thans nemen aan het onderwijs deel 8 betalende, 27 gratis; te zamen 35 leerlingen.

Het openbaar examen met prijsuitdeeling had plaats op den 31sten December 1859.

De kinderen bezochten vrij geregeld en gaarne de school, zijn zindelijk en gehoorzaam.

De proeven van vooruitgang in de onderscheidene leervakken, bij het examen door de leerlingen gegeven, mogen bevredigend genoemd worden.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat het onderwijs aan deze school op een vrij goed standpunt staat, en dat van onderscheidene leerlingen goede verwachtingen voor de toekomst kunnen gekoesterd worden.

Daarom is het te betreuren, dat de onderwijzer *W. Broers* wegens voortdurende ziekelijkheid zijn werkkring heeft moeten verlaten, en den 5den December met verlof naar *Java* is vertrokken.

Het schoolgebouw is sedert 1859 afgestaan aan het Militair Departement voor hulp-hospitaal der expeditionnaire troepen; terwijl de school gehouden wordt in een door het Militair Departement ingehuurd particulier woonhuis, hetwelk tot dat einde voldoende geschiktheid heeft.

MAKASSAR.

Gouvernements 1ste lagere school.

De besturend onderwijzer *T. A. Corporaal* wordt bijgestaan door den kweekeling *A. A. J. Niels* en door den ondermeester *G. Nitschke*.

Het gemiddeld aantal leerlingen, dat de school bezocht, was meer dan in 1858, en bedroeg 36; zij ontvingen onderrigt in de gewone vakken van het lager onderwijs, kwamen geregeld op en leerden met lust en ijver.

Het jaarlijksch openbaar examen werd gehouden op den 29sten Julij jl., het besloten op den 23sten December; beide leverden gunstige resultaten op.

Het schoollocaal wordt, ofschoon niet bijzonder ruim, als voldoende en luchtig bevonden.

Gouvernements 2de lagere school.

Deze school telt gemiddeld 103 leerlingen, hetgeen een grooter cijfer is dan het vorige jaar. Zij staat onder de leiding van den onderwijzer *J. C. Tamson*, bijgestaan door de ondermeesters *J. A. A. van Zolingen*, *A. A. J. Niels* en den kweekeling *J. D. J. Snell.*

Ten gevolge der aankomst van een groot aantal zieken der expeditionnaire troepen, werd het schoollocaal ontruimd, en twee maanden in het kerkgebouw school gehouden, tot dat ook dit insgelijks tot hospitaal ingeruimd moest worden.

Een en ander heeft er toe geleid, dat voor *f* 40 's maands eene particuliere woning voor schoollocaal werd ingehuurd, als mede een gebouw voor *f* 35 's maands tot woning voor den onderwijzer. (1)

Dit tijdelijk schoollocaal laat wel te wenschen over, zoo door slechte inrigting als gebrek aan ruimte. Intusschen hoopt de Subcommissie van onderwijs dat de in aanbouw zijnde schoollocalen in den loop van het volgende jaar voltooid zullen zijn. (2)

Het gedrag der leerlingen liet weinig of niets te wenschen over; ook bezochten zij de school geregeld.

De maanden October en November maakten op dit laatste echter eene uitzondering, ten gevolge van heerschende mazelen en koortsen.

Het openbaar examen had even als op de *eerste* school den 29sten Julij, en het besloten den 23sten December plaats; en gaven deze examens bevredigende uitkomsten.

MAROS.

Gedurende het jaar 1859 had het onderwijs geregeld en met goed gevolg plaats onder de leiding van den onderwijzer *G. F. Seeman*, aan wien als kweekeling op eene bezoldiging van *f* 15 's maands toegevoegd werd, een der leerlingen van zijne school *C. F. Bax.* (3)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 29 September 1859 no. 40/119.
(2) Gouv. besl. dd. 7 Maart 1859 no. 2.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 17 Mei 1859 no. 9/116.

Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 27, van welke 10 betalende.

Het Gouvernements schoolgebouw werd ten gevolge van de expeditie tegen *Boni*, waardoor vele troepen in de Noorder-districten van *Makassar* gestationeerd lagen, als ziekenzaal gebruikt, en werd de school in een ander daarvoor ten laste der krijgskas ingehuurd locaal gehouden, terwijl mede aan den onderwijzer, uit dezelfde kas huishuur verleend werd.

Daar het bedoeld locaal weinig ruimte aanbood, om daarin de gewone jaarlijksche openbare examina te doen plaats vinden, zoo is daarvan afgezien. Het besloten examen had in de maand December plaats en leverde de gunstigste resultaten.

BOELECOMBA EN BONTHAIN.

Deze school staat onder de leiding van den Zendeling-onderwijzer *A. Goudswaard* en telt 49 leerlingen, van welke er 36 te *Bonthain*, 12 te *Boelecomba* en 1 te *Saleijer* te huis behooren.

De opkomst der leerlingen was steeds zeer getrouw, hun gedrag gaf nimmer stof tot klagen, terwijl hunne vorderingen alle reden gaven tot tevredenheid.

De vakken van onderwijs bleven dezelfde als in het vorige jaar.

AMBOINA.

Gouvernements 1ste lagere school.

De 1ste school telt thans 54 leerlingen, onder welke 12 gratis.

Het personeel, dat sedert Julij 1858 alleen bestond uit één onderwijzer, is sedert vermeerderd met een kweekeling, zijnde de jongeling *B. J. Lans.* (1) In de vacante betrekking van ondermeester zal onverwijld worden voorzien bij aankomst der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers-kweekelingen. (2)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 16 October 1859 no. 19/110.
(2) " " dd. 13 Augustus 1859 no. 31/117.

De school wordt gehouden in een van Gouvernementswege gebouwd schoollocaal, dat voor het tegenwoordig aantal kinderen overvloedig ruimte aanbiedt en zeer doelmatig is ingerigt.

Het voorgeschreven besloten examen heeft plaats gehad op den 24sten Junij en het openbaar examen benevens de prijsuitdeeling op den 23sten December.

Het onderzoek liep over alle vakken van het lager onderwijs en gaf bevredigende uitkomsten.

Gouvernements 2de lagere school.

De tweede school wordt door 121 leerlingen bezocht, onder welke 63 gratis.

Het personeel is sedert 1858 vermeerderd met een kweekeling door de benoeming van *B. Soumokil* (1), een gewezen leerling der *eerste* school.

Evenwel is voor het groot aantal kinderen het hulppersoneel in deze school niet voldoende, vooral wordt dringend de behoefte gevoeld aan een geschikt ondermeester, die bij ongesteldheid van den besturend-onderwijzer, hem tijdelijk kan vervangen, waartoe de beide kweekelingen nog niet geschikt zijn te achten.

Van wege de Hoofdcommissie van onderwijs is dan ook de bepaalde toezegging gedaan, om dadelijk na aankomst der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers-kweekelingen een geschikt persoon als ondermeester te benoemen.

De school wordt gehouden in een gehuurd gebouw; evenwel is met aanbieding van het betrekkelijk plan en de begrooting van kosten, het voorstel gedaan tot den opbouw van een schoollocaal voor Gouvernements rekening; de ondervonden moeijelijkheden, ter verkrijging van een geschikt terrein voor deze school, zijn oorzaak dat genoemd voorstel niet eerder is ingediend.

Het besloten en het openbaar examen hebben plaats gevonden op den 25sten Junij en den 21sten December en gaven alle reden tot tevredenheid.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 1 December 1858 no. 47/111.

BANDA.

Ook gedurende het jaar 1859 stond aan het hoofd der Gouvernements lagere school de onderwijzer *J. O. Boulet*, wien de ondermeester *J. H. H. de Bell* en de kweekeling *C. Broekhuijzen* ter hulpe waren toegevoegd.

Blijkens het verslag over 1858, bedroeg het aantal onderwijs genietende kinderen op deze school, hoezeer toen reeds sterk afnemende, nog 84. Sedert is dat getal voortdurend verminderd, en bedroeg op 21sten December nog slechts 73.

In Maart 1858 waren niet minder dan 107 kinderen ter school, zoodat in een en een half jaar de school achteruit ging met 31 leerlingen.

De onderwijzer *J. O. Boulet* is vervangen door den onderwijzer van den tweeden rang *H. Obertop* (1), aan wien bij aankomst der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers-kweekelingen een geschikt ondermeester zal worden toegevoegd.

Al verder moet worden medegedeeld, dat met eene groote herstelling aan het schoollocaal een aanvang gemaakt is.

Gedurende de uitvoering dier herstellingen is de school verplaatst naar een daartoe, op voorstel der Subcommissie van onderwijs, door den Resident van *Banda* ingehuurd particulier woonhuis, tegen *f* 60 's maands.

TERNATE.

Het openbaar examen van de Gouvernements lagere school had plaats op den 21sten December.

Mogt de Subcommissie van onderwijs reeds ten vorigen jare den onderwijzer *C. over de Linden* hare groote tevredenheid over de gemaakte vorderingen der leerlingen betuigen, nu was zij te meer voldaan bij het zien der uitkomsten, die hij in het afgeloopen jaar weder verkregen had, en die dan ook niet anders dan door een goeden tact om te onderwijzen, en door loffelijken dienstijver konden verkregen worden.

(1) Gouv. besl. dd. 27 Julij 1859 no. 30.

Het was voornamelijk in den leestoon en in de uitspraak der Nederlandsche taal, dat veel verbetering werd opgemerkt, terwijl het gelezene steeds goed werd begrepen.

Het rekenen ging vlug en werd met oordeel verrigt.

In de geographie waren de 1ste en 2de klasse mede goed te huis, en de vragen, welke de Subcommissie van onderwijs zelve deed, overtuigden haar van de degelijkheid, waarin ook in dit vak werd onderwijs gegeven.

Eenige versjes werden tamelijk bevallig voorgedragen, waarbij vooral de vrijmoedigheid der leerlingen moest worden opgemerkt, terwijl ten slotte eenige proeven werden gegeven in de vormleer.

De Subcommissie van onderwijs deed nog opmerken, dat de goede stand, waarop het onderwijs in de Gouvernements lagere school zich thans bevindt, voornamelijk ook nog daaraan kan worden toegeschreven, dat de onderwijzer gedurende het afgeloopen jaar den leerlingen des middags gratis onderwijs heeft gegeven.

In vergelijk met vroegere verslagen, bestaat er alzoo te *Ternate* een buitengewone vooruitgang in het onderwijs.

MENADO.

Gelijk deze Residentie in het algemeen en de hoofdplaats *Menado* zich in het bijzonder, sedert een reeks van jaren in een goed onderwijs mogt verblijden, zoo gaf de Gouvernements lagere school te dezer plaats der Subcommissie van onderwijs ook dit jaar overvloedig redenen van tevredenheid.

Zulks was haar dubbel aangenaam, aangezien er en bij de Subcommissie, en bij vele ouders op het einde des vorigen jaars, toen de waardige onderwijzer *H. C. Dircks* zijne betrekking neerlegde, de vrees bestond, dat zijne plaats misschien vervuld zou worden door iemand, die niet datgene voor de school zou zijn, wat de heer *Dircks* sedert meer dan 22 *jaren* voor haar geweest was.

De vrees is echter spoedig geweken, en vervangen door hooge ingenomenheid met den thans aan de school geplaatsten onderwijzer *L. G. van der Hoek.*

Evenwel was zijne taak niet van de gemakkelijkste, daar het hem aan de zoo noodige hulp ontbrak, aangezien de ondermeesters *A. C. Winckler* reeds met ultimo Julij, en *H. Vierdag* met ultimo October de school verlieten; hebbende beiden om verschillende redenen hun ontslag gevraagd en verkregen.

Bij aankomst der uit *Nederland* verwacht wordende onderwijzers-kweekelingen zal onverwijld een geschikt ondermeester naar *Menado* worden gezonden.

Het schoolgebouw met zijne meubelen laat veel te wenschen over en zal hierin verbetering noodig wezen.

Het gemiddeld getal leerlingen gedurende dit jaar bedroeg 71; van welke omstreeks een derde gedeelte kinderen van inlandsche hoofden en Chinezen.

Daar het door de Subcommissie van onderwijs wenschelijk geacht werd, de vaststelling der schoolgelden te herzien, volgens het tarief, gearresteerd bij staatsblad 1847 no. 29, zoo is daaraan gevolg gegeven bij haar besluit dd. 17 Februarij 1859 no. 6.

In het algemeen valt er over de geregelde opkomst der kinderen niet te klagen; wat echter het onderwijs zeer bemoeijelijkt is, dat velen hunner te huis niets anders spreken en hooren spreken dan Maleisch, zoodat zij, zelfs na de school reeds eenige jaren vrij geregeld bezocht te hebben, toch nog met moeite en onvolledig het onderwijs begrijpen, dat hun gegeven wordt.

In de vakken van onderwijs werd geen verandering gebragt. Met een paar der verst gevorderde leerlingen is echter een begin gemaakt met de algebra.

Op voordragt van den onderwijzer is verder door de Subcommissie van onderwijs bepaald, uit hoofde er geen geschikte speelplaats voor de kinderen bestaat, en er dus van het bepaalde half uur van uitspanning geen gebruik kan worden gemaakt, dat de school een half uur vroeger zou uitgaan, zoodat het onderwijs voortaan zal beginnen des morgens te 8 en eindigen des middags te half één ure.

De gebruikelijke examina, waarvan een openbaar en een besloten, hadden ook dit jaar plaats; bij het eerste werden verscheidene leerlingen met eere- en aanmoedigings-prijzen begiftigd.

TIMOR.

Onder ultimo December van het vorige jaar bedroeg het getal leerlingen 32.

Gedurende het jaar 1859 zijn bijgekomen 6 en afgegaan 6 kinderen, zoodat op den 15den December 1859 de school weder door 32 kinderen werd bezocht.

Onder het thans aanwezig getal leerlingen bevinden zich 26 kinderen van Europesche ouders, 5 kinderen van Amboinesche ouders en 1 kind van een christen *Timoreschen Fettor*.

Het onderwijs wordt bij voortduring met veel vrucht door den onderwijzer *H. Le Bruyn* gegeven; de gehouden examens droegen daarvan blijk.

Het schoolgebouw, de schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in goeden staat.

HOOFDSTUK III.

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN, ONTLEEND AAN DE RAPPORTEN VAN DE ONDERSCHEIDENE SUBCOMMISSIËN VAN ONDERWIJS.

Inlandsche Christenschool te Depok.

De school voor Inlandsche christenkinderen te *Depok* verkeert in vrij goeden staat.

Er is in deze gemeente en ook in hare school een wel niet snelle, doch bestendige vooruitgang ten goede te bespeuren.

Gedurende het begin van het jaar moest bij gebrek aan een beter locaal, in de bouwvallige verlaten pastorie school gehouden worden; na de voltooijing eener nieuwe steenen kerk, welke in October jl. is ingewijd, wordt deze tevens tot schoollocaal gebezigd.

De gemeente is voornemens in den loop van het jaar 1860 een afzonderlijk steenen schoolgebouw tegenover de kerk op te rigten.

De opkomst der scholieren, ten getalle van 51, was vrij geregeld. Zij zijn in *drie* klassen verdeeld. De laagste klasse telt 14 leerlingen; de middelste klasse 24, en de hoogste of *eerste* klasse 13 leerlingen.

De meisjes uit de eerste klasse ontvangen elken morgen onderrigt in vrouwelijke handwerken van Mevrouw *Gonggrijp*.

De schoolmeester *A. P. Laurens* en de ondermeester *J. Laurens* zijn hier werkzaam.

Zeer wenschelijk zou het voor deze school, en in het algemeen voor het onderwijs der inlandsche christenen zijn, dat eenige jongelingen tot onderwijzers werden opgeleid. Uit de jonge lieden, die de school te *Depok* verlaten, zouden waarschijnlijk eenige geschikte kweekelingen kunnen gekozen worden, en de zendeling-leeraar, de heer *Gonggrijp*, onder wiens leiding deze school staat, is bereid zich de moeite te geven hen verder op te leiden.

Dit denkbeeld is sedert eenigen tijd bij de Subcommissie van onderwijs te *Buitenzorg* in overweging.

SAMARANG.

Inlandsche Christenschool van den Zendeling W. Hoezoo.

Op deze school werden gedurende het jaar 1859 aangenomen 16 leerlingen.

Velen daarvan namen echter slechts kort aan het onderwijs deel; en daar ook van vroeger aangenomenen, velen de school verlieten, bedroeg het totaal der scholieren op ultimo December, niet meer dan 21, 19 jongens en 2 meisjes, of 7 minder dan op ultimo December 1858.

Ten opzigte van degenen, die van het onderwijs niet langer gebruik maakten, moet aangemerkt worden, dat sommigen daarin door arbeid verhinderd werden; anderen hadden voor hun doel genoegzame kennis opgedaan; terwijl eindelijk ook deze en gene, van elders gekomen, aan het verlangen naar de ouderlijke woonplaats de school weder opofferde; slechts één enkele onttrok zich wegens gebrek aan leerlust.

Onder degenen, die thans de school bezoeken, zijn 5 gedoopte kinderen, waarvan 4 onder het meer bijzonder opzigt van den zendeling, bij hem of zijn medehelper aan huis godsdienstig onderwijs ontvangen.

De scholieren ontvangen onderwijs in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch, dit laatste met Romeinsche karakters, alsmede in de eerste beginselen van het practisch en theoretisch rekenen en van het zingen.

Voorts wordt bijzonder Godsdienstig onderwijs gegeven naar aanleiding van het lezen en mondeling voordragen van de Bijbel-geschiedenissen.

Ofschoon dit laatste meer opzettelijk voor de Christenscholieren is ingerigt, zijn er ook onder de anderen, die daarin de meeste belangstelling toonen.

Al de leerlingen behooren tot de geringere javaansche volksklasse; sommigen zijn als bedienden, of ook wel als kinderen van bedienden bij Europeanen aan huis.

Hun ouderdom is van 6 tot 15 jaren.

De dagelijksche opkomst der leerlingen was in het afgeloopen jaar zeer bevredigend. Door elkander was steeds een *vijftiental* tegenwoordig.

De vorderingen van het meerendeel der leerlingen zijn bevredigend.

Asa Kiman, een javaansch Christen, is helper in de school en blijft zich onderscheiden.

Het onderwijs op deze school geschiedt geheel gratis. In de daartoe vereischte uitgaven voorziet het Nederlandsch Zendeling-genootschap; enkele der minst kostende leermiddelen worden door sommige scholieren met eenige duiten vergoed.

JAPARA.

Particuliere inlandsche Christenschool van den Zendeling der Doopsgezinde Gemeente, P. Jansz te Japara.

Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo December 1858	11
Gedurende 1859 is dat getal vermeerderd met . .	1
zoodat op ultimo December 1859 het aantal leerlingen bedroeg	12

van welke 4 jongens en 8 meisjes.

Het onderwijs bestaat in het javaansch lezen en schrijven, rekenen, zingen en de bijbelsche geschiedenis.

De opkomst der leerlingen ter school is in dit jaar tamelijk geregeld geweest, en de gemaakte vorderingen zijn redelijk te noemen

De ijver van den zendeling *P. Jansz* heeft tot dus verre geen belangrijke resultaten opgeleverd, want men kan niet zeggen, dat bij deze school vooruitgang bestaat.

PASOEROEAN.

De inlandsche christenen, ten getale van 159 in deze Residentie verspreid, genieten geen onderwijs.

Instituut voor inlandsche Onderwijzers van den heer B. J. N. Roskott te Amboina.

Het instituut van het Nederlandsch Zendeling-genootschap verkeert voortdurend in een allergunstigsten toestand, terwijl aan de veelvuldige verzoeken tot plaatsing van kweekelingen niet altijd gehoor kan worden gegeven.

Het aantal kweekelingen steeg gedurende het afgeloopen jaar tot op 120, zoodat belangrijke uitbreiding der schoollocalen dringend noodig is geworden. In de hoop, dat de daarvoor benoodigde uitgaven door het Hoofdbestuur van het Nederlandsch Zendeling- enootschap toegestaan, en de noodige materialen tegen Gouvernements prijs zullen worden verkregen, zal reeds spoedig met den nieuwen aanbouw een aanvang worden gemaakt.

Van bovengenoemde 120 kweekelingen, komen 30 geheel voor rekening van het Nederlandsch Zendeling-genootschap. Zij genieten behalve kleeding, woning, geneeskundige behandeling, vuur en licht, school- en schrijfbehoeften, *zes* gulden 's maands per hoofd, of wel 20 centen daags. De overige 90 kweekelingen zijn aspiranten, die voor een klein deel hun onderhoud voor rekening van den Hoofdonderwijzer erlangen, doch voor verre het grootste deel door hunne familie onderhouden worden, tot zij het voorregt verkrijgen, om na afgelegd vergelijkend examen als werkelijke kweekelingen op het instituut geplaatst te worden.

Van de zijde van het plaatselijk bestuur ondervond het instituut ook weer dit jaar vele blijken van belangstelling en medewerking.

Negen kweekelingen verlieten het instituut; zij werden aangesteld als volgt:

Een voor het eiland *Ambon*.
Vijf » » » *Saparoea*.
Een » » » *Haroekoe*.
Een » » » *Noessalauwt*.

Een voor de *Zuidwester-eilanden;* alle *negen* voor rekening van het Gouvernement.

Het gedrag der kweekelingen was steeds zoo goed als maar verlangd mag worden, en de gezondheidstoestand over het geheel zeer bevredigend.

Drukpers van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap.

Nog moet worden aangeteekend, dat na daartoe verkregen verlof, twee kweekelingen van het instituut, voor rekening van het Nederlandsch Zendeling-genootschap, naar *Soerabaija* werden gezonden, ten einde zich naauwkeurig bekend te maken met de boekdrukkunst en met alle werkzaamheden aan eene wel ingerigte drukkerij verbonden.

De heer *Fuhri* te *Soerabaija* heeft bedoelde jongelingen, zonder eenige vergoeding daartoe opgeleid.

Na toereikend onderrigt ter hoofdplaats *Ambon* teruggekeerd, werd na verkregen verlof van den Gouverneur der *Molukksche eilanden*, onder de gewone borgstelling, de drukkerij geopend.

Reeds twee verschillende schoolboeken, ten getalle van eenige duizenden exemplaren, werden afgedrukt, en door de Subcommissie van onderwijs, aan de inlandsche scholen verstrekt. Een aanzienlijke voorraad van drukpapier, tijpen, enz. werd uit *Nederland* aangevraagd, en zal thans reeds volgens ontvangen berigt, door het hoofdbestuur van het Nederlandsch Zendeling genootschap zijn afgezonden.

Eindelijk kan ten slotte worden aangeteekend, dat de Hoofdonderwijzer van het Instituut, tevens schoolopziener, op uitnoodiging der Subcommissie van onderwijs, er zich toe gezet heeft, om een Maleisch leesboek ter dienste der inlandsche scholen zamen te stellen, en reeds bij brief van den 14den October eene proeve voor zoodanig leesboek der Subcommissie aanbood. Nadat de Subcommissie dezen voorloopigen arbeid aan een naauwlettend onderzoek had onderworpen, en hare volkomen goedkeuring had geschonken, werd voormeld handschrift der Hoofdcommissie van onderwijs te *Batavia* aangeboden, met verzoek om het aan een nader onderzoek en beoordeeling te onderwerpen.

Bij rescript van den 7den Mei 1859 no. 48/111 werd dientengevolge door de Hoofdcommissie van onderwijs mede-

gedeeld » dat het manuscript van bedoeld Maleisch leesboek, » vervaardigd door den heer *Roskott*, aan een naauwgezet » onderzoek was onderworpen; dat het den algeheelen bijval » der Hoofdcommissie had verworven, en de heer *Roskott* in » zijne verdienstelijke en talentvolle pogingen op de onver- » deelde medewerking en ondersteuning der Hoofdcommissie » van onderwijs kon staat maken."

Gouvernements-school in de negorij Hative-bezaar.

Deze school werd in den aanvang des jaars geopend met 209 leerlingen.

Over het geheele jaar was de opkomst der kinderen tamelijk wel, vooral wanneer in aanmerking wordt genomen, dat de ouders voor verre de grootste helft op nagenoeg twee uren afstand van de school verwijderd wonen.

In de maanden September en October echter leden vele kinderen aan koorts en zware verkoudheid, zoodat gedurende die twee maanden naauwelijks 100 tot 110 kinderen de school konden bezoeken.

De 1ste onderwijzer dezer school, *W. Noija*, gaat met onverflaauwden ijver voort in zijn moeitevollen arbeid, en staat bij den schoolopziener bekend als een kundig en ijverig onderwijzer niet alleen, maar ook als een achtenswaardig man.

De 2de onderwijzer dezer school *Onesias Lestuni* werd bij besluit van den Gouverneur der *Molukksche eilanden* overgeplaatst naar het eiland *Letti*, en vervangen door den hulponderwijzer *Markus Matakupan*.

Het in deze school, in het laatst van de maand October gehouden examen gaf getuigenis van de verblijdende vorderingen der leerlingen.

Een *vijftigtal* der 1ste klasse vooral muntte zeer uit.

Gouvernements-school te Noessanive.

Het aantal schoolpligtige kinderen over het afgeloopen jaar bedroeg 244, dat is: 25 leerlingen der 1ste klasse, 28 der 2de, 38 der 3de en 153 der 4de klasse.

Het is zeer in het oogvallend, dat de verhouding van het aantal leerlingen der twee hoogste tot de laagste klasse in

deze school voortdurend zeer ongunstig blijft. Het is niet de eerste maal, dat de schoolopziener de aandacht daarop vestigt. Het kan inderdaad van de ouders, die op minstens twee uur afstand van de school wonen, in billijkheid niet gevergd worden, om hunne jonge kinderen langs de onbegaanbare bergpaden naar de school te zenden. Van daar, dat in weerwil van alle zorgen, vele dezer leerlingen slecht ter school komen en mitsdien weinig vorderingen maken. Het is dan ook niets vreemds in deze school leerlingen aan te treffen, zoo jongens als meisjes, die volgens het reglement, op 13 en 14jarigen leeftijd de school moeten verlaten, en nog naauwelijks gebrekkig kunnen lezen, ja dat velen zelfs nog in de vierde klasse zijn.

De 1ste onderwijzer dezer school *Ch. L. Huwae* is bejaard en ziekelijk, doch anders een kundig en ijverig man. Hij trad reeds in dienst in het jaar 1818.

Op grond van het voor de inlandsche Christen-scholen zoo weldadig werkend Regerings-besluit van den 12den October 1857, no. 51, werd ook aan deze school toegevoegd een kweekeling van het Instituut als hulp-onderwijzer, met name *Thomas Saparoewe*, op *f* 12 tractement 's maands.

Saparuwe echter werd reeds in de maand Februarij overgeplaatst naar de negorij *Serwaroe* op het eiland *Lettie*.

Hij werd vervangen door *Jacob Lekahena*, mede een kweekeling van het instituut; doch ook deze werd reeds in de maand September overgeplaatst naar *Makisser*, tot den groep der zoogenaamden *Zuidwester-eilanden* behoorende; zoodat *Huwae* geheel alleen staat.

Gouvernements-school te Mardika.

In den aanvang des jaars geraakte deze school in eenigzins verachterden toestand. De onderwijzer der derde klasse, *P. P. Risakotta*, anders een uitstekend kundig en ijverig man, genoot sinds lang geen vaste gezondheid; van dag tot dag erger wordende, werd hem een binnenlandsch verlof toegestaan, terwijl de dienst werd waargenomen door een der oudste kweekelingen van het instituut. Hierdoor en vooral door een naauwgezet toezigt kwam de school wêêr spoedig vooruit, en mag thans tot eene der meest bloeijende van de hoofdplaats gerekend worden.

Gouvernements-school te Roema-tiga.

Deze school, die onder den vorigen onderwijzer *Souhoka* (thans ontslagen) zeer in verval was geraakt, is thans onder de leiding van den kundigen en ijverigen onderwijzer der vierde klasse *C. Mustamu*, in zeer voldoenden toestand.

Het aantal leerlingen bedroeg over het afgeloopen jaar 31.

Genootschaps-school te Poka.

Niettegenstaande de onderwijzer *Manusama* reden meent te hebben over de opkomst der kinderen niet tevreden te zijn, viel het hier gehouden examen volstrekt niet tegen; ook moet worden aangeteekend, dat het aantal leerlingen van 29 tot 40 is gestegen.

Genootschaps-school te Galala.

De jeugdige onderwijzer *Ririmasej* is een braaf en ijverig man, die hoezeer met vele moeijelijkheden te kampen hebbende, den moed niet opgeeft. Het gevolg hiervan is gewees, dat vele ouders hunne kinderen vrij geregeld de school doen bezoeken.

Het hier gehouden examen liep zeer gunstig af. Het schoolgebouw, in hetwelk tevens de godsdienstoefeningen worden gehouden, is in zeer goeden staat, en wordt goed onderhouden. Het aantal leerlingen bedraagt 78.

Genootschaps-school te Waaihero.

De opkomst der kinderen in deze school, hoewel beter dan voorheen, laat nog altijd veel te wenschen over. De kinderen dezer inlandsche burgers wonen trouwens zeer verstrooid, en vooral in den regentijd is het altijd moeijelijk en soms gevaarlijk om de sterk gezwollen riviertjes te doorwaden.

De onderwijzer *Tanamal*, is altijd volijverig in de betrachting zijner pligten.

Evenwel kan deze school niet onder de beste gerangschikt worden, hoezeer het aantal kinderen van jaar tot jaar toeneemt.

Genootschaps-school te Negerie-lama.

Deze school staat onder de leiding van den kundigen en ijverigen onderwijzer *J. Nendissa*. Alhoewel deze school nog

geen drie jaren bestaat, hadden toch de kinderen reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt, waarvan de schoolopziener, op het openbaar examen zich in alle bijzonderheden overtuigde.

Gouvernements-school te Passo.

Met de school te *Passo* ging het langzamerhand achteruit, zoodat het dringend noodig was geworden, een ander aan het hoofd dezer school te plaatsen.

Hiertoe werd gekozen de onderwijzer der derde klasse *J. M. Tallane* van *Hallong*.

Onder het bestuur van *Tallane* is deze school al dadelijk eenigermate vooruitgegaan, alhoewel nog lang niet op die hoogte als verlangd mag worden.

Gouvernements-school te Hatoe.

In het verslag van het vorige jaar werd melding gemaakt, dat de onderwijzer *P. Anakotta* verplaatst moest worden, en door den onderwijzer *J. L. Reawaroe* vervangen werd. De Subcommissie van onderwijs was verpligt ook *Reawaroe* naar elders over te plaatsen en den onderwijzer van *Kamarian* op *Ceram*, *J. Mustamu* naar *Hatoe* te zenden, welke overplaatsing geschiedde in de maand September.

Gouvernements-school te Lilibooi.

De onderwijzer *E. Ç. Pattiasina*, is een kundig en ijverig onderwijzer en tevens een braaf en achtenswaardig man.

Hij geniet echter geen vaste gezondheid, zoodat de schoolopziener het noodig achtte om hem voor rekening des Genootschaps tijdelijk een medehelper toe te voegen.

Eerste en tweede school te Allang.

De negorij *Allang*, een der meest bevolkte van geheel het eiland, bezit twee scholen, eene voor rekening van het Gouvernement, de andere voor die van het Zendeling-genootschap.

Beide scholen hebben in het onderwijzend personeel in den loop van dit jaar verandering ondergaan, zijnde de schoolmeester *Manupassa* overgeplaatst naar de Gouvernements-school te *Waai* en vervangen door den onderwijzer *D. Leihitoe*, terwijl de schoolmeester van het Zendeling-genootschap *Latumanuwij* werd vervangen door den onderwijzer *Lainsamputij*.

Deze school kan geenszins geacht worden tot de uitstekende te behooren.

Gouvernements-school te Amahoesoe.

De onderwijzer der tweede klasse *E. P. Soumokil* blijft zich voortdurend met loffelijken ijver van zijn pligt kwijten.

Van daar dat deze school steeds in bloeijenden toestand verkeert, en de vorderingen der leerlingen in ieder opzigt zeer aanmerkelijk zijn.

Gouvernements-school te Halong.

De onderwijzer der 1ste klasse *P. Pastora* werd van *Passo* overgeplaatst naar *Halong*.

Genootschaps-school te Lata.

Deze school onder de leiding van *J. Pattiselano*, telde over het afgeloopen jaar 102 leerlingen, waaronder 67, die vrij goed, en 8, die nog gebrekkig lezen.

Ook de anderen vakken van onderwijs werden beoefend, doch lieten hier en daar te wenschen over.

Eerste en tweede school te Waai.

Aan het hoofd der eerste school in deze negorij staat de reeds bejaarde onderwijzer der eerste klasse *D. J. Manupassa*, als zijnde in de maand Junij van *Allang* herwaarts overgeplaatst.

De opkomst der kinderen in deze gemeente, laat blijkens de weeklijsten veel te wenschen over. Immers van de 116 schoolpligtige kinderen komen er naauwelijks 60 geregeld ter school, zelden waren er 80 leerlingen tegenwoordig. Hieromtrent een onderzoek instellende, bleek, dat in het afgeloopen jaar, zeer vele kinderen door huidziekte waren aangetast; nogtans verzekerde de meester, dat de slechte opkomst daaraan wel voor een groot deel moet worden geweten, doch dat ook veelal onverschilligheid de oorzaak was. Over het geheel kwamen de meisjes veel beter op dan de jongens.

Niet meer dan 32 kinderen lazen zeer voldoende, en waren tamelijk geoefend in de andere vakken van onderwijs.

Over het geheel genomen kan deze school de vergelijking met zeer vele anderen op het eiland *Amboina* niet doorstaan.

Aan het hoofd der Genootschaps-school in deze gemeente staat de onderwijzer *A. Z. Latumanuwij*, almede van de negorij *Allang* herwaarts overgeplaatst.

Het nominaal getal leerlingen dezer school was 135, van welke een *twaalftal* ontslagen, en slechts 3 werden opgenomen.

Gouvernements-school te Soelie.

De school in deze gemeente liet in het vorige jaar veel te wenschen over.

Zij is thans, blijkens de door den schoolopziener gehouden aanteekeningen, belangrijk vooruit gegaan. De opkomst der kinderen was over het geheele jaar tamelijk wel. Het getal leerlingen bedroeg 116.

Gouvernements-school te Tial.

Over den staat van dit schooltje, onder den onderwijzer *Lokollo*, valt niet veel te zeggen; slechts 4 kinderen kenden een weinig lezen.

Gouvernements-school te Hoetoemoerie.

Bij deze school zijn geplaatst twee jeugdige en kundige onderwijzers, die voordurend met eere werkzaam zijn. De eerste of oudste onderwijzer, *R. J. Nanlohij*, wijdde gedurende het afgeloopen jaar zijne zorgen aan de derde en vierde klasse, terwijl aan den tweeden onderwijzer *J. M. Samolo* de eerste en tweede klasse waren toevertrouwd. Na ommekomst van een jaar gaat *Samolo* bij de twee laatste en *Nanlohij* bij de hoogste klassen. Eene zoodanige regeling van werkzaamheden heeft hare bedenkingen, doch wil men aan jeugdige onderwijzers niet alle gelegenheid afsnijden om zich voor hun gewigtig ambt meer en meer te bekwamen, dan is eene andere regeling wel niet uitvoerbaar.

In andere gemeenten, waar ook twee onderwijzers zijn, zoo als bij voorbeeld te *Allang* en *Waai*, en op onderscheiden andere plaatsen in de afdeeling *Saparoea*, is men er toe over gegaan om twee schoolgebouwen op te rigten, en de kinderen in beide scholen over alle klassen gelijkmatig te verdeelen. Dit geeft natuurlijk veel gemak en is niet minder geschikt om den wedijver gaande te houden.

Inmiddels kan deze school te *Hoetoemoerie* met hare 178 leerlingen als eene zeer voortreffelijke genoemd worden.

Gouvernements-school te Roetong.

De school te *Roetong*, onder den onderwijzer der tweede klasse *J. L. Maitimoe*, is in goeden staat, de vorderingen bevredigend, de opkomst der kinderen voorbeeldig.

Het schoolgebouw is tamelijk; insgelijks het ameublement der school.

Gouvernements-school te Leaharie.

Bij deze school is in de maand April overgeplaatst de onderwijzer der derde klasse *M. P. Latuasan*, en wel hoofdzakelijk, omdat de vorige schoolmeester dezer gemeente niet meer voldeed.

Gouvernements-school te Ema.

Deze school heeft over het afgeloopen jaar geen verandering ondergaan. De onderwijzer *A. S. Makatita* kwijt zich voortdurend met ijver van zijn pligt. De opkomst der kinderen was over het geheel zeer goed, terwijl het openbaar examen door den schoolopziener gehouden, getuigenis gaf van verblijdende vorderingen.

Gouvernements-school te Kilang.

Deze school onder den eersten onderwijzer der eerste klasse *S. J. Kaijadu*, is in zeer goeden staat, de opkomst der kinderen is zeer goed, terwijl ook het gehouden examen getuigenis gaf van steeds voortgaande vorderingen der leerlingen. Zij kan onder de beste gerekend worden in het gebergte van *Leijtimor* en telt 82 leerlingen.

Gouvernements-school te Hukurila.

Het is een onbeduidend schooltje met slechts 16 leerlingen onder den onderwijzer der derde klasse *L. P. Talahatu.*

Gouvernements-school te Nakoe.

Deze school is in zeer goeden staat onder de leiding van den ijverigen en verdienstelijken onderwijzer der derde klasse *M. Matahelimiol*, zoo dat ook hier aan onderwijzer en kinderen bij gelegenheid van het examen de goedkeuring van den schoolopziener kon worden betnigd. Het schoolgebouw is in vrij goeden staat.

Gouvernements-school te Hatalaai.

Deze school staat onder de leiding van den onderwijzer der *tweede* klasse *J. Latuheru*. Het op den 28sten Februarij gehouden examen liep over het geheel genomen vrij gunstig af.

Gouvernements-school te Soja-diatas.

Het is een schooltje van slechts 15 kinderen, die daarenboven, blijkens de weeklijsten zeer ongeregeld ter school komen. De onderwijzer der *vierde* klasse *S. M. Sarimanella* is een jong en kundig man, volkomen berekend voor zijn vak. Desniettemin viel het gehouden examen in vergelijking van het vorige jaar zeer tegen, hetgeen de onderwijzer meende te kunnen verontschuldigen met de slechte opkomst der kinderen.

RESIDENTIE HILA.

Genootschaps-school.

Het op den 21sten Mei gehouden examen viel over het geheel tamelijk bevredigend uit.

De gemeente bestaat geheel uit zoogenaamde orang-beibas of burgers, die geen al te goeden naam hebben.

Wegens heerschende koortsen vond de schoolopziener van de 29 schoolpligtige kinderen slechts 22 aanwezig.

Gouvernements-school te Larieke.

Deze school onder den onderwijzer der tweede klasse *Lalopua*, heeft over het afgeloopen jaar weinig of geen verandering ondervonden.

RESIDENTIE SAPAROEA.

Gouvernements-school ter hoofdplaats Saparoea en Tiouw.

De school te *Saparoea* telt niet minder dan 312 leerlingen.

De eerste onderwijzer, tevens Opperschoolmeester, is *J. H. Nanlohij*.

Daar de school te *Saparoea* van jaar tot jaar toeneemt, zoo is het dringend noodig geworden aan *Nanlohij* de noo-

dige hulp te doen toekomen. Twee jeugdige en zeer kundige onderwijzers, beiden kweekelingen van het instituut, werden hem in den loop van het jaar toegevoegd. Het zijn de onderwijzers der 4de klasse *T. Lilipalij* en *D. P. Siahaija*, op *f* 12 tractement 's maands ieder.

De school heeft door deze krachtdadige hulp zeer veel gewonnen.

Gouvernements-school te Ouw.

Deze school met 191 leerlingen heeft *twee* onderwijzers. De eerste onderwijzer is *J. A. Manusama*; zijn medehelper *J. Sepania* werd in de maand Februarij overgeplaatst naar *Maijkor*, een der *Aroe-eilanden*. In zijne plaats werd benoemd, als onderwijzer der vierde klasse *S. J. Manoepoetij*, kweekeling van het Instituut.

Gouvernements-school te Ullath.

Deze school onder den onderwijzer der 3de klasse *J. P. Ruhulesin* heeft geen verandering ondergaan. Het aantal leerlingen bedraagt 125. De opkomst der kinderen was niet geheel bevredigend.

Gouvernements-school te Sirrij-Sorrij.

Deze school onderging almede geen verandering. De onderwijzer der 1ste klasse *Floris* deed zijn pligt, de school is in goede orde, en de opkomst der kinderen vrij goed.

Gouvernements-school te Paperoe.

De onderwijzer dezer school *F. Sahupala* werd overgeplaatst naar *Hoelalioe*, op het eiland *Haroekoe*, en vervangen door den onderwijzer der tweede klasse *D. Siahaija* van *Jhamahu*.

De school telt 123 leerlingen, die vrij getrouw opkomen.

Gouvernements-school te Booij.

Deze school onderging weinig verandering; zij staat onder de leiding van den onderwijzer der *derde* klasse *P. D. Lilipalij*.

Behalve in de maanden Augustus en September, toen vele kinderen aan koortsen leden, was de opkomst goed.

De school telt 190 leerlingen.

Gouvernements-school te Tuhaha.

Deze gemeente heeft twee afzonderlijke scholen, de eerste onder den onderwijzer der tweede klasse *M. S. Nahunnurij* met 106, de andere onder den onderwijzer der vierde klasse *M. A. Lilipalij* met 108 leerlingen.

Beide scholen zijn in vrij gunstigen staat. De leermiddelen in de tweede school zijn echter onvoldoende.

Gouvernements-school te Jhamahu.

In de maand April werd de onderwijzer der eerste klasse *A. A. Mustamu* van *Hulalioe* overgeplaatst naar *Jhamahu*, ter vervanging van *Siahaija*, die te *Paperoe* werd aangesteld.

Voorts heeft deze gemeente een onderwijzer der vierde klasse *P. D. Leihitu*. De negorij heeft twee scholen, evenwel is de nieuw gebouwde school tijdelijk ingerigt voor de openbare Godsdienstoefeningen, hetgeen zal moeten voortduren tot de in aanbouw zijnde nieuwe kerk gereed zal zijn.

De school telt 192 leerlingen en is zeer goed.

Particuliere school te Kampong Mahoe.

Deze school wordt nog voortdurend in stand gehouden door de weduwe *Latumahina*, die echter in den laatsten tijd aanhoudend sukkelend was. Zij vindt eenige hulp bij haren verdienstelijken arbeid in hare dochter. Zij houdt hare school, die 43 leerlingen telt, geheel kosteloos, doch ontvangt van den schoolopziener namens het Zendeling-genootschap eenige ondersteuning.

Gouvernements-school te Nolloth.

Sedert eenigen tijd verkeert deze school in beteren toestand, hoezeer de opkomst der leerlingen nog niet geheel bevredigend is. In de maand Februarij werd aan deze school toegevoegd een tweede onderwijzer.

Het getal kinderen bedraagt 193.

Gouvernements-school te Jtawaka.

Deze school onder *S. M. Latuparisa* heeft geene verandering ondergaan.

Gouvernements school te Porto.

Deze school onderging almede geen verandering; de opkomst der kinderen was zeer goed.

Het aantal leerlingen bedroeg 122.

Gouvernements-school te Haria.

Deze school heeft in zoo verre verandering ondergaan, dat de onderwijzer der tweede school *T. T. H. Pattij* bij besluit van 23 Februarij 1859, no. 1, werd overgeplaatst, naar de negorij *Jeroetoe* op het eiland *Roma*, terwijl in zijne plaats werd aangesteld, als onderwijzer der vierde klasse, de kweekeling van het instituut *A. de Fretes.*

De opkomst der kinderen liet veel te wenschen over, slechts van hen, die getrouw ter school kwamen, waren de vorderingen bevredigend.

De *eerste* school telt 117, de *tweede* 134 leerlingen.

Inlandsche Christen-scholen op het Eiland Haroekoe.

Haroekoe en *Sameth.*

Deze school wordt bestuurd door den Opperschoolmeester *C. M. Haultussy; E. A. Tapiheru*, zijn medehelper, werd overgeplaatst naar de *Zuidwester-Eilanden*, doch in de plaats van dezen laatsten aan hem toegevoegd de onderwijzer der vierde klasse *W. M. Manuhutu.*

De school telt 200 leerlingen; de opkomst der kinderen liet veel te wenschen over, ook is er groot gebrek aan schrijfplanken.

Gouvernements-school te Oma.

Heeft geen verandering ondergaan, onder den onderwijzer der derde klasse *A. Soplanet.*

Gouvernements-school te Wassoe.

Deze school telt 55 leerlingen, onder den onderwijzer der *tweede* klasse *J. S. Noija.*

In het afgeloopen jaar heerschten in deze negorij koortsen en zoogenaamde *bangka-babie*, waardoor de opkomst der kinderen veel te wenschen overliet.

Gouvernements-school te Aboroe.

In deze gemeente ondervond de onderwijzer der *derde* klasse *L. J. Reawaruw* veel ondersteuning van de zijde van het

negorij bestuur, hetgeen voor een groot deel oorzaak was, dat de kinderen geregeld ter school kwamen en de vorderingen der leerlingen zeer bevredigend waren.

Bij het einde des jaars zouden niet minder dan 23 leerlingen de school verlaten, waardoor de school van 142 op 119 kinderen zal worden teruggebragt.

Gouvernements-school te Hoelalioe.

Bij besluit van den Gouverneur der *Molukse Eilanden* van den 6den April 1859, no. 18, werd de onderwijzer der eerste klasse, *A. Mustamu*, vervangen door den onderwijzer der derde klasse, *J. H. F. Sahupala*, een kundig en ijverig man, terwijl in de maand Junij daaraanvolgende, aan *Sahupala* voornoemd, werd toegevoegd de van *Roma* herwaarts overgeplaatste onderwijzer der vierde klasse *H. Manuhutu*.

De school is in goeden staat, en de opkomst der kinderen vrij geregeld.

Gouvernements-school te Karioe.

Deze school onderging geen verandering; de onderwijzer der vierde klasse *J. Ch. Nanlohij* vervulde getrouw zijn pligt.

Behalve in de maand Augustus, toen vele kinderen door koorts en *bangka-babi* werden aangetast, was de opkomst redelijk wel.

Inlandsche Christen-scholen op het Eiland Noessalaut.

Het Eiland *Noessalaut*, met eene bevolking van ruim 3000 zielen, bezit in zeven gemeenten zes inlandsche Christen-scholen, als:

a. *Sila* en *Leijnitoe*, met den onderwijzer der tweede klasse *J. L. Hehamissa*, met 94 leerlingen.

b. *Titawaaij*, eene school met twee onderwijzers, zijnde de onderwijzer der vierde klasse *J. Huliselan* en de onderwijzer der vierde klasse *R. L. Wakanno* met 221 leerlingen.

Deze negorij heeft een fraai schoolgebouw, en het geheel is in voorbeeldig goede orde.

c. *Aboeboe.* De school staat onder de leiding van den even kundigen als ijverigen onderwijzer der vierde klasse *P. J. Anakotta.*

Het schoolgebouw en ameublement zijn zeer goed, doch de schoolmeesterswoning wordt oud en raakt in verval.

De school telt 120 leerlingen.

d. *Akoon.* Eene school met 76 leerlingen. Zij laat te wenschen over; de onderwijzer der derde klasse *J. L. Wattimena* is niet zeer bekwaam voor zijn vak.

e. *Ameth.* Heeft twee scholen, de eerste onder den onderwijzer der vierde klasse *J. E. Risakotta* met 131 leerlingen; de tweede onder den onderwijzer der vierde klasse *W. Ch. Simauw* met 126 leerlingen.

Beide scholen zijn in zeer goeden staat.

f. *Nalahaija.* Eene school onder den onderwijzer der vierde klasse *S. H. Pattij* met 102 leerlingen.

Ook deze school heeft een uitmuntend onderwijzer en is zeer goed in orde.

Inlandsche Christen-scholen op de Zuidkust van het Eiland Ceram.

Assistent-Residentie Hila.

Genootschaps-school te Lokkie.

Gelijk reeds bij eene vorige gelegenheid werd bekend gesteld, was deze school voorheen eene der minste van het Zendeling-genootschap. In den laatsten tijd echter is zij zeer vooruitgekomen en is de opkomst der leerlingen zelfs voorbeeldig goed.

Meer strenge toepassing van het reglement, en vooral ook, omdat de schoolopziener zich bij het einde van iedere maand de schoolrol laat voorleggen, heeft medegewerkt om onderwijzer en ouders beter hun pligt te doen betrachten. De school staat onder de leiding van den schoolmeester *P. Huka.*

Gouvernements-school te Piro, Tonoenoe en Ettij;

Deze school heeft geen verandering van eenig belang ondergaan, en verkeerde voortdurend in vrij goeden staat.

Ceram onder de Assistent-Residentie Saparoea.

De scholen langs de *Zuidkust van Ceram* onder de Assistent-Residentie *Haroekoe* en *Saparoea* sorterende, zijn *tien* in getal, en wel:

a. *Kaaibobo.* Eene groote en bloeijende school onder den schoolmeester der eerste klasse *J. Kuhuwael*

De opkomst der kinderen was zeer wel, het schoolgebouw ruim en luchtig; een groot aantal kinderen, die voorheen aan het onderwijs in de Christen-scholen geheel werden onttrokken, komen thans ter school; van daar dat reeds in den loop van dit jaar het getal schoolkinderen steeg van 170 tot 285, en voor het volgende jaar niet minder zal bedragen dan 300 leerlingen. De Subcommissie van onderwijs zal met eenigen spoed een medehelper naar *Kaibobo* moeten zenden.

b. *Waaisamoe*, voor rekening van het Zendeling-genootschap, onder den onderwijzer *E. L. Manuhatu*, met 31 leerlingen, die goed opkomen.

c. *Hatusua.* Het aantal kinderen is toegenomen, als zijnde gestegen van 88 tot 100. Voor het overige valt er voor dit maal niet veel goeds van deze school en gemeente te zeggen. De opkomst der kinderen was niet bevredigend. De openbare Godsdienstoefening werd slecht bezocht, het ameublement der school is onvoldoende. De school staat onder de leiding van den onderwijzer der derde klasse *J. J. Hettarija.*

d. *Kamarian* en *Soeroeawan.* Eene weerbarstige, aan bijgeloof overgegeven bevolking. De onderwijzer heeft er eene zware taak. De onderwijzer *Mustamu* werd op zijn dringend verzoek overgeplaatst naar *Hatoe* op het eiland *Ambon*, terwijl de onderwijzer van *Hatoe J. L. Reawaroe* te *Kamarian* werd aangesteld.

e. *Tihulale*, onder den onderwijzer der tweede klasse *J. Anakotta* met 57 leerlingen.

f. *Roemahkaai*, onder den onderwijzer der vierde klasse *B. Wattimena* met 84 leerlingen. Van deze school, even als die van *Tihulale*, valt niet veel goeds te zeggen, gelijk over het geheel genomen, behoudens een paar uitzonderingen, de scholen op *Ceram* nog niet op de hoogte zijn van die der andere eilanden.

g. *Paulohij* en *Samasoeroe*, (*Elpapoetij*). Eene school met 209 leerlingen, onder den onderwijzer der vierde klasse *J. W. Pattinasaranij.*

De onderwijzer is ijverig genoeg, maar de bevolking staat nog op een zeer lagen trap van beschaving; van daar dan ook dat zij nog weinig belang stelt in het onderwijs harer kinderen.

h. *Makarikie.* Eene school met 160 kinderen onder den onderwijzer der tweede klasse S. *Hukom.* De opkomst der leerlingen liet veel te wenschen over.

i. *Amaheij.* Eene school met 211 leerlingen onder den onderwijzer der eerste klasse *L. A. Tanasalij.* Deze *Tanasalij* is reeds een man van 61 jaren, doch nog altijd vol ijver in de betrachting van zijn pligt Hij ontving in den loop van het jaar een even kundig als braaf medehelper in den onderwijzer der vierde klasse *J. Lopulisa.* De school te *Amaheij* mag met die te *Kaaibobo* tot de beste gerekend worden van het eiland *Ceram.*

k. *Awaija*, *Apisano*, *Tananahoe* en *Warakka.* Deze vier *Alfoersche* gehuchten, hebben thans een onderwijzer der derde klasse *J. L. Wattimena*, die aan de kinderen dezer *Alfoeren* in drie schooltjes beurteling tweemaal 's weeks onderwijs geeft. Zoo lang het schoolgaan voor deze kinderen der wildernis nog iets nieuws was, en ze nu eens van hier, dan van elders kleine geschenken kregen, ging alles goed; hunne opkomst was zelfs onverbeterlijk goed; zoo zelfs, dat de gewone schooluren hun niet voldoende schenen. Thans echter is dit reeds geheel anders. Niettegenstaande de ijverige *Wattimena* zich alle moeite geef om zoo mogelijk met andere scholen ook slechts van verre gelijken tred te houden, zoo wil hem dit maar niet gelukken.

De *Alfoeren* verloochenen hunne natuur niet, een tijdlang mogen zij het aan de stranden uithouden, ras krijgen zij het heimwee naar hunne bosschen en wildernissen, en dan houdt hen ook niets tegen. Hebben zij dan naar hartelust eenige weken of maanden in de bosschen rond gezworven, dan komen zij wêêr voor een poos aan het strand, en ook de kinderen wêêr voor een tijd ter school, doch hebben natuurlijk gedurende hun rondzwerven alles totaal vergeten wat hun vroeger met moeite geleerd was, zoodat het nog heel veel geduld en inspanning zal kosten, alvorens deze

kinderen der *Alfoeren* op de hoogte der goed geordende inlandsche Christen-scholen zullen zijn.

Inmiddels is het aantal schoolgaande kinderen met een twaalftal vermeerderd, als bedragende voor *Awaija* 35, *Warakk* 31, *Apisano* 14 en *Tananahoe* 3; te zamen 83 leerlingen.

Gouvernements-school op het Eiland Boano.

Het Gouvernement onderhoudt op het eiland *Boano* eene Christen-school, die thans 117 leerlingen telt. Die school staat onder de leiding van den onderwijzer der derde klasse *S. M. Hukom*, en is in gunstigen staat.

De onderwijzer klaagt echter over de opkomst der kinderen, hetgeen voor een groot deel schijnt toegeschreven te moeten worden aan de omstandigheid, dat de bevolking gedurig aan den overwal (op de westkust van *Ceram*) vertoeft om haar levensonderhoud te zoeken. De voorgenomen verplaatsing der geheele gemeente van *Boano* naar *Ceram* zal daarom gunstig werken.

Gouvernements-school te Manipa.

De kleine gemeente te *Manipa* bezit in den onderwijzer der derde klasse *P. Nanlessij* een even kundig als ijverig onderwijzer. De Christenbevolking, gedeeltelijk uit negorij-lieden, gedeeltelijk uit burgers bestaande, is sedert de laatste twee jaren nog al belangrijk vooruit gegaan, als zijnde van 87 tot op 103 zielen vermeerderd, waaronder 28 schoolkinderen, die zeer getrouw opkomen en goede vorderingen maken.

Gouvernements-school te Boeroe.

De onderwijzer der vierde klasse *H. P. Matulapelwa*, kwijt zich met ijver van zijn pligt.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar bijzonder ongunstig te *Boeroe*, speciaal ter hoofdplaats *Kajelie*, zoo dat vele kinderen maanden achtereen van het onderwijs geen gebruik konden maken. De weinigen, die getrouw de school hadden bezocht, hadden goede vorderingen gemaakt.

De school telde over het afgeloopen jaar 45 leerlingen.

AROE-EILANDEN.

In den loop van dit jaar werden de onderwijzers *R. L. Wakanno* en *F. Lilipalij* van de *Aroe eilanden* terug geroepen, en hun in de afdeeling *Saparoea* een andere werkkring aangewezen, terwijl de jeugdige onderwijzer *L. Kermettij* te *Maykor* zijn graf vond. De beide bovengenoemde onderwijzers *Wakanno* en *Lilipalij*, doch bijzonder de laatste, hadden zich in zóó hooge mate de liefde der bevolking weten te verwerven, dat alles weende en treurde, toen de tijding hunner overplaatsing kwam. De Assistent-Resident *van der Crab*, die als commissaris van het Gouvernement de *Aroe-eilanden* bezocht, gaf de best mogelijke getuigenis van den arbeid dier jonge mannen, en sprak inzonderheid met hoogen lof over het verstandig gedrag van *Lilipalij*.

In de plaats van *Wakanne* te *Durdjella* werd aangesteld, bij besluit van den Gouverneur der *Molukssche Eilanden*, dd. 23 Februarij 1859 no. 1, de onderwijzer *J. H. Lopulalan*, terwijl *Lelipalij* te *Wokan*, vervangen werd door den onderwijzer *P. L. Simatauw*.

Aangezien de gemeente *Maijkor*, naar het oordeel van den Gouvernements commissaris zich de gunst onwaardig had gemaakt, om een anderen onderwijzer te ontvangen in plaats van *Kermettij*, zoo werd den, voor deze gemeente bestemden onderwijzer *J. C. Sepania* eene andere bestemming aangewezen te *Wangel*, mede tot de *Aroe-eilanden* behoorende.

Zuid-wester Eilanden.

Even als op de *Aroe-eilanden*, zoo werden ook in den loop dezes jaars de *vijf* Gouvernements-onderwijzers door andere vervangen.

Jesajas Bakker te *Makisser* moest wegens onbekwaamheid voor zijn vak en om andere redenen ontslagen worden, hij werd vervangen door *J. J. Likihena* (besluit dd. 8 September 1859 no. 3).

De school te *Wawulij* op *Makisser* moet, naar luid van de bij den schoolopziener ingekomen berigten, in bedroevenden toestand verkeeren; het werd dus hoog tijd, dat zij in andere handen overging.

De onderwijzer *P. Pelupessij* te *Seraai*, eiland *Lettij*, werd ontslagen. Hij is te *Seraai* vervangen door den onderwijzer *Onesias Lestunij* (besluit dd. 23 Februarij 1859 no. 1).

De onderwijzer *J. Lopulisa* te *Pattij* op *Moa*, kweet zich met evenveel trouw als bekwaamheid van zijn moeitevollen pligt. Hij werd overgeplaatst naar *Amahei* op *Ceram* en vervangen door *Jacob Likihena*, die op eigen verlangen en dringend verzoek der gemeente voor de tweede maal naar de *Zuid-wester eilanden* werd overgeplaatst.

De onderwijzer *H. Manuhusa* te *Jeroesoe* op *Roma* werd overgeplaatst naar *Hoelaliue* op *Haroekoe*, en vervangen door *F. F. H. Pattij* (besluit dd. 23 Februarij 1859 no. 1).

De onderwijzer *J. Likihena* werd op zijne beurt te *Serwaroe* op *Lettij* afgelost door den onderwijzer *F. Saparoë*, doch later op eigen verzoek, gelijk reeds werd aangeteekend, weder naar de *Zuid-wester eilanden* overgeplaatst, en is thans werkzaam te *Pattij* op *Moa*.

Als eene laatste mededeeling nopens de inlandsche Christen scholen in het Gouvernement der *Molukken* in het algemeen, zij hier aangeteekend, dat uit het algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in *Nederlandsch Indië* over 1858 is gebleken, dat bij sommige Regenten in de Molukken tegenwerking bestaat ten aanzien van het onderwijs en de schoolmeesters.

Naar aanleiding hiervan is de Gouverneur der *Molukksche Eilanden* uitgenoodigd dienaangaande een onderzoek in te stellen en tegen dusdanige handelingen te waken. (1)

TERNATE.

Inlandsche Christen-school.

Uit het examen, dat op den 22sten December in deze school gehouden werd, bleek dat zij steeds haar goed standpunt handhaaft. De onderwijzers gaven blijken, dat zij met ijver hadden gewerkt, terwijl het onderwijs zich tot dezelfde vakken als in vorige jaren bepaalde.

Het getal leerlingen heeft wegens ziekte als anderzins, eenige vermindering ondergaan. De scholieren genieten alle *gratis* onderwijs.

(1) Missive van den 1sten Gouvernements Secretaris dd. 28 Julij 1859 no. 1699 *b*.

Bij Gouvernements besluit van den 14den September 1859, no· 3, werd magtiging verleend tot het bouwen van een schoolgebouw voor 100 inlandsche Christen-kinderen te *Ternate*, en daarvoor toegestaan eene som van *f* 4181.

MENADO.

De inrigtingen voor openbaar onderwijs in deze Residentie bleven, wat den aard betreft, onveranderd; haar getal werd echter met *zes* vermeerderd; zij bestaan uit:

12 Gouvernements inlandsche Christen-scholen in de *Menahassa*;
1 Gouvernements inlandsche Christen-school te *Gorontalo*.
8 Gouvernements inlandsche Christen-scholen op de *Sangir-eilanden*.
102 Genootschaps-inlandsche Christen-scholen in de *Menahassa*.
28 Negorij scholen in de *Menahassa*.
16 Negorij scholen op de *Sangir-eilanden*.

te zamen 167 scholen.

Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawanko.

De kweekschool van inlandsche onderwijzers te *Tanawanko*, gevestigd, voor rekening van het Genootschap en staande onder de leiding van den zendeling-leeraar *N· Graafland* leverde ook dit jaar weder de gunstigste resultaten. Het getal leerlingen, werd door de Zendeling-vereeniging bepaald op *twintig*, aangezien de ruimte van het daartoe bestemde gebouw geen grooter aantal gedoogt.

Inlandsche Christen-scholen in de Menahassa.

Van deze scholen bekend, onder de benaming van:

a. Gouvernements-
b. Genootschaps- en
c. Negorij-scholen, zijn staten als bijlagen gevoegd, aantoonende de plaatsen, waar zij zich bevinden, en het aantal leerlingen, gesplitst in schoolpligtige en geregeld opkomende.

Aan het hoofd van elke school staat een bezoldigd onderwijzer, die op vele plaatsen geassisteerd wordt door één of

twee helpers, welke meestal uit de oudste leerlingen gekozen worden, en geen andere vergoeding genieten, dan tijdelijke vrijstelling van de negorij-werkzaamheden.

In vroegeren tijd, zelfs tot voor weinige jaren, liet het onderwijzers-personeel veel te wenschen over, en ook thans is het nog niet wat het behoort te zijn, maar de kweekschool te *Tunawanko* oefent reeds op het geheel een weldadigen invloed uit, en mag vertrouwd worden, dat de tijd niet meer verre is, dat al de onderwijzers voor hunne betrekking geschikt zullen zijn.

Enkele schoolgebouwen op plaatsen, waar school en kerk uit twee verschillende localen bestaan, eischen nog verbetering, en naarmate andere werkzaamheden zulks toelaten, wordt met die verbetering dan ook voortgegaan.

De schoolgebouwen worden door de negorijen daargesteld en onderhouden.

Er is, en er wordt nog bij voortduring veel gedaan, om het school-ameublement doelmatig in te rigten of te verbeteren. In de meeste negorijen laat het dan ook weinig te wenschen over.

De vastgestelde tijd van schoolpligtigheid loopt van *zes* tot *veertien* jaren. Over het geheel zijn de kinderen niet ongenegen naar school te gaan.

De hoofdvakken van het onderwijs zijn lezen, schrijven, rekenen en zingen.

Het onderwijs in het lezen wordt thans reeds op vele plaatsen gegeven, volgens de *klankmethode*, tot welk einde de vroegere spelboekjes door andere meer doelmatige vervangen zijn. Het schrijven valt den leerlingen bovenal gemakkelijk; zelfs vindt men eenige scholen, waar de kinderen eene meesterlijke hand schrijven. Het gezang is in den laatsten tijd zeer uitgebreid en verbeterd. Men zingt niet slechts psalmen en godsdienstige gezangen, maar ook vele andere, soms vrij moeijelijke liederen, met drie à vier stemmen, dikwijls begeleid door fluitspel.

Voor zooveel doenlijk, werden er tweemaal 's jaars meer bepaalde school-inspecties gehouden, bij welke gelegenheid de kinderen, die hun volle veertiende jaar bereikt hadden, van de school ontslagen werden.

Inlandsche Ch isten-scholen op de Sangir-Eilanden.

Uit een ontvangen verslag van de zendeling-werklieden *Schröder* en *Stelter* te *Taboekan* en *Manganitoe* op *Groot-Sangir* blijkt, dat er wel eenige vooruitgang bij het onderwijs te bespeuren is gedurende de laatste jaren.

Het is daarom te wenschen, dat de zendelingen te *Sangir* zich zullen toeleggen op de vorming van jonge lieden, ten einde hen later als onderwijzers te kunnen plaatsen.

De kerken worden overal tevens voor scholen gebezigd.

Het onderwijs bepaalt zich voor als nog tot het leeren lezen, schrijven, zingen, en de eerste beginselen der Christelijke Godsdienst.

Ook is men hier en daar met cijferen begonnen.

De leermiddelen zijn voldoende.

Bij besluit der Hoofdcommissie van onderwijs dd. 27 April 1859, no. 114/114 is magtiging verleend tot den aankoop van:

600 Maleische spelboekjes,
25 inktkokers,
10 pakken inktkruiden en
200 ganzenpennen;

terwijl nog bij Gouvernements besluit dd. 23sten April 1859, no. 45, de magtiging des Konings is gevraagd, om de bezoldiging der inlandsche onderwijzers van de *Sangir* en *Talaut-Eilanden* te verhoogen met *f* 1776 's jaars.

Inlandsche Christen-school te Gorontalo.

Er bestaat te *Gorontalo* eene inlandsche Christen-school, die in 1859 door 20 leerlingen bezocht werd.

Hieronder bevonden zich 14 kinderen van Christen-burgers of afstammelingen van Europeanen en 6 kinderen van *Gorontalosche* hoofden, die bij gemis van eene Mahomedaansche school, hunne kinderen naar de Christen-school zenden, liever dan hen van alle onderwijs verstoken te laten.

De ouderdom der leerlingen is van 6 tot 14 jaren.

Het onderwijs bepaalt zich tot het leeren lezen en schrijven der Maleische taal met Nederlandsche karakters, en de allereerste gronden der cijferkunst.

De vorderingen, hierin door de leerlingen gemaakt, zijn vrij voldoende.

Aan het hoofd dier school staat een inlandsch Christen, van *Amboina* afkomstig, die uit 's Lands kas eene maandelijksche bezoldiging van *f* 20 geniet.

Het schoollocaal van Gouvernementswege opgerigt, wordt door de burgerij onderhouden.

De schoolmeubelen laten veel te wenschen over, en aan voldoende leermiddelen bestaat er volslagen gebrek.

Er zullen voorstellen gedaan worden, ten einde hierin te gemoet te komen.

Nopens *Menado* valt nog aan te teekenen, dat bij Gouvernements besluit van den 8sten Januarij 1859, no. 31, magtiging is verleend, om voor rekening van het Gouvernement bij 's Lands drukkerij te doen drukken 3000 exemplaren van het Maleische leesboek, vervaardigd door den zendeling-leeraar in de *Menahassa*, *N. Graafland*, getiteld: *Kitab Batja akan Manusija, binatang dan tetaneman;* terwijl ter dienste der Maleische scholen in het algemeen bij Gouvernements besluit, dd 28 Junij 1859, no. 25, magtiging is verleend, tot de overname van de Maatschappij tot nut van 't Algemeen in *Nederlandsch-Indie*, voor rekening van den Lande, van 1600 exemplaren van het door haar uitgegeven Maleische leesboekje getiteld: *Bagei bagei tjeritera;* zijnde de prijs van dit Maleische leesboekje, verkrijgbaar bij de Lands drukkerij te *Batavia*, gesteld op 60 cents.

BANDA.

Aan het hoofd van de school te *Banda* staat sedert 1 September de onderwijzer *P. Hukum*, van *Lonthoir* herwaarts overgeplaatst.

De verwachtingen door de Subcommissie van onderwijs, in haar verlag over 1858, uitgedrukt, ten aanzien van den toen aan het hoofd der school staande onderwijzer *D. P. Tomasauw*, zijn niet vervuld, zoodat zij eindelijk besluiten moest, den onderwijzer *Tomasauw*, naar eene kleinere school over te plaatsen.

De schoolmeester *Hukum* is nog te kort aan deze school werkzaam, om eene afdoende verbetering te kunnen bespeuren. Intusschen is reeds meerdere orde en zindelijkheid onder de 88 ter schoolgaande kinderen ingevoerd; terwijl ook

in het spellen, lezen, schrijven, rekenen, de aardrijkskunde en kennis der Bijbelsche geschiedenis, eenige verbetering is waar te nemen.

Het nieuwe, tijdelijke gebouw voor deze school, waarvan sprake is geweest in het verslag van 1858, is met 1 Maart 1859 betrokken en voldoet uitmuntend.

LONTHOIR.

Gelijk uit het voorafgaande blijkt, is sedert 1 September de onderwijzer *D. P. Tomasauw* aan het hoofd dezer school geplaatst.

Zij telt thans 20 leerlingen, 6 minder dan op ultimo December 1858.

De te *Lonthoir* bestaande steenen kerk, waarin tevens school wordt gehouden, is in voldoenden toestand.

AIJ.

Bij deze school is de onderwijzer *P. Nanlohij* werkzaam, doch zij gaat onder zijne leiding niet vooruit.

De school telt thans 23 kinderen of evenveel als op ultimo December 1858.

ROZENGAIN.

Sedert 1 April is bij deze school werkzaam de onderwijzer *P. de Queljo* (1), die bekwaam en vol ijver, de weinige maanden van zijn aanwezen op *Rosengain* benuttigd heeft, om de sedert Junij 1858 van onderwijs verstoken jeugd aldaar groote vorderingen te doen maken; zoodat de President en de leden der Subcommissie van onderwijs, die deze school in de laatste maanden des jaars bezochten, met genoegen daarin verwijlden en haar met voldoening verlieten.

De school telt 13 leerlingen.

Het steenen kerkgebouw, waarin tevens de school wordt gehouden, bevindt zich in goeden staat.

Bij Gouvernements besluit van den 19den October 1859 no. 16, is magtiging verleend tot uitbetaling eener som van *f* 56,10 voor verstrekte leer- en leesboeken op de inlandsche Christenscholen te *Banda*, met vrijlating om bij ontvangst der nog ontbrekende leesboeken een nader voorstel in te dienen.

(1) Besluit Gouverneur der Molukkche Eilanden dd. 5 November 1858 no. 1.

Voor de inlandsche Christen-scholen in de residentie *Banda* een concept reglement bewerkt zijnde, zoo is bij Gouvernements besluit, dd. 3 November 1869 no. 1, aan den Gouverneur der *Molukkche Eilanden* te kennen gegeven, dat er geen bedenkingen bestaan, dat het worde vastgesteld en in werking gebragt.

TIMOR.

Inlandsche Christen-scholen.

In het vorig verslag staat vermeld, dat van de 18 voor het eiland *Rottie* toegestane scholen, er nog slechts 8 waren geopend. Sedert is men er in geslaagd om weder 8 onderwijzers te vinden, zoodat thans 16 scholen in werking zijn; terwijl er nog slechts 2 onderwijzers ontbreken, om het bij Gouvernements besluit van 8 Mei 1851 no. 4 bepaalde getal van 18 vol te maken.

Door de zorg der verschillende Radja's op *Rottie* zullen ten spoedigste schoollocalen worden opgerigt.

De noodige leermiddelen zijn bereids aangevraagd.

In de *vijf* scholen op *Timor* is geen verandering gekomen.

De onderwijzers zijn geschikt voor hunne betrekking en geven zich veel moeite bij het onderwijs.

Behalve bovenvermelde scholen op het eiland *Timor* bestaat te *Koepang* zelf eene inlandsche Christen-school, waarbij een door het Gouvernement bezoldigd onderwijzer is geplaatst, met name *B. M. Noija.*

In December 1859 gingen ter school 63 jongens en 32 meisjes, of te zamen 95 leerlingen, welke verdeeld waren in 3 klassen.

In deze school wordt onderwijs gegeven in het lezen, schrijven, rekenen en de Bijbelsche geschiedenis. De kinderen maken goede vorderingen onder den ijverigen meester *Noija.*

De Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* eindigt met de zamenstelling van dit verslag hare jaarlijksche taak. Zonder redeneringen of beschouwingen, heeft zij alleen feiten op het gebied van het lager onderwijs naar waarheid en zonder versiering medegedeeld. Zij ontveinst

het zich niet, dat nog veel te doen voor haar over blijft, maar bij aanhoudende, strenge inspanning hoopt zij, onder den zegen der Goddelijke Voorzienigheid, de Regering krachtig te ondersteunen in de bevordering van den bloei en den vooruitgang van het openbaar onderwijs in deze gewesten.

Het Lid van den Raad van Nederlandsch-Indië,
President der Hoofdcommissie van Onderwijs,

A. PRINS.

Ter ordonnantie van de Commissie:

J. A. PATTIJN,
Secretaris.

(*Aan de Regering ingediend,*
den 31*sten Maart* 1860.)

HOOFDSTUK IV.

KOSTEN van het lager onderwijs aan Europeanen en Inlandsche Christenen in *Nederlandsch-Indië*.

Aan dit hoofdstuk is eene andere inrigting gegeven, waardoor, zoo als vertrouwd wordt, een duidelijk en algemeen overzigt geleverd is van alle onkosten, welke het onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, zoowel van Europeanen en daarmede gelijkgestelden, als van de Inlandsche Christenen, veroorzaakt.

Dat overzigt is nu gesplitst in *geraamde kosten* over 1859, *werkelijke kosten* over 1858 en *werkelijke kosten* sedert 1848.

A. GERAAMDE KOSTEN OVER 1859.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BATAVIA.	Tractement aan een secretaris	ƒ 7150.—
	» » » kommies (van af August. 1859)	1000.—
	» » klerken	1200.—
	» » een boodschapper . . .	120.—
	» » twee loopers	300.—
	Voor schrijf- en kantoorbehoeften voor het bureau (van af November 1859)	217.—
	Voor verlichting van het bureau-locaal (van af November 1859)	44.—
		ƒ 10031.—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

BANTAM.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BATAVIA.	*1ste lagere school te Weltevreden.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 4200.—
	» » » tweeden » . .	2400.—
	» » » derden » . .	1800.—
	Indemniteit van huishuur aan den derden onderwijzer	600.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	100.—
	Voor het schoonhouden van het gebouw . .	40.—
	2de lagere school te Weltevreden.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	3000.—
	» » » tweeden » . .	2400.—
	» » » derden » . .	1500.—
	» » » vierden » . .	1200.—
	Indemniteit van huishuur aan den derden onderwijzer	600.—
	Idem aan den vierden onderwijzer . . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	100.—
	Voor het schoonhouden van het schoolerf . .	40.—
	3de lagere school te Weltevreden.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Stadsschool te Batavia.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Indemniteit van huishuur aan den eersten onderwijzer	600.—
	Idem aan den tweeden onderwijzer . . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	100.—
	Particuliere schoolinrigting te Tankee (Batavia).	
	Tractement aan een leermeester	120.—
	Lagere school te Meester-Cornelis.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste en 2de lagere scholen te *Weltevreden*, de stadschool te *Batavia* en de school te *Meester-Cornelis* à ƒ 100 ieder . . .	400.—
		ƒ 29100.—
BUITENZORG.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	360.—
	Tractement aan een bediende	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
KRAWANG.	Tractement aan een onderwijzer te *Poerwakarta* (van Mei 1859)	*f* 800.—
	Tractement voor een schoolbediende . . .	40.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	67.—
		f 907.—
CHERIBON.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
TAGAL.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	300.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur van een schoollocaal	300.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		f 1960.—
PEKALONGAN	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
SAMARANG.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	*f* 3600.—
	» » » tweeden » . .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	600.—
	» » » tweeden » . .	360.—
	» » » derden » . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	160.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	600.—
	» » » tweeden » . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	120.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	600.—
	» » » tweeden » . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	120.—
	Transporteren .	*f* 18340.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	ƒ 18340,—
SAMARANG.	*Hervormde weeshuisschool.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur » den » » . .	360.—
	R. C. weeshuisschool.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » (van af Febr. 1859)	1100.—
	Huishuur aan den eersten onderwijzer . .	360.—
	» » » tweeden » . .	360.—
	» » » derden » (van af Febr. 1859)	330.—
	Partikuliere school te Salatiga.	
	Toelage aan den onderwijzer	1200.—
	Lagere school te Ambarawa.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste, 2de en 3de lagere school te *Samarang*, de school te *Ambarawa* en de weeshuisscholen à ƒ 100 ieder	600.—
		ƒ 30270.—
JAPARA.	Tractement aan een onderwijzer te *Patti* . .	ƒ 1200.—
	» » » bediende » » . .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Japara* . .	1200.—
	» » » bediende » » . .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen	100.—
		ƒ 2720.—
REMBANG.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een bediende	60.—
		ƒ 1720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
SOERABAIJA.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	*f* 3600.—
	» » » tweeden » . .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	720.—
	» » » tweeden » . .	480.—
	» » » derden » . .	480.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	» » » derden » . ,	1200.—
	» » » vierden » . .	1200.—
	Huishuur aan den eersten » . .	600.—
	» » » tweeden » . .	360.—
	» » » derden » . .	360.—
	» » » vierden » . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	Afdeeling Grissee.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Huur voor een schoollocaal	120.—
	Tractement aan een schoolbediende . , .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de drie lagere scholen te *Soerabaija* en de school te *Grissee* à *f* 100 's jaars ieder . .	400.—
	Lagere school op het Marine-etablissement.	
	Tractement aan een onderwijzer (van af April 1859)	900.—
	Huishuur aan idem (id.)	270.—
	Tractement aan een schoolbediende (id.) . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen (id.)	75.—
		f 25825.—
MADURA.	Tractement aan een onderwijzer te *Bankallang*	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Sumanap* .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3080.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
PASOEROE-AN.	Tractement aan een onderwijzer te *Pasoeroean*	*f* 1800.—
	» » » schoolbediende id.	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Malang* .	1200.—
	» » » schoolbediende id. .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen bij de scholen te *Pasoeroean* en *Malang* .	200.—
		f 3680.—
PROBOLINGO.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
BEZOEKIE.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem . . . . , .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . ,	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
BANJOEWAN-GIE.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
BANJOEMAAS.	Tractement aan een onderwijzer te *Banjoemaas*	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende id.	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Tjilatjap* .	1200.—
	» » » schoolbediende id. .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer id. ,	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3080.—
BAGELEN.	Tractement aan een onderwijzer . . - .	*f* 1200.—
	» » » bediende	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer . . , .	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Wonosobo* (van af April 1859) . . . , . , .	900.—
	Huishuur aan idem (id.)	270.—
	Tractement aan een schoolbediende (id.) . .	45.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen (id.)	75.—
		f 3010.—
KADOE.	Tractement aan een onderwijzer . . . ,	*f* 1200.—
	» » » bediende . . . ,	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
DJOKJOKARTA.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1800.—
	» » » bediende	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 2320.—
SOERAKARTA.	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	*f* 1800.—
	» e » tweeden » . .	1200.—
	» » » bediende	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3160.—
MADIOEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Madioen* .	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Ngawie* (van August. 1859)	500.—
	Huishuur aan idem (id.)	150.—
	Tractement aan een bediende (id.) . . .	25.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen (id.)	42.—
		f 2437.—
KEDIRIE.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
SUMATRA'S WESTKUST.	*1ste lagere school te Padang.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	*f* 2400.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur aan den » » . .	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	120.—
	2de lagere school te Padang.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1300.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » (van af Oct. 1859)	300.—
	Huishuur aan den tweeden onderwijzer . .	600.—
	» » » derden » (van af Oct. 1859)	90.—
	Tractement aan een bediende	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste en 2de lagere school à *f* 100 's jaars elk	200.—
	Transporteren .	*f* 3630.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	*f* 8630.—
	Lagere school te Padang-Pandjang.	
	Tractement aan een onderwijzer	1800.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Lagere school te Fort de Kock.	
	Tractement aan een onderwijzer	1800.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 12670.—
BENKOELEN.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1800.—
	Huishuur aan idem	480.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 2440.—
PALEMBANG.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
RIOUW.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	360.—
	Huishuur aan den onderwijzer	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Indemniteit voor schrijfbehoeften aan den onderwijzer	88.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1448.—
CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.	*1ste lagere school te Makassar.*	
	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1800.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur voor een schoollocaal	720.—
	2de lagere school te Makassar.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	Huur voor het schoollocaal en de onderwijzerswoning	1080.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Transporteren .	*f* 5280.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen:
	Per transport .	*f* 5280.—
	Afdeeling Maros.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de drie scholen à *f* 100 ieder	300.—
		f 6840.—
AMBOINA.	1*ste lagere school te Amboina.*	
	Tractement aan een onderwijzer	*f* 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	95.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	2*de lagere school te Amboina.*	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	» » twee » derde klasse .	360.—
	» » een schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	200.—
		f 5275.—
BANDA.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3160.—
TERNATE.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
MENADO.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
		f 1720.—
TIMOR.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Schrijfbehoeften	25.—
		f 1745.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
IN HET ALGEMEEN.	Voor bezoldiging van ondermeesters en kweekelingen	ƒ 50400.—
	Voor 5- en 10jarige tractementsverhoogingen aan de onderwijzers, aandeelen in de schoolgelden en personele toelagen	52000.—
	Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolmeubelen en transport van boeken en goederen . .	10739.—
	Voor transport- en verblijfkosten van verplaatst wordende onderwijzers, enz.	Voor memor.
	Voor uitgaven voor aanbouwen, reparatie van schoollocalen en onderwijzerswoningen . .	50626.—
	Voor verhooging van huishuur indemniteiten (van af December 1859)	315.—
		ƒ 164610.—

RECAPITULATIE.

Bantam	ƒ 1720.—
Batavia	29100.—
Buitenzorg	1720.—
Krawang	907.—
Cheribon	1720.—
Tagal	1900.—
Pekalongan	1720.—
Samarang	30270.—
Japara	2720.—
Rembang	1720.—
Soerabaija	25825.—
Madura	3080.—
Passoeroean	3680.—
Probolingo	1360.—
Bezoekie	1720.—
Banjoewangie	1360.—
Banjoemaas	3080.—
Bagelen	3010.—
Kadoe	1720.—
Djokjokarta	2320.—
Soerakarta	3160.—
Madioen	2437.—
Kedirie	1360.—
Sumatra's Westkust	12670.—
Benkoelen	2440.
Palembang	1360.—
Rioauw	1720.—
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo . . .	1448.
Celebes en onderhoorigheden	6840.—
Amboina	5275.—
Banda	3160.—
Ternate	1720.—
Menado	1720.—
Timor	1745.—
In het algemeen	164610.—
	ƒ 332377.—

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BUITENZORG.	Tractement aan een eersten schoolmeester te *Depok*	*f* 300.—
	» » » tweeden » » »	120.—
	Toelage aan den eersten schoolmeester te *Depok* *J. Laurens*	204.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	50.—
		f 674.—
AMBOINA.	Tractement aan een opperschoolmeester te *Amboina*	*f* 384.—
	» » twee » » *Sapoeroea* en *Haroekoe*	768.—
	Zeven schoolmeesters 1ste kl. à *f* 25 's mds. ieder	2100.—
	Zeventien idem 2de » » - 20 » »	4080.—
	Een en twintig idem 3de » » - 15 » »	3780.—
	Twaalf idem 4de » » - 12 » »	1728.—
	Twee omloopende schoolmeesters te *Saparoea* en *Haroekoe* à *f* 6 's mds. ieder	144.—
	Twee idem idem à *f* 6 's maands ieder . .	144.—
	Inlandsche schoolmeesters op de Z. O. en Z. W. eilanden	1440.—
	Een idem op de Zuidkust van *Ceram*. . .	300.—
	Toelage aan *B. N. J. Roskott*, als opziener van de inlandsche scholen in het ressort van *Amboina*	1200.—
	Voor de voorziening in leermiddelen . . .	3000.—
	Voor hulppersoneel	5760.—
		f 24828.—
BANDA.	Tractement aan 4 inlandsche schoolmeesters .	*f* 288.—
TERNATE.	Tractement aan een inlandschen onderwijzer te *Ternate*	*f* 420.—
	Idem aan een tweeden onderwijzer te *Ternate* .	300.—
	» » » derden » » » .	120.—
	» » » onderwijzer te *Batjan* . . .	240.—
	Voor schrijfbehoeften voor beide scholen . .	150.—
		f 1230.—
MENADO.	Tractement aan 5 inlandsche schoolmeesters .	*f* 500.—
	» » 3 » » .	240.—
	» » 8 » » .	400.—
	Voor opleiding van inlandsche schoolmeesters .	500.—
	Tractement aan een inlandschen schoolmeester te *Gorontalo*	500.—
	Voor schrijfbehoeften op de Gouvernements inlandsche christenscholen in de *Menahassa* en *Gorontalo*.	500.—
	Bezoldiging van 20 inlandsche schoolmeesters op de *Saugir-* en *Talaut*-eilanden. . . .	1200.—
		f 3380.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
TIMOR.	Tractement aan een inlandschen schoolmeester .	*f* 360.—
	Voor de weder oprigting van 18 scholen voor de inlandsche Christenen op het eiland *Rotti* .	4330.—
	Idem van vijf scholen op het eiland *Timor* .	1500.—
	Voor schoolbehoefden en andere leermiddelen .	250.—
		f 6490.—
IN HET ALGEMEEN.	Transportkosten van den opziener over de inlandsche christenscholen in het ressort van *Amboina*	*f* 250.—
	Voor aanbouw of reparatie van schoollocalen .	1681.—
		f 1931.—
	RECAPITULATIE.	
	Buitenzorg	*f* 674.—
	Amboina	24828.—
	Banda	288.—
	Ternate	1230.—
	Menado	3580.—
	Timor	6490.—
	In het algemeen	1931.—
		f 39021.—
	ALGEMEENE RECAPITULATIE.	
	Hoofdcommissie van onderwijs	*f* 10031.—
	Voor onderwijs aan Europeanen en hunne afstammelingen	332377.—
	Voor onderwijs aan inlandsche Christenen . .	39021.—
	TOTAAL .	*f* 381429.—
	Hiervan aftrekkende het bedrag, waarop bij de begrooting van 1859 is gerekend voor te ontvangen schoolgelden gedurende dat jaar . .	*f* 62570.—
	Rest voor vermoedelijke kosten gedurende 1859 van het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië*	*f* 318859.—

B. WERKELIJKE KOSTEN OVER 1858.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

BATAVIA.	Tractement aan een secretaris	*f* 7050.—
	Voor schrijfloonen	1200.—
	» oppassers en boodschappers . . .	420.—
	» huur van een locaal	600.—
	» schrijfbehoeften	352 69
	» verlichting	44.—
		f 9666.69

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Residentiën.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
Batavia . . .	*f* 50773	106	*f* 6270	19⅝	*f* 44503	86⅝	
Bantam , . .	2407	86	1064	24	1343	62	
Buitenzorg . .	4262	68	1546	97	2715	91	
Cheribon. . .	2518	30	589	05	1929	25	
Tagal	2964	58	612	37	2352	21	
Pekalongan . .	2943	73	2200	28	743	45	
Samarang . .	53948	113	8780	60	45168	53	
Salatiga . . .	3730	23	85	70	3644	73	
Japara . . .	2993	27	466	28	2526	119	
Rembang . .	1737	12	604	36	1182	96	
Soerabaija . .	31612	115	5157	77⅝	26455	37⅝	
Grissee . . .	4017	82	751	42	3266	40	
Madura . . .	1626	—	156	02	1469	118	
Sumanap. . .	2089	117	379	—	1710	117	
Pasarocan . .	6100	70	2474	110	3625	80	
Probolingo . .	2963	35⅝	1033	40	1929	113⅝	
Bezoekie . . .	1881	105	397	35	1481	70	
Banjoewangie .	1513	78	446	64	1072	14	
Banjoemaas . .	3400	91	1935	91	1464	117	
Bagelen . . .	3834	110	825	—	3009	110	
Kadoe . . .	2995	17	1220	20	1774	117	
Djokjokarta . .	6031	24	1369	20	4662	04	
Soerakarta . .	9221	74	2888	37	6333	37	
Madioen . . .	4283	37	876	42	3411	115	
Kedirie . . .	621	96	19	118	601	98	
Padang . . .	13364	28	2520	85	10843	63	
Benkoelen . .	4247	71	435	60	3812	11	
Palembang . .	2879	100	610	60	2269	40	
Riouw . . .	1793	85	769	—	1024	85	
Bandjermassin .	1651	108	259	—	1392	108	
Celebes en onderhoorigbeden	11505	109	3159	100	8346	09	
Amboina . . .	7811	21	1830	—	5981	21	
Banda. . . .	4514	105	1856	—	2658	105	
Ternate . . .	1772	38	319	24	1453	14	
Menado . . .	4583	90	1677	60	2906	30	
Timor. . . .	2128	108	482	—	1946	108	
	f 267083	108⅝	*f* 56069	55	*f* 211019	53⅝	
Voor gewoon onderhoud, reparatie en daarstelling van schoolgebouwen . .	35732	27⅝	—	—	35732	27⅝	
Totaal .	*f* 302821	16	*f* 56069	55	*f* 246751	31	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

Residentiën.	Uitgaven.	Ontvangsten.	Werkelijke kosten.	Aanmerkingen.
Buitenzorg . .	*f* 624 —	— —	*f* 624 —	
Amboina . . .	8738 —	— —	8738 —	
Saparoea . . .	7803 —	— —	7803 —	
Hila	699 —	— —	699 —	
Boeroe . . .	144 —	— —	144 —	
Banda . . .	247 —	— —	247 —	
Ternate . . .	1180 —	— —	1180 —	
Menado . . .	2174 —	— —	2174 —	
Gorontalo . .	184 —	— —	184 —	
Timor. . . .	3270 —	— —	3270 —	
Totaal .	*f* 25063 —	— —	*f* 25063 —	

RECAPITULATIE.

OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
Hoofdcommissie van onderwijs	*f* 9666 69
Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden .	302821 16
Onderwijs onder de inlandsche Christenen . . .	25063 —
	f 337550 85
Af de ontvangen schoolgelden . . .	56069 55
Totaal der kosten van het lager onderwijs in 1858 .	*f* 281481 20

C. WERKELIJKE KOSTEN SEDERT 1848.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten.	Werkelijke kosten.	Aanmerkingen.
1848	*f* — —	— —	*f* — —	Werd vóór 1850 uit het geldelijk schoolfonds bestreden.
1849	400 —	— —	400 —	
1850	7200 —	— —	7200 —	
1851	7020 —	— —	7020 —	
1852	6180 —	— —	6180 —	
1853	8891 —	— —	8891 —	
1854	8538 03	— —	8538 03	
1855	6408 —	— —	6408 —	
1856	6390 —	— —	6390 —	
1857	7890 —	— —	7890 —	
1858	9666 69	— —	9666 69	

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Jaren.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
1848	ƒ 93561	64	ƒ —	—	ƒ 93561	64	
1849	63101	37⁵	—	—	63101	37⁵	
1850	158706	40⁶	39179	106⁵	119526	54	
1851	186270	70⁵	45536	116⁵	140733	74	
1852	186283	77⁵	49669	17	136614	60⁵	
1853	201679	35⁵	51861	25	149818	10⁵	
1854	229879	71	54814	01	175065	70	
1855	238586	99⁵	58988	109	179597	110⁵	
1856	268573	30⁵	59702	108⁵	208870	42	
1857	265624	32⁶	58209	27	207415	05⁵	
1858	302821	16	56069	55	246751	81	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

1848	ƒ 9380	—	—		ƒ 9380	—	
1849	11119	—	—	—	11119	—	
1850	10063	40	—	—	10063	40	
1851	9835	—	—	—	9835	—	
1852	15411	—	—	—	15411	—	
1853	13288	—	—	—	13288	—	
1854	14283	—	—	—	14283	—	
1855	14533	46	—	—	14533	46	
1156	16489	—	—	—	16489	—	
1857	20447	35	—	—	20447	35	
1858	25063	—	—	—	25063	—	

D. VERMEERDERING VAN UITGAVEN, TOEGESTAAN GEDURENDE 1859.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	3de tractementsverhooging aan den secretaris .	ƒ 550.—
	Een kommies van af Augustus 1859 . . .	1000.—
		ƒ 1550,—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

KRAWANG.	Tractement aan een onderwijzer te *Poerwakarta* (van af Mei 1859)	ƒ 800.—
	Idem aan een bediende (idem)	40.—
	Voor aanmaak en kosten van schoolmeubelen (id.)	67.—
		ƒ 907.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
SAMARANG.	Een 3den onderwijzer bij de R. C. weeshuisschool (van af Februarij 1859)	*f* 1100.—
	Huishuur-indemniteit aan idem (id.) . . .	330,—
		f 1430.—
SOERABAIJA.	*Gouvernements lagere school op het Marine-etablissement.*	
	Tractement aan een onderwijzer (van af April 1859)	*f* 900.—
	Huishuur-indemniteit aan idem (id.) . . .	270.—
	Tractement aan een schoolbediende (id.) . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen (id.) .	75.—
		f 1305.—
BAGELEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Wonosobo* (van April 1859)	*f* 900.—
	Huishuur aan idem	270.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	45.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	75.—
		f 1290.—
MADIOEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Ngawie* (van af Augustus 1859)	*f* 500.—
	Huishuur indemniteit aan idem	150.—
	Tractement aan een bediende	25.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	42.—
		f 717.—
SUMATRA'S WESTKUST.	Tractement aan een 3den onderwijzer bij de Gouvernements 2de lagere school te *Padang* (van af October 1859) , ...	*f* 300.—
	Huishuur-indemniteit aan idem . , . .	90.—
		f 390.—
IN HET ALGEMEEN.	Verhooging van huishuur-indemniteit aan de onderwijzers van af December 1859 . . .	*f* 845.—

BIJLAGEN.

Lett. A.

STAAT, *aantoonende de zamenstelling der Hoofdcommissie en Subcommissiën van Onderwijs in* Nederlandsch Indië *op Ultimo December* 1859.

HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Mr. A. Prins, *Lid van den Raad van* Nederlandsch-Indië, *President.*

J. C. de Kock van Leeuwen, *Resident van* Batavia, *Vice-President.*

Mr. A. J. Swart,
J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
D. Schuurman,
Mr. W Rappard, } *Leden.*

J. A. Pattijn, *Secretaris.*

H. Perrison, *Kommies.*

SUBCOMMISSIËN VAN ONDERWIJS.

BANTAM.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*

» » militaire kommandant,
Mr. G. P ten Cate, } *Leden.*

De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BUITENZORG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*

D. H. Rost van Tonningen,
Dr. P. Swart,
C. de Groot,
J. R. P. F. Gonggrijp,
H. van Ameijden van Duijn, } *Leden.*

De tijdelijke kommies, belast met de administratie van 's lands kas, *Secretaris.*

KRAWANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
A. E. C. Simons,
A. de Serière,
J. W. Cordromp, } *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

CHERIBON.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
H. Feist,
J. G. W. Kroll, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TAGAL.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. van den Brink,
W. J. A. Nieuwenhuizen, } *Leden,*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PEKALONGAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr. J. H. Z. Bruinier,
H. M. Dibbetz, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SAMARANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. C. van der Meer van Kuffeler,
Mr. Udo de Haas,
De tijdelijke Assistent-Resident van Salatiga,
De tijdelijke Predikant van Salatiga,
De tijdelijke Controleur der landelijke inkomsten en Cultures, } *Leden.*
Mr. F. L. Anthing,
H. Bleckman,
Mr. J. J. Schneither,
Mr. A. M. Fokker,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

AMBARAWA.

De tijdelijke Controleur,
De tijdelijke militaire Kommandant,
De tijdel. eerst aanwezende Ingenieur. } *Leden.*

PATTIE (JAPARA).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
A. Sonius,
H. J. Dagneaux,
C. L. Rosemeier, } *Leden.*
S. A. de Kanter, *Lid* en *Secretaris.*

JAPARA.

F. A. C. Halewijn,
J. A. B. Heijmeman,
J. H. Hagen, } *Leden.*

REMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. Ketting Olivier,
C. A. L. Troostenburg de Bruin,
J J. Adriaans, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERABAIJA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Assistent-Resident van Grissee,
Mr. A. Mangelaar Meertens,
De eerstaanwezende officier der Genie.
J. M. Kuijp,
Mr. W. H. 's Jacob,
R. van Noord Borski,
A. A. F. Mounier,
Mr. M. P. A. Coster,
J. L. van Gennep,
J. W. C. van Steeden,
P. C. van Roijen,
M. van der Elsen, } *Leden.*
J. Hageman Jcz, *Secretaris.*

MADURA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De Assistent-Resident van Madura,
» » » Sumanap, } *Leden.*
J. M. Verff,
F. Bovens,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PASOEROEAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
S. Beijers van der Vlugt,
De tijdel. Assist.-Resid. van Malang,
G. Lebret,
W. Major, } *Leden.*
W. H. van Oven,
W. H. Wijnmalen,
C. N. H. Lawick van Pabst, *Lid* en *Secretaris.*

PROBOLINGO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Chs. Ettij,
J. A. Potter, } *Leden.*
F. J. N. Brouwer,
Mr. A. J. W. Cornets de Groot,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BEZOEKIE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. L. Umbgrove,
Jhr. S. H. van der Does de Beije, } *Leden.*
J. W. van Rijck.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BANJOEWANGIE.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Geneesheer,
Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen, } *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

BANJOEMAAS.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
E. van de Velde,
J. W. van Barneveld,
C. F. Philips,
W. L. H. Brox,
J. J. Popelier,
C. Overdijk,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

POERWOREDJO (BAGELEN).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
» » militaire Kommandant,
A. Abeleven,
B. Braams,
Jhr. W. H. Teding van Berkhout,
H. A. Steijn Parvé,
A. A. Boers,
J. R. Depmer,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

KADOE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. H. de Vogel,
De tijdelijke Secretaris der Residentie,
} *Leden.*
» » Kommies, *Secretaris.*

DJOKJOKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. J. Bake,
J. F. Kramer,
G. Wijnschenck,
J. Helmers,
C. G. S. Begeman.
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERAKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. A. Wilkens,
Dr. W. Palmer van den Broek, } *Leden.*
J. W. C. van Steeden,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MADIOEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. R. A. Hansen,
Jhr. Mr. O. E. van Nispen,
B. J. J. Vogelpoel, } *Leden.*
G. de Hartog,
Ch. L. van der Voort,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PADANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
F. C. M Hanegraat.
J. Verheij,
J. Verhaagh, } *Leden.*
J. Lion,
De tijdel. 1ste Kommies, *Secretaris.*

PADANGSCHE BOVENLANDEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
W. J. A. Visser,
F. Schenck,
S. Locker de Bruin, } *Leden.*
E. Rappard,
E. H. Flint,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BENKOELEN.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
J. R. Lewis, } *Leden.*
B. Barneveld,
J. R. Abegg, *Lid* en *Secretaris.*

RIOUW.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
L. F. Donleben,
R. J. Ovink, } *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

PALEMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter,*
» » militaire Kommandant,
» » Assistent-Resident, } *Leden.*
J. Scheltema,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

ZUID- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.
(BANDJERMASSIN.)

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. H. Barnstein,
L. Ullmann, } *Leden.*
J. F. Stoll,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MAKASSAR.

De tijdelijke Gouverneur, *Voorzitter.*
A. W. Bethbeder,
J. Ch. Vetter,
Ds. B. Braams, } *Leden.*
Mr. G. T. H. Hennij,
P. N. Goetzee,
De tijdelijke Secretaris van het Gouvernement, *Secretaris.*

MAROS.

P. C. Wijnmalen, } *Leden.*
P. A. Bol,

AMBOINA.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
B. N. J. Roskott,
J. Kam, } *Leden.*
Mr Th. H. van Rees,
De Kommies ter Gouvernements Secretarie, *Secretaris.*

BANDA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. Lantzius,
P. C. L. Hartog,
J. E. van Zuijlen,
E. J. C. van den Berg,
K. F. van Langen,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TERNATE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. D. van Duivenbode,
J. E. Höveker,
A. V. Amiot,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MENADO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr E. H. H. Muhlert, *Lid.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TIMOR.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
W. L. J. G. de Rochemont,
J. W. E. Arndt,
D. Tielman,
} *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

Lett. B.

AANTOONING *der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernements-scholen zijn voorgevallen gedurende het jaar 1859.*

OVERLEDEN:

A. Kommissaris, laatst onderwijzer aan de school te *Malang*.

GEPENSIONEERD:

J. Oudhoff, laatst 2de onderwijzer aan de 3de school te *Samarang*.

ONTSLAGEN:

W. H. Snethlage, laatst ondermeester aan de 2de school te *Weltevreden*.

H. Burer, laatst ondermeester aan de school te *Pasoeroean*.

EERVOL ONTSLAGEN OF UIT DE DIENST GETREDEN:

E. J. van der Linden, laatst onderwijzer aan de school te *Madioen*.

J. Hazelhorst, laatst ondermeester aan de school te *Grissee*.

A. van Velsen, » » » » » » *Probolingo*.

A. C. Winckler, » » » » » » *Menado*.

H. Vierdag, » » » » » » *Menado*.

MET VERLOF NAAR NEDERLAND:

A. van Ooijen, laatst 2de onderwijzer aan de 1ste school te *Soerabaija*.

J. E. van der Wijk, laatst 2de onderwijzer aan de 2de school te *Soerabaija*.

H. J. Scheffer, laatst onderwijzer aan de school te *Grissee*.

P. Jansen, » » » » » » *Benkoelen*.

AANGESTELD:

A. J. L. Lempe,	als onderwijzer aan de school te *Poerwarkarta*.
G. ter Marsch,	» onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Banjoemaas*.
J. C. le Clerq de Courcelles,	als onderwijzer aan de school bij het Marine-etablissement te *Soerabaija*.
L. C. Polderman,	» onderwijzer aan de 2de school te *Makassar*.
H. van der Wulp,	» onderwijzer van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, aan de school te *Buitenzorg*.
L. W. van Buel,	als ondermeester aan de 3de school te *Weltevreden*.
A. B. J. Heijman,	» ondermeester aan de 1ste school te *Soerabaija*.
J. Claeijs,	» kweekeling aan de school te *Cheribon*.
G. G. Strielack,	» kweekeling aan de school te *Pekalongan*.
J. F. Muller,	» kweekeling aan de 1ste school te *Soerabaija*.
W. L. E. J. Waltman,	» kweekeling aan de 2de school te Idem.
J. A. van Orssagen,	» kweekeling aan de 3de school te Idem.
A. Nicolaasz,	» kweekeling aan de school te *Grissee*.
C. F. Bax,	» kweekeling aan de school te *Maros*.

Lett. C.

NOMINATIVE STAAT der op ultimo December 1859 in Gouvernements dienst zijnde onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen.

ONDERWIJZERS.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1859.*
1827	H. Soeters.	3	Onderwijzer aan de school te Soerakarta.
1829	J. Wilkens.	1	Hoofdonderwijzer, 1ste school te Samarang.
1830	J. van der Tang.	2	1ste onderwijzer, 1ste school te Soerabaija.
1832	H. W. C. de Roock.	2	Idem. 2de school te Weltevreden.
1834	B. Andeweg.	2	Hoofdonderwijzer, 1ste school te Weltevreden.
1835	P. C. Mierop.	3	2de onderwijzer, 2de school te Samarang.
1837	D. C. de Bruin.	2	1ste onderwijzer, 3de school te Weltevreden.
1838	W. Relgers.	2	Met verlof in Nederland.
1840	C. Pieck.	2	Idem.
1840	C. H. Reijgers.	3	2de onderwijzer, school te Soerakarta.
1841	R. Sleeswijk Veenstra	2	Idem, 1ste school te Weltevreden.
1841	J. L. A. Mierop.	3	Idem, R. C. weeshuisschool te Samarang.
1841	G. F. R. Portier.	3	Onderwijzer, school te Japara.
1842	J. W. Sloot.	2	1ste onderwijzer, 2e school te Samarang.
1843	P van Geelen.	2	Idem, 1ste school te Padang.
1843	F. W. S. von Staedel.	3	Met verlof in Nederland.
1844	H R. van Heekeren.	2	Idem.
1844	J. C. Voorneman	3	Wd. 2de onderwijzer in het prot. weeshuis te Samarang.
1844	J. A. Mierop,	3	Onderwijzer, school te Poerworedjo.
1845	P. R. Marcks.	2	2de onderwijzer, 1ste school te Samarang.
1845	P. Jansen.	3	Met verlof in Nederland.
1845	H. van der Wulp.	3	Onderwijzer, school te Buitenzorg.
1845	J. van der Geugten.	3	Idem, school te Tagal.
1846	C. F. Sloot.	2	1ste onderwijzer, 3de school te Soerabaija.
1846	F. Orth	3	4de onderwijzer, 2de school te Weltevreden.
1846	G. F. Seeman.	3	Onderwijzer, school te Maros.
1847	H. C. A. Cornelius.	3	2de onderwijzer, 2de school te Padang.
1847	J. H. Beer.	3	Onderwijzer, school te Banjoewangie.
1847	A G. van Vellhuijsen	2	1ste onderwijzer, 3de school te Samarang.
1848	W. Meijer.	2	2de onderwijzer, 2de school te Weltevreden.
1848	H. J. Scheffer.	3	Met verlof naar Nederland.
1848	J. J. de Weijer.	2	1ste onderwijzer, 2de school te Padang.
1849	P. C. van Ghert.	2	2de onderwijzer, 3de school te Soerabaija.
1849	H. Veuger Kuiper..	2	Met verlof in Nederland.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1859.*
1849	H. L. le Bruijn.	3	Onderwijzer, school te Timor Koepang.
1849	J. C. Stoltenbach.	3	Idem, school te Probolingo.
1850	N. P. L. Boijer.	3	4de onderwijzer, 2de school te Soerabaija.
1850	L. A. de la Croix	3	Onderwijzer, school te Bezoekie.
1850	J. O.-Boulet.	2	3de onderwijzer, 2de school te Weltevreden.
1850	J. Schoonderbeek.	2	1ste onderwijzer, stadsschool te Batavia.
1850	J. J. W. Abell.	3	Onderwijzer, school te Cheribon.
1850	L. E. Boijer.	3	Idem, 2de school te Amboina.
1851	J. H. Retel.	2	1ste onderwijzer, 2de school te Soerabaija.
1851	A. Coupaerus.	2	Onderwijzer, 1ste school te Amboina.
1851	J. W. P. Rasens.	3	3de onderwijzer, 1ste school te Samarang.
1851	F. A. Corporaal.	2	Onderwijzer, 1ste school te Makassar.
1851	S C. van der Bent.	3	Met verlof in Nederland.
1852	H. Obertop.	2	Onderwijzer, school te Banda.
1852	L. van den Bor Sr.	2	Idem, school te Djokjokarta.
1852	J. E. van der Wijk.	2	Met verlof in Nederland.
1852	J. L. Bloemhard.	2	Onderwijzer, school te Pasoeroean.
1852	A. de Bruijn Mz.	2	1ste onderwijzer, tevens binnenregent in het prot. weeshuis te Samarang.
1852	J. van der Veer.	3	Onderwijzer, school te Pekalongan.
1852	W. Beerekamp.	2	1ste onderwijzer, R.C. weeshuis te Samarang.
1852	J. van der Meijden.	2	Onderwijzer, school te Pattie.
1853	J. M. Roskopf.	2	3de onderwijzer, 1ste school te Weltevreden.
1843	L. van den Bor jr.	3	Onderwijzer, school te Ambarawa.
1853	B. A. Willems.	3	Idem, school te Palembang.
1853	J. M. Halewijn.	3	3de onderwijzer, R. C. weeshuis te Samarang.
1854	A. van Ooijen.	2	Met verlof in Nederland.
1854	M. J. J. Op de Laeij.	3	Onderwijzer, school te Grissee.
1854	J. A. Immink.	2	Idem, school te Fort de Kok.
1854	J. A. P. de Visser.	2	2de onderwijzer, 1ste school te Soerabaija.
1854	J. Kunst jr.	2	Idem, stadsschool te Batavia.
1854	C. L. Plasberg.	2	Onderwijzer, school te Benkoelen.
1854	C. Over de Linden.	2	Idem, school te Ternate.
1854	W. Broers.	3	» » » Bandjermassin,
1854	D. Feikema.	3	» » » Tjilatjap.
1854	J. Leegstra.	2	» » » Rembang.
1854	L. G. van der Hoek.	2	» » » Menado.
1854	H. Velu.	3	» » » Bangkallang.
1854	R. Burg.	3	» » » Malang.
1854	J. H. Toorop.	3	2de onderwijzer, 1ste school te Padang.
1857	R. J. L. Weijhenke.	2	Onderwijzer, school te Meester-Cornelis.
1857	B. A. Brassinga.	2	» » » Serang.
1857	W. J. Leijds.	2	» » » Magelang.
1857	H. Schoemaker.	2	3de onderwijzer, 1ste school te Soerabaija.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1859.*
1857	W. Wilmes.	2	Onderwijzer, school te Madioen.
1857	J. C. Tamson.	2	2de onderwijzer, 3de school te Weltevreden.
1857	O. E, Hansen.	2	Onderwijzer, school te Padang Pandjang.
1857	C. C. Homburg.	3	» » » Riouw.
1857	H. Goedhart.	3	» » » Wonosobo.
1857	J. B. Coenraad.	8	» » » Sumanap.
1859	G. ter Marsch.	2	» » » Banjoemaas.
1859	A. J. L. Limpe.	2	» » » Poerwakarta.
1859	L. C. Polderman.	2	» 2de school te Makassar.
1859	J. C. Le Clerq de	3	» school bij het Marine-etablisse-
1859	Courcelles.		ment te Soerabaija.

ONDERMEESTERS.

1840	F. C. de Graaff.		Aan de 3de school te Soerabaija.
1844	J. A. A. van Zolingen	3	» » 2de school te Makassar.
1848	F. Daijers.		» » R. C. weeshuisschool te Samarang.
1850	A. C. Pietersen.		» » Herv. weeshuisschool te Samarang.
1850	K. F. Rabé.	4	» » 2de school te Soerabaija.
1850	J. H. H. de Bell.		» » school te Banda.
1852	G. Nitschke.	4	» » 2de school te Makassar.
1853	C. L. Koch.	4	» » herv. weeehuisschool te Samarang.
1853	A. A. J. Niels.	4	» » 2de school te Makassar.
1854	A. Klasing.	4	» » school te Tagal.
1854	H. J. Hicks.	4	» » » » Pekalongan.
1854	W A H. Harbrink.		» » 3de school te Samarang.
1855	G. H. Piekhaar.		» » R. C. weeshuisschool te Samarang.
1855	F. H. Evers.	4	» » school te Pasoeroean.
1856	N. Jordan.		» » » » Ambarawa.
1856	H. W. Doeve.	4	» » 2de sohool te Samarang.
1856	C. Barrett.		» » school te Benkoelen.
1856	C. L. Doelitsch.	4	» » Iste school te Samarang.
1856	J. A. Boijer.	4	» » herv. weeshuisschool te Samarang.
1857	F. J. C. Klaar.	3	» » school te Buitenzorg.
1857	W. Hofstede.	4	» » » » Magelang.
1857	A. H. van den Worm	4	» » Iste school te Samarang.
1857	P. A. Beer.		» » 2de » » Samarang.
1858	H. Kuhuwael.		» » 2de » » Amboina.
1858	J. F. E. Jorissen.		» » 2de » » Samarang.
1859	G. W. van Ligten.	3	» » Iste » » Soerabaija.
1859	A. B. J. Heijman.	3	» » Iste » » »
1859	L. W. van Buel.	4	» » 3de » » Weltevreden.

KWEEKELINGEN.

P. H. Doeve . . . . aan de 2e school te Samarang.
D. de Vries jr. . . . » » R. K. weeshuisschool te Samarang.
E. A. Pieters . . . . » » » » » »
T. Riesa . . . . . te Magelang.
J. P. Appel . . . . » Djokjokarta.
P. A. Robijn . . . . » Malang.
C. G. Godfried . . . » Probolingo.
C. Broekhuizen . . . » Banda.
A. Niels . . . . . aan de Iste school te Makassar.
A. Gossiaux . . . . » » 2de school te Padang.
L. Buflo . . . . . » » » » » »
J. F. Wolff . . . . te Bandjermassin.
B. F. Harbrink . . . aan de 3de school te Samarang.
J. Martens . . . . . » » herv. weeshuisschool te Samarang.
G. Vasmer . . . . . » » » » » »
E. Spier . . . . . » » 3de school te Soerabaija.
C. Franz . . . . . te Sumanap.
R. E. A. Callewaerd » »
B. J. Lans . . . . aan de Iste school te Amboina.
B. Soumokil . . . . » » 2de » » »
J. D. J. Snell . . . » » » » » Makasser.
J. N. Dumont . . . » » Iste » » Padang.
G. A. Robert . . . » » R. K. weeshuisschool te Samarang.
J. C. Claeijs . . . . te Cheribon.
F. G. Strielack . . . » Pekalongan.
C. F. Bax . . . . . » Maros.
J. A. van Orssagen . aan de 3de school te Soerabaija.
J. J. Muller . . . . » » Iste » » »
W. L. E. J. Waltman » » 2de » » »
A. Nicolaasz . . . . te Grissee.

STAAT der Gouvernements-scholen onder ultimo December 1859.

Doorloopend No.	SCHOLEN.	Getal der bij iedere school in dienst zijn de of dienst doende			Getal leerlingen.			Inkomsten.		Uitgaven.		Nadelig verschil.		Of voor ieder leerling.	
		Onderwijzers.	Onder-meesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van het schoolgeld.	Gratis.	Totaal.								
	JAVA EN MADURA.														
1	1ste lagere school te Weltevreden	3	—	—	61	—	61	3833	58	16635	06	12801	47	200	—
2	2de » » » »	4	—	—	11	90	101	474	31	13875	91	13383	60	83	66
3	3de » » » »	2	1	—	8	52	60	93	60	6023	95	5930	35	97	21
4	Lagere school te Batavia	2	—	—	19	88	107	699	—	6553	13	5854	13	55	—
5	» » » Meester-Cornelis	1	—	—	17	14	31	939	—	2673	90	1734	90	56	—
6	» » » Buitenzorg	1	1	—	24	30	54	917	53	3573	62	2656	09	47	40
7	» » » Poerwakarta	1	—	—	13	3	16	187	—	1620	—	1433	—	89	56
8	» » » Serang	1	—	—	13	13	26	694	89	1594	36	899	97	35	—
9	» » » Cheribon	1	—	1	19	16	35	431	50	1787	66	1356	16	38	74
10	» » » Tegal	1	1	—	17	14	31	562	66	2899	71	2327	05	75	06
11	» » » Pekalongan	1	1	1	47	20	67	1637	56	3051	14	1413	58	21	07
12	1ste lagere school te Samarang	3	2	—	73	—	73	4905	—	15031	—	10126	—	139	—
13	2de » » » »	2	3	1	88	46	134	2777	75	10248	70	7470	95	55	75
14	3de » » » »	1	1	1	35	65	100	900	—	8125	—	7225	—	72	25
15	Herv. weeshuisschool te Samarang	2	3	2	—	153	153	—	—	8406	61	8406	61	53	20
16	R. K. » » »	3	2	3	—	156	156	—	—	8925	73	8925	73	59	50
17	Particuliere school te Salatiga, waar van Gouvernementswege onderwijs aan de gratis-leerlingen wordt gegeven	—	—	—	26	24	60	—	—	1200	—	1200	—	50	—
18	Lagere school te Ambarawa	1	1	—	4	40	44	152	55	1968	55	1816	—	33	—
19	» » » Kadoe	1	1	1	23	12	35	698	50	2839	75	2141	25	59	—
20	» » » Poerworedjo	1	—	—	16	22	38	584	—	2661	91	2077	91	54	68
21	» » » Wonosobo	1	—	—	16	1	17	138	16	722	56	534	40	28	12
22	» » » Banjoemaas	1	—	—	17	5	22	572	—	1686	59	1114	59	50	66
23	» » » Tjilatjap	1	—	—	14	5	19	736	60	1377	15	640	55	29	—
24	» » » Soerakarta	2	—	—	66	65	131	2453	83	7524	54	5070	71	31	07
25	» » » Djokjokarta	1	—	1	60	42	102	1869	83	5633	59	3763	76	37	—
26	» » » Pattie	1	—	—	11	13	24	336	55	1466	32	1129	77	47	07
27	» » » Japara	1	—	—	5	13	18	190	—	1942	72	1752	72	97	37
28	» » » Madioen	1	—	—	22	4	26	495	13	1388	38	893	25	33	05
29	» » » Rembang	1	—	—	11	17	28	393	96	1620	—	1226	03	43	30
30	1ste lagere school te Soerabaija	3	2	1	90	—	90	6037	28	13052	84	7015	56	78	—
31	2de » » » »	3	1	1	60	34	94	1550	23	10152	61	8602	38	91	50
32	3de » » » »	2	1	2	15	78	93	503	50	7653	64	7150	11	77	—
33	4de » » » »	1	—	—	15	—	15	139	72	420	90	281	18	13	74
34	Lagere school te Grissee	1	—	1	12	24	36	371	62	2137	—	1765	38	44	—
35	» » » Sumanap	1	—	2	6	32	38	341	45	1568	95	1227	50	32	30
36	» » » Bangkallang	1	—	—	9	6	15	166	50	1601	93	1435	43	95	69
37	» » » Pasoeroean	1	1	—	30	47	77	1052	—	3440	—	2388	—	31	—
38	» » » Malang	1	—	1	11	20	31	202	—	1507	81	1305	81	42	03
39	» » » Probolingo	1	—	1	44	24	68	1389	50	2992	15	1602	65	23	56
40	» » » Bezoekie	1	—	—	22	14	36	713	—	1900	—	1187	—	34	—
41	» » » Banjoewangie	1	—	—	13	4	17	593	41	1373	25	779	34	48	74
	BUITENBEZITTINGEN.														
42	1ste lagere school te Amboina	1	—	1	42	12	54	1413	10	3981	31	2568	21	47	56
43	2de » » » »	1	1	1	58	63	121	1152	—	2450	40	1298	40	10	73
44	Lagere school te Banda	1	1	1	50	23	73	1662	50	4441	25	2778	75	3	03
45	» » » Ternate	1	—	—	6	14	20	300	20	1815	60	1515	40	75	77
46	» » » Menado	1	—	—	56	12	68	1986	03	3172	50	1186	46	16	71
47	1ste lagere school te Makasser	1	1	1	36	—	36	2476	—	5554	97	3078	97	85	52
48	2de » » » »	1	2	1	33	70	103	755	—	5240	51	4485	51	43	54
49	Lagere school te Maros	1	—	1	10	17	27	304	20	1383	80	1079	60	40	—
50	» » » Timor Koepang	1	—	—	15	17	32	652	—	2437	32	1785	32	55	80
51	1ste lagere school te Padang	2	—	1	26	—	26	1563	—	6845	50	5292	50	203	44
52	2de » » » »	2	—	2	10	135	145	347	16	7700	19	7353	03	50	71
53	Lagere school te Padang Pandjang	1	—	—	13	17	30	950	—	3283	—	2333	—	77	76
54	» » » Fort de Kock	1	—	—	8	9	17	494	—	2903	—	2409	—	141	59
55	» » » Benkoelen	1	1	—	18	19	37	504	—	3638	75	3134	75	87	07
56	» » » Rioauw	1	—	—	22	4	26	866	—	1720	—	854	—	33	—
57	» » » Palembang	1	—	—	11	10	21	626	—	2528	50	1902	50	73	17
58	» » » Bandjermassin	1	—	1	8	27	35	325	10	1796	60	1471	50	42	04
	Met verlof in Nederland	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Totaal	88	28	30	1485	1760	3245	57151	01	251729	37	194578	36	—	—

SCHOLEN NOG NIET IN WERKING.

Agawie . . . . . Zal in 1860 in werking komen.

Lett. E.

STAAT der onder ultimo December 1859 aanwezige particuliere schoolinrigtingen.

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen
JAVA.		
Batavia.		
G. Verhulp.	Lezen, schrijven, rekenen, wis-, natuur- en aardrijkskunde, geschiedenis, zedekunde, teekenen, muzijk, zang en dans; benevens de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Maleische talen.	130
Mevr. de wed. A. Klussmann, geb. Wendt.	Idem, en voor de Nederduitsche, Fransche en Hoogduitsche talen.	91
Mevr. B. H. P. Hoola van Nooten, geb. van Dolder.	Instituut voor meisjes uit den beschaafden stand.	43
Mej. A. C. H. Gaymans.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche en Hoogduitsche talen.	26
L. Bras.	Idem, en de Fransche taal.	106
Mej. L. H. Brusse.	Idem, en de Fransche en Engelsche talen.	15
J. J. J. Snellebrand.	Voor het lager en middelbaar onderwijs, de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	51
Mej. A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.	Idem, idem.	175
G. T. Paulus.	Lezen, schrijven en rekenen.	21
Samarang.		
Mevr. de wed. Hachtman, geb. van der Eem.	Lager onderwijs en vrouwelijke handwerken.	46
Mevr. Mendes da Costa, geb: Roesing van Itersohn.	Idem, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	17
A. Collings.	Het Italiaansch boekhouden, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	35
Mevr. Sloot, geb. Brouwer.	Aardrijkskunde, geschied- en natuurkunde, mythologie, briefstijl, muzijk, zang en teekenen.	39
A. G. van Velthuijsen.	Gewoon lager onderwijs.	10
Van Essel.	Idem.	62
Salatiga.		
C. F. Behr.	Idem.	60
Mevr. L. W. Martherus, geb. Bestelmeijer.	Als voren, benevens de Fransche taal en teekenen.	46
J. Valette.	Gewoon lager onderwijs.	18
H. Hildering.	Idem.	24
Djokjokarta.		
Mevr. M. L. Stumph.	Idem.	20
	Transporteren . . .	1040

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
Pasoeroean.	Per transport . . .	1040
Mej. M. Koenen.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	20
Soerakarta.		
Mej. G. M. C. Claassen.	Idem, idem.	17
Pattie.		
Mevr. van der Meijden.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche taal.	10
Soerabaija.		
Mej. H. M. Bake.	Gewoon lager onderwijs.	17
C. F. Willemsz.	Idem.	42
C. Werner.	Idem.	25
Mevr. J. Gerson, geb. Kocken.	Idem, en de Fransche taal.	46
» de wed. Steup.	Idem, idem.	20
E. Mekern.	Idem, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	20
Mej. T. A. S. Rijke.	Idem, benevens de Fransche taal.	5
» W. Emden.	Bewaarschool.	15
» B. E. Franken.	Idem.	10
Azia van Timor.	Idem.	20
Dinsbach.	Idem.	20
BUITENBEZITTINGEN.		
Padang.		
P. van Geelen.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche taal en wiskunde.	8
J. J. de Weijer.	Idem, benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.	25
Mej. J. G. A. J. Verhoef.	Idem, benevens de Fransche taal, teekenen en vronwelijke handwerken.	
	TOTAAL . . .	1378

Lett. F.

STAAT der onder ultimo November 1859 in dienst zijnde Inlandsche schoolmeesters in de residentie *Amboina* en *Onderhoorigheden*.

Volg. No.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Maandelijksch tractement.	Schoolpligtige kinderen over 1859.	*Aanmerkingen.*
1	P. T. Sosilisa.	Opperschoolmeester,	Amboina.	*f* 32 —		
2	C. L. Huwaë.	Schoolmeester 1e klasse	Noessanive.	25 —	237	
3	J. Lekahena.	Hulponderwijzer 4e kl.	Idem.	12 —		Overgeplaatst naar Makisser.
4	W. Noija.	Schoolmeester 2e »	Hative bezaar.	20 —	209	
5	M. Matakupan.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12 —		
6	P. P. Risakotta.	Schoolmeester 3e »	Mardika.	15 —	100	
7	T. C. Mustamu.	Idem 4e »	Roemah tiga.	12 —	39	
8	J. Manusama.	In dienst van het Zendeling-Genootschap.	Poka.	11 —	45	
9	N. Ririmassej.	Idem.	Galala.	11 —	78	
10	W. J. Tanamal.	Idem.	Waaihero.	15 —	125	
11	J. D. Nendissa.	Idem.	Negeri lama.	10 —	44	
12	J. M. Tallane.	Schoolmeester 3e kl.	Passo.	15 —	72	
13	J. H. Mustamu.	Idem » »	Hatoe.	15 —	70	
14	E. C. Pattiasina.	Idem 1e »	Lilibooi.	25 —	103	
15	D. Leihitoe.	Idem 2e »	Allang.	20 —	149	
16	B. Lainsampoetij.	In dienst van het Z. G.	Id. 2e school.	12 —	106	
17	E. P. Soumokil.	Schoolmeester 2e kl.	Amahoesoe.	20 —	133	
18	P. Pastora.	Idem 1e »	Hallong.	25 —	41	
19	J. Patiselanno.	In dienst van het Z. G.	Lata.	25 —	100	
20	D. J. Manupassa.	Schoolmeester 1e kl.	Waai.	25 —	113	
21	A. Z. Latumanuweij	In dienst van het Z. G.	Id. 2e school	12 —	126	
22	J. A. Siwalette.	Schoolmeester 3e kl.	Soelie.	15 —	120	
23	D. M. Lokollo.	Idem » »	Tial.	15 —	8	
24	J. R. Nanlohij.	Idem 4e »	Hoetoemoerie.	12 —	175	
25	J. M. Samallo.	Hulponderwijzer » »	Idem.	12 —		
26	J. L. Maitimu.	Schoolmeester 2e »	Roetong.	20 —	56	
27	M. P. Latuasan.	Idem 3e »	Leaharie.	15 —	20	
28	A. S. Makatita.	Idem 2e »	Ema.	20 —	106	
29	L. P. Talahatu.	Idem 3e »	Hukurila.	15 —	16	
30	S. J. Kaijadoe.	Idem 1e »	Kilang.	20 —	77	Titulair.
31	M. Matahelumual.	Idem 3e »	Nakoe.	15 —	71	
32	J. Latuheru.	Idem 2e »	Hatalaai.	20 —	86	
33	S. M. Sarimanela.	Idem 4e »	Soja diatas.	12 —	15	
34	L. A. Manusama.	In dienst van het Z. G.	Hila.	8 35	27	
35	P. Lalopua.	Schoolmeester 2e kl.	Larieke.	20 —	20	
36	J. H. Nanlohij.	Oppermeester.	Saparoea en	32 —		
37	T. Lilipalij.	Hulponderwijzer 4e kl.	Thiouw.	12 —	312	
38	D. P. Siahaija.	Idem » »	Idem.	12 —		
39	J. A. Manusama.	Schoolmeester 1e »	Ouw.	25 —	194	
40	S. Mannputij.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12 —		
			Transporteren	*f* 861 35	3203	

Volg No.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Maandelijksch tractement.		Schoolplichtige kinderen over 1858.	*Aanmerkingen.*
		Per transport . .		*f* 631	35	3203	
41	J. P. Ruhulesin.	Schoolmeester 3e kl.	Ullath.	15	—	125	
42	S. L. Floris.	Idem 1e »	Serrij Sorrij.	20	—	139	Titulair.
43	D. Siahaija.	Idem 2e »	Paperoe.	20	—	123	
44	P. D Lilipalij.	Idem 3e »	Booi.	15	—	190	
45	M. S. Nahumurij.	Idem 2e »	Tuhala.	20	—	112	
46	M. A. Lilipaij.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—	108	
47	A. A. Mustamu.	Schoolmeester 1e »	Ihamahu.	20	—	99	Titulair.
48	P. D. Leihitoe.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—	93	
49	F. A. Manuhutu.	Schoolmeester 3e »	Nol'oth.	15	—	193	
50	S. L. Tonamal.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—		
51	P. M. Latupeirisa.	Schoolmeester 2e »	Itawaka.	20	—	138	
52	M. J. Anakotta.	Idem 4e »	Porto.	12	-	122	
53	J. Picaulij.	Idem 3e »	Haria.	15	—	147	
54	A. A. de Fretes.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—	134	
55	G. M. Haullussij.	Opperschoolmeester.	Haroekoe en	32	—	200	
56	W. M. Manuhutu.	Hulponderwijzer 4e kl.	Sameth.	12	—		
57	A. Soplanit.	Schoolmeester 3e »	Ouw.	15	—	139	
58	J. S. Noija.	Idem 2e »	Wassoe.	20	—	55	
59	L. J. Reawaruw.	Idem 3e »	Aboroe.	15	—	119	
60	J. H. F. Sahupala.	Idem » »	Hoolhoe.	15	—	136	
61	H. Manuhutu.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—		
62	J. C. Nanlohij.	Schoolmeester » »	Karioe.	12	—	54	
63	J. L. Hehanussa.	Idem 2e »	Sila en Lijnitoe	20	—	91	
64	J. Huluselan.	Idem 4e »	Titawaai.	12	—	221	
65	R. L. Wakanno.	Hulponderwijzer » »	Idem.	12	—		
66	P. J. Anakotta.	Schoolmeester » »	Aboeboe.	12	—	120	
67	J. L. Wattimena.	Idem 3e »	Akoon.	15	—	76	
68	J. E. Risakotta.	Idem 4e »	Ameth.	12	—	130	
69	W. Ch. Simauw.	Hulponderwijzer » »	Idem.	12	—	125	
70	S. H. Pattij.	Schoolmeester » »	Nalahia.	12	—	92	
71	P. Huka.	'n dienst van het Z. G.	Lokkie.	10	—	40	
72	Ph. H. Rikumahu.	Schoolmeester 3e kl.	Piroe, Tanoenoe en Ettij.	15	—	60	
73	J. Kuhuwal.	Idem 1e »	Kaaibobo.	25	—	301	
74	E. L. Manuhutu.	In dienst van het Z. G.	Waaisamoe.	10	—	31	
75	J. J. Hetterija.	Schoolmeester 3e kl.	Hatoesoea.	15	—	100	
76	J. L. Reawaruw.	Idem » »	Kamarian en Seroeawan.	15	—	147	
77	J. Anakotta.	Idem 2e »	Tihoelale.	20	—	59	
78	B. Watimena.	Idem 4e »	Roemahkaai.	12	—	84	
79	J. W. Pattinasarane	Idem » »	Paulohij en	12	—	209	
80	E. Tapiheru.	Hulponderwijzer » »	Samasoeroe.	12	—		Overgeplaatst naar Elpapoetij
81	S. Hukom.	Schoolmeester 2e kl.	Makariki.	20	—	100	
82	L. A. Tanasale.	Idem 1e »	Amaheij.	25	—	241	
83	J. Lopulisa.	Hulponderwijzer 4e »	Idem.	12	—		
		Transporteren		*f* 1341	35	7909	

Volg No.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Maandelijksch traktement.		Schoolpligtige kinderen over 1859.	*Aanmerkingen.*
		Per transport . .		ƒ 1344	35	7909	
84	J. L. Wattimena.	Schoolmeester 3e kl.	Awaija, Warakka, Apisane en Tananahoe.	25	—	33	
85	S. M. Hokum.	Idem » »	Boano.	15	—	117	
86	J. B. Nanlesij.	Idem » »	Manipa.	15	—	28	
87	H. P. Matulapelwa	Idem 4e »	Boeroe.	12	—	37	
88	J. H. Lopulalan.	Idem 3e »	Duidjela (Aroe-eilanden.)	15	—	—	
89	P. L. Simatauw.	Idem » »	Wokan (id.)	15	—	—	
90	L. Kermettij.	Idem » »	Maijkor (id.)	15	—	—	
91	J. C. Sepania.	Idem » »	Wangel (id.)	15	—	—	
92	J. J. Likihena.	Idem » »	Wawoelij (Makisser).	15	—	—	
93	O. Lestunij.	Idem » »	Saraai (eiland Lettij).	15	—	—	
94	J. Likihena.	Idem » »	Pattij (op het eiland Moä).	15	—	—	
95	T. Saparoewe.	Idem » »	Serwaroe (eiland Lettij).	15	—	—	
96	F. F. H. Pattij.	Idem » »	Roma.	15	—	—	
			Totaal . .	ƒ 1546	35	8174	

Lett. G.

STAAT der Inlandsche Christen-genootschaps-scholen in de *Menahassa* onder ultimo 1859.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen	
	DISTRICT.	NEGORIJ.	Opgeschrevene.	Gezet opkomende.
1	Kakaskassang . .	Kakaskassang . .	197	100
2	Tombariri . . .	Lola	157	84
3	» . . .	Taratara	150	83
4	» . . .	Woloan	135	58
5	Bantik	Sinkil	97	35
6	Klabat beneden . .	Kajoeragi . . .	57	23
7	Tonsea	Talawaan . . .	91	85
8	»	Treman	151	73
9	»	Kassar	160	90
10	»	Toemaloentoeng . .	132	54
11	»	Sawangan . . .	105	84
12	»	Soekoer . . .	72	51
13	»	Tety	49	44
14	»	Tateloe	90	50
15	»	Lilang	53	35
16	»	Tandjongmera . .	50	33
17	»	Mapanget . . .	85	72
18	»	Tangarie	40	25
19	»	Matoenkas . . .	120	112
20	Klabat diatas . .	Kolongan . . .	95	56
21	Likoepang . . .	Paslaten	96	70
22	»	Lompias	64	40
23	Tondano	Makalisoeng . . .	54	49
24	»	Rerer	76	74
25	»	Kolongan . . .	96	64
26	»	Sawangan . . .	43	37
27	»	Kombij	71	69
28	»	Ranowangko . .	40	34
29	»	Laloempej . . .	83	76
30	»	Toelap	50	48
31	»	Watoelanij . . .	56	49
32	»	Telap	113	86
33	»	Negrij baroe . . .	68	55
34	»	Koja	106	69
35	»	Eris en Tandengan .	130	111
36	»	Watoemea . . .	88	59
37	»	Toulyan Kitjil . .	57	54
38	Remboken . . .	Remboken . . .	249	129
		Transporteren .	3629	2420

Doorloopend Nummer	Plaatsen waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen	
	DISTRICT.	NEGORIJ.	Opgeschrevene.	Gezet opkomende.
		Per transport .	3629	2420
39	Remboken . . .	Kasoeratan . . .	77	51
40	Langowang . . .	Atep	77	45
41	» . . .	Palamba	66	40
42	» . . .	Talawatoe . . .	47	27
43	Kakas	Passo	87	75
44	»	Toelian	45	33
45	»	Sombokij	26	20
46	»	Kajoewatie . . .	42	30
47	»	Koror	35	23
48	Tomohon . . .	Tomohon	389	120
49	» . . .	Tataäran	114	87
50	» . . .	Roeroekan . . .	67	42
51	Saronsong . . .	Saronsong . . .	154	96
52	» . . .	Pinaras	36	21
53	» . . .	Ramboenan . . .	45	32
54	» . . .	Lahendong . . .	81	40
55	» . . .	Tondango . . .	48	40
56	Sonder	Sonder	211	132
57	»	Kiawa	114	54
58	»	Leilem	74	38
59	»	Tintjep	47	35
60	»	Toempaän . . .	74	36
61	»	Kapoja	60	20
62	»	Pakoe	56	23
63	»	Tengah	59	14
64	Kawankowang . .	Kawankowan . .	253	130
65	» . .	Kajuwij	51	38
66	» . .	Tondegesan . . .	58	40
67	» . .	Koemelembaaij . .	134	90
68	» . .	Karimbo	60	30
69	» . .	Wakan	48	24
70	» . .	Tewasen	74	35
71	» . .	Liwason	40	20
72	» . .	Paslaten	62	18
73	» . .	Woewoek	100	75
74	» . .	Pinamorongan . .	53	36
75	» . .	Kenejan	56	45
76	» . .	Koreng	60	46
77	» . .	Poigar	57	25
78	» . .	Talaitad	50	35
		Transporteren .	6916	4281

Doorloopend Nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen	
	DISTRICT.	NEGORIJ.	Opgeschrevene.	Gezet opkomende.
		Per transport .	6916	4281
79	Tompasso, . . .	Tompasso . . .	190	130
80	»	Tollok	68	40
81	»	Kanonang . . .	58	33
82	»	Toking	50	30
83	»	Wanga	40	20
84	»	Atotoling . . .	50	29
85	»	Mopolo	42	20
86	»	Lompad	68	20
87	»	Pontak	60	25
88	»	Raänan	74	22
89	»	Popoh	60	35
90	Tombassian . . .	Tombassian atas .	118	80
91	» . . .	Pondang	81	64
92	» . . .	Rilej	100	39
93	Romoon	Romoon Bauwa .	168	33
94	»	Romoon atas . .	198	80
95	»	Tawang	107	30
96	Tonsawang . . .	Tombatoe . . .	149	62
97	» . . .	Moendoeng . . .	59	23
98	Passan en Ratahan .	Passan en Ratahan .	168	65
99	» .	Tetengesan . . .	51	38
100	» .	Sumampouw . . .	50	35
101	» .	Sasakoelan . . .	31	20
102	» .	Panggoew . . .	40	27
		Totaal .	8996	5281

Lett. H.

STAAT der Gouvernements Inlandsche Christenscholen in de Menahassa op ultimo 1859.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen	
	DISTRICT.	NEGORIJ.	Ingeschrevene.	Gezet opkomende.
1	Menado	Menado	190	50
2	Kakaskassang . .	Lotta	123	49
3	» . .	Tatelie	135	64
4	Tombaririj . . .	Tanawangko . . .	242	109
5	Klabat dibauwa . .	Paniki	135	32
6	Tonsea	Kema	125	64
7	Likoepang . . .	Likoepang . . .	58	30
8	Tondano	Tondano	500	277
9	»	Kapataran . . .	101	57
10	Kakas	Kakas	223	124
11	Langowang . . .	Langowang . . .	230	132
12	Amoerang . . .	Amoerang . . .	117	61
		TOTAAL .	2179	1049

Lett. I.

STAAT der Inlandsche Christen Negorij-scholen in de Menahassa onder ultimo 1859.

Doorloopend Nummer.	Plaatsen waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen	
	DISTRICT.	NEGORIJ.	Opgeschrevene	Gezet opkomende.
1	Kakaskassang	Koka	55	29
2	»	Tinoor	37	29
3	»	Waremboengan	30	20
4	Tonbaririj	Sendokh	123	50
5	»	Maasing	29	16
6	»	Popareng	65	32
7	Tonsea	Ajermadidie	106	76
8	»	Tonsea lama	74	56
9	Likoepang	Kokole	—	—
10	Klabat diätas	Maumbij	98	63
11	»	Koewil	64	48
12	Tomohon	Pangolombian	50	40
13	»	Kembes	97	71
14	Sonder	Tankoemej	23	17
15	»	Soeluhun	122	65
16	»	Popontolen	43	34
17	»	Lelema Leler	42	32
18	»	Moente	20	16
19	»	Pakoe	66	48
20	Sonder en Romohon	Tengah	29	20
21	Romohon	Tawaan	46	22
22	»	Radej	39	24
23	»	Malinow	31	20
24	»	Eloesan	53	40
25	Tonbassian	Malikoe	58	38
26	Tompasso	Pinaling	34	20
27	»	Popoh	64	50
28	Tonsawang	Laboe	112	33
		TOTAAL	1610	1009

SCHOOLWEZEN

VOOR

DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

VERSLAG

OVER

HET SCHOOLWEZEN VOOR DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

OVER

HET JAAR 1859.

(Opgemaakt ter Algemeene Secretarie.)

Gedurende dit jaar werden geene bepalingen van algemeenen aard tot regeling van het schoolwezen vastgesteld.

Ook werd van het Opperbestuur geene beslissing ontvangen op de gevraagde magtiging tot oprigting in de regentschappen van *Westelijk Java* (*Soendalanden*) van eene kweekschool voor onderwijzers bij de inlandsche scholen. (*)

Omtrent den toestand en de werking der verschillende inrigtingen van onderwijs voor den inlander in het jaar 1859 kunnen de volgende bijzonderheden worden vermeld.

Java.

I. KWEEKSCHOOL TE SOERAKARTA.

De hoofdonderwijzer Dr. *W. Palmer van den Broek* deelt, onder dagteekening van den 31sten Mei 1860 het volgende mede betreffende de veranderingen, welke sedert den 1sten Junij 1859 tot gemelden datum, met opzigt tot de kweekschool hebben plaats gehad, den gang van het onderwijs aldaar en het resultaat daarvan.

Bij het einde van het vorige schooljaar, den 31sten Mei 1859, was de Soendanesche onderwijzer Mas *Angabaja* reeds

(*) Besluit 5 April 1859 no. 15.

benoemd, maar nog niet in functie getreden; hij was gedurende dit jaar werkzaam in het onderwijzen van de Soendasche taal en van het Arabisch letterschrift voor de Maleische taal. Voor de laatstgenoemde werkzaamheid werd bij besluit van den 25sten Februarij 1860, no. 41, een afzonderlijke onderwijzer aangesteld, met name Hadji *Achmat* van *Demak*. Hierdoor werd het personeel der onderwijzers, bestaande uit vier Europesche en vier inlandsche, voltallig.

De nieuwe cursus werd met vier kweekelingen geopend. Spoedig vermeerderde dit getal door de aankomst van de kweekelingen: Raden *Semoedja* van *Kediri*, Mas *Goerisa* van *Sedajoe*, Mas *Abdoellah* van *Kadoe* en Raden *Bawadiman* van *Japara*.

In plaats van Mas *Moespan*, wiens in het vorige verslag vermelde benoeming op zijn verzoek werd ingetrokken, werd bij besluit van 5 Junij 1859, no. 13, Mas *Ambiah* van *Banjoemas* benoemd.

In afwachting van het oprigten van meer duurzame gebouwen, ingerigt voor 36 kweekelingen, werd bij besluit van 28 Mei 1859 no. 3, magtiging verleend, om het getal der kweekelingen vooreerst tot 32 te brengen, daar de thans aanwezige gebouwen voor zoovele personen des noods tijdelijk konden worden ingerigt; tevens werden bij datzelfde besluit tot kweekelingen benoemd: Mas *Kanang*, Mas *Soeradhi* en Mas *Abdoellah* van *Kadoe*, Raden *Amir* van *Kediri*, *Alip* en Mas *Sabil* van *Banjoemas*, *Sahit* en *Sadiroen* van *Bagelen*.

Daarop volgde bij besluit van 15 November 1859, no. 8 de benoeming van *Moengsa* van *Madioen*, *Soeëb*, Raden *Saleh* en *Nata di Radja* van de *Preanger-regentschappen*, *Moestahar* en *Hadiar* van *Kediri*, *Moeksin* van *Pasoeroean*, Raden *Soerakrama* van *Pekalongan* en *Sapan* van *Banjoemas*. De benoeming van laatstgenoemde werd echter op zijn verzoek ingetrokken.

Eindelijk werden nog bij besluit van 26 April 1859, no. 15 vijf nieuwe kweekelingen benoemd, met name Raden Mas *Samadhi* van *Djokjokarta*, *Sidin* van *Bagelen*, Mas *Tarman* van *Madioen*, Raden *Abas* van *Kadoe* en *Sapringi* van *Pasoeroean*. Daarentegen verlieten 3 kweekelingen de school,

die bij besluit van 30 November 1859, no. 13, tot onderwijzers werden aangesteld, namelijk: *Kerta di Sastra* te *Tjiandjoer*, *Winita Sastra* te *Cheribon* en *Soegneb* onder den naam van Mas *Soera Prawira* in de Residentie *Madioen*. Voorts werd bij besluit van 19 Augustus 1859, no 16, Raden *Salim*, die buitendien getoond had zeer weinig aanleg te bezitten, ter zake van het niet tijdig terugkomen na de vacantie als kweekeling ontslagen. Evenzoo *Saliman* van *Bagelen* wegens wangedrag bij besluit van 26 September 1859, no. 12 en *Saneem* van *Banjoemas* wegens gebrekkigen aanleg, bij besluit van 13 Februarij 1860, no. 37. Eindelijk overleed op 1 April 1860 de kweekeling Mas *Nata di Radja* van de *Preanger-regentschappen*. Bij het einde van den cursus bedroeg alzoo het getal kweekelingen 21.

Van zes kweekelingen, met name: *Alip*, *Djaka*, *Soendjaja*, *Bawadiman*, *Masbi* en *Amir* werd bij besluit van 20 Februarij 1860, no. 17, de maandelijksche toelage tot 15 gulden verhoogd.

De onderwijzers der kweekschool ontvingen meest alle indemniteit voor huishuur of vermeerdering daarvan en zulks in afwachting van de oprigting van nieuwe woningen voor het geheele personeel, waarvan het plan nog steeds in bewerking is. Bij besluit van 11 April 1860, no. 61, werd de maandelijksche indemniteit van huishuur voor den hoofdonderwijzer tot 60 gulden, en voor den 2den onderwijzer tot 50 gulden verhoogd. Bij besluit van 7 Augustus 1859, no. 12, ontving de onderwijzer in het teekenen 35 gulden en ieder van de Javaansche, Soendanesche en Maleijsche onderwijzers 10 gulden 's maands als indemniteit van huishuur.

De hulpmiddelen van het onderwijs werden vermeerderd door de ontvangst van het 2de deel van *Winters Javaansche zamenspraken*, en van *Gonggrijps Maleische tjeritera;* ook werd eene in 1857 door den hoofdonderwijzer aangeboden *handleiding voor de landmeetkunde* in het Javaansch door het Gouvernement goedgekeurd en het drukken daarvan op 's Lands drukkerij bevolen. In de maand September 1859 bood de hoofdonderwijzer een *rekenboekje over de geheele en gebrokene getallen* in het Javaansch aan het Gouvernement ter goedkeuring aan.

De 21 kweekelingen waren in twee afdeelingen verdeeld, waarvan de eerste vijf en de tweede negentien kweekelingen bevatte.

Tot de *eerste* afdeeling, onder de leiding van den hoofdonderwijzer staande, behoorden tot aan December 1859 nog drie, sedert tot onderwijzers benoemde kweekelingen, die doorgaans reden tot tevredenheid gaven. In het lezen en schrijven, alsmede in het vertalen van Javaansch en Maleisch, in het rekenen, de aardrijkskunde, en de Javaansche spraakkunst, de landmeetkunde, zoo theoretisch als practisch, vooral ook in het teekenen hadden zij uitmuntende vorderingen gemaakt. Van de vijf, die nog tot deze afdeeling behoorden, was *Oemar* het verst gevorderd Ook is hij niet zonder aanleg. Daarop volgden sedert October 1859 *Djaka* en *Arip* en eindelijk sedert December 1859 *Soendjaja* en *Masbi*. Met hen werden de oefeningen in het lezen en vertalen van het Javaaansch en Maleisch onder de leiding van den 3den onderwijzer voortgezet, terwijl met de drie eerstgenoemden de evenredigheden tot aan de interestrekening werden behandeld, alsmede de aardrijkskunde van *Azië* en *Europa*. De twee laatsten kregen afzonderlijk onderwijs in de inleiding tot aan de evenredigheden. Zij toonden echter weinig aanleg tot het rekenen te bezitten; van daar dat zij niet dan zeer langzaam vooruitgingen. Ook in de aardrijkskunde muntten zij niet uit en veroorzaakten zij den onderwijzer al te dikwijls teleurstelling en moeite. Over *Djaka* viel vroeger ook veel te klagen, doch sedert hij in deze afdeeling is opgenomen, heeft hij zich vrij wel aangegrepen en is hij in leerzaamheid werkelijk toegenomen. Overigens muntte niet één kweekeling van deze afdeeling uit, hoewel het te verwachten is, dat hun aanleg, bij langdurig verblijf aan de kweekschool, zich wat meer zal ontwikkelen. *Masbi* kende weinig Javaansch; van daar dat hij in deze taal nog niet vlug las en vertaalde. De behandeling van de Javaansche spraakkunst moest vooreerst worden uitgesteld, daar het verstand van de meesten nog niet genoeg was ontwikkeld, om dat vak met vrucht te behandelen. Met de landmeetkunde werd vooreerst wat gewacht, in de hoop, dat de handleiding, boven vermeld, spoedig zoude zijn afgedrukt.

Wat de *tweede* afdeeling betreft, begon de cursus met zes kweekelingen; al spoedig kwam er een 13tal nieuw benoemde kweekelingen bij, en in het begin van het jaar 1860 nog een 7tal.

Van de eerstgenoemde zes werden drie tot de 1ste afdeeling bevorderd, en drie werden als kweekeling ontslagen. Van de nieuw benoemden was *Alip* de verstgevorderde: hij kende reeds, behalve lezen en schrijven, een en ander van de aardrijkskunde van den Oost-Indischen Archipel, en rekende vrij vlug met gewone en tiendeelige breuken. Na eene korte herhaling en verklaring van het vroeger geleerde, kon hij met *Djaka*, den verstgevorderden leerling van deze afdeeling, gelijkgesteld worden. Nadat met deze twee behandeld was de leer der benoemde getallen en een deel van de aardrijkskunde van den Oost-Indischen archipel, konden zij in October 1859 tot de eerste afdeeling overgaan. In December 1859 gingen *Masbi* en *Soendjaja* mede tot die afdeeling over.

De negentien kweekelingen, die op 31 Mei 1860 de tweede afdeeling uitmaakten, waren naar hunne verschillende vorderingen in drie klassen verdeeld.

De *eerste* klasse bevatte vier kweekelingen. *Bawadiman*, *Amir*, *Soeradhi* en *Sadiroen*. Zij gaven allen reden van tevredenheid, en konden tot de 1ste afdeeling overgaan. Hun ijver en vlugheid van bevatting deden van hen iets goeds voor het onderwijs verwachten.

De *tweede* klasse bevatte *Goerisa*, *Kanang*, *Hambiah*, *Sabil* en *Abdoellah* van *Temanggoeng*. Van *Kanang* bestond voor alsnog weinig verwachting voor het onderwijs, vooral omdat het hem scheen te ontbreken aan de gave om zijne gedachten duidelijk mede te deelen.

De *derde* klasse bevatte *Semodja*, *Abdoellah* van *Magelang* en *Sahit* en sedert het begin van 1860 nog *Moengsa*, *Moeksin*, *Soevakrama*, *Soeëb*, *Saleh*, *Hadia* en *Moestahar*. Van deze kweekelingen waren *Sahit* en *Moestahar* bij hunne komst zoo geheel onkundig, dat zij zelfs geen Javaansch konden lezen. De laatste kende zelfs de letters nog niet. Zonder groote vatbaarheid heeft echter *Sahit* door ijver en goeden wil, goede vorderingen gemaakt, zoodat hij laatstelijk vrij wel

Javaansch en Maleisch kon lezen en schrijven, en reeds van de eene taal in de andere begon over te zetten. Van het rekenen kende hij de hoofdregels ook heeft hij reeds een begin gemaakt met de breuken. De vorderingen van *Moestahar* echter waren geheel onvoldoende.

De andere in deze klasse geplaatste kweekelingen waren van ongeveer gelijke vorderingen, en legden over het algemeen goeden wil en ijver aan den dag.

Van aanleg schenen *Abdoellah* en *Saleh* de minsten. Al deze kweekelingen lazen en schreven vrij wel Javaansch en Maleisch. Van het rekenen hadden zij de hoofdregels behandeld en een begin gemaakt met de breuken. Aan alle kweekelingen werd eindelijk nog onderrigt gegeven door de daartoe bestemde personen in het handteekenen, alsmede in de Madoeresche en Soendanesche taal.

De vorderingen in het teekenen waren redelijk. *Oemar* muntte hierin boven anderen uit.

Sedert de komst van den Soendaschen onderwijzer zijn de kweekelingen in twee afdeelingen verdeeld, van welke zij, die uit landen beoosten *Soerakarta* afkomstig zijn, Madoereesch, en die bewesten *Soerakarta* te huis behooren, Soendaasch leeren.

Reeds vóór de komst van den daartoe bestemden onderwijzer werd door den Soendaschen en Javaanschen onderwijzer met zeer goed gevolg in het Arabisch letterschrift onderrigt gegeven. Acht kweekelingen hadden in het lezen en schrijven daarvan merkelijke vorderingen gemaakt.

De externen school werd gedurende dezen cursus eerst door zes, later door vijftien leerlingen bezocht. Zij ontvingen onderrigt van de in November tot onderwijzers benoemde kweekelingen, en sedert dien tijd van *Oemar*, die zich redelijk wel van zijne taak kweet. De vorderingen van de meeste leerlingen waren echter over het algemeen gering door hun ongeregeld op school komen. Van enkelen zag men soms uitmuntende resultaten.

Het gedrag der kweekelingen liet in het begin van dezen cursus nog al wat te wenschen over, doch nadat *Saliman* wegens wangedrag was ontslagen, was hun gedrag uitmuntend.

De gezondheidstoestand der kweekelingen was, wat de nieuwelingen betreft, niet bijzonder goed. Verscheidenen werden in het hospitaal verpleegd wegens ziekten, waarmede zij waarschijnlijk reeds vóór hunne aankomst te *Soerakarta* besmet waren.

II. PROVINCIALE SCHOLEN.

Aan de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur, betreffende de in hunne gewesten bestaande inlandsche scholen, over 1859 ingediend, worden de volgende bijzonderheden ontleend.

BANTAM.

De inlandsche school te *Serang*, de eenige, welke in deze residentie bestaat, ging in 1859 weder merkbaar achteruit, niettegenstaande dat bij iedere voorkomende gepaste gelegenheid op het belang dier inrigting is gewezen. Terwijl deze school in 1858 nog 8 leerlingen telde, werd zij gedurende 1859 slechts door vier leerlingen van 12 tot 16 jarigen leeftijd bezocht. De ontvangsten beliepen slechts *f* 18, en de uitgaven daarentegen *f* 372, zoodat er een nadeelig verschil bestond van *f* 352 of *f* 90 meer dan in 1858.

In de overige bijzonderheden, deze school betreffende, kwam geene verandering, weshalve men te dien aanzien refereert aan het verslag over 1858.

BATAVIA.

In deze residentie bestonden gedurende 1859 geene inlandsche scholen, zooals bedoeld worden bij het besluit van 30 Augustus 1851, no. 1, artikel 4, § a.

BUITENZORG.

In deze Adsistent-Residentie bestaan mede geene dergelijke scholen.

KRAWANG.

School te Poerwakarta.

In de maand December 1859 bedroeg het aantal leerlingen 32 tegen 23 in 1858. Onder die 32 leerlingen waren:

2 zonen van den Patih,
2 » » » Hoofd djaksa,
2 » » » Wedono van *Soengdangkasih* en *Adiarsa*,
2 » » een Mantri politie,
1 » » » Koffipakhuis-meester,
13 zonen » mindere Hoofden,
10 » » andere Javanen.

Hunne leeftijd was van 16 t/m 20 jaren.

De vermeerdering gedurende 1859 van het getal leerlingen met 9 moet worden toegeschreven aan de ondervinding der ouders omtrent het groote nut der inlandsche school.

Het onderwijs bepaalde zich tot de Javaansche, Soendanesche en Maleische talen met Latijnsche karakters, en de rekenkunst.

De meeste leerlingen hebben blijken gegeven, zoowel van vorderingen in het lezen, schrijven en rekenen, als van vooruitgang wat betreft hunne verstandsontwikkeling. In het algemeen was hun schrift zeer goed; van sommigen zelfs lug en schoon. De rekenkunst werd beoefend: door de leerlingen der 1ste en 2de klasse tot aan den regel van drieën met breuken; door die van de 3de klasse tot en mét de deeling.

Drie leerlingen, die de school verlieten, zijn geplaatst, één als adjunct-schrijver bij den Regent, één als adjunct-vaccinateur en één ten kantore van het gewestelijke bestuur der afdeeling *Krawang*.

De inkomsten van 1859 hebben bedragen . . . *f* 471;
De uitgaven . . . . . » 350;

Zoodat overig bleef een voordeelig saldo van . . *f* 121.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

Het aantal leerlingen was op ultimo December:

	1858.	1859.
te Tjiandjoer	13,	19,
» Bandong	36,	47,
» Soemedang	38,	41,
» Garoet	10,	39,
» Manondjaja	22,	25,
te zamen	119.	171.

Hunne afkomst was, als volgt:

	Kinderen van						
	Regenten.	Patih en hoofdgekommitteerden.	Djaksa's.	Wedono's.	Priesters en Kadji's.	Mindere Hoofden.	Particulieren,
Tjiandjoer	1	1	—	3	1	13	—
Bandong	2	2	3	7	—	17	16
Soemedang	4	5	2	12	2	19	—
Garoet	2	1	—	—	4	32	—
Manondjaja	—	1	1	7	—	12	4

De ouderdom der leerlingen was van 7 tot 23 jaren. Over het algemeen kwamen zij op te laten leeftijd ter school.

Van de school te *Soemedang* zijn 2 en van die te *Garoet* 1 leerling naar *Soerakarta* vertrokken om tot onderwijzers te worden opgeleid.

Veel aansporing der ouders was noodig om hen te bewegen hunne kinderen school te laten gaan.

Bij besluit van 20 November 1859, no. 13 is een Soendanesche kweekeling van de kweekschool te *Soerakarta*, Mas *Kerta di Sastra*, tot onderwijzer te *Tjiandjoer* aangesteld, waardoor de bezwaren, vermeld in het verslag over 1858, zijn vervallen.

Bij de in 1858 gebruikte schoolboeken en kaarten kwamen nog:

bagei bagei tjarita enz., door Gonggrijp;
serat pinangalan van 1855, met Javaansch karakter;
handboekje voor de landmeetkunde, gedeeltelijk met Javaansche gedeeltelijk met Latijnsche karakters;
kitab ilmoe angka;
kitab akan mengadjar permoelaän dari ilmoe boemi;
kaarten van *Sumatra*, *Borneo* en *Celebes*.

Daarentegen zijn niet meer gebruikt: soerat oekoem oendang oendang; tjarios aneh.

Te *Tjiandjoer*, *Bandong* en te *Manondjaja* is om verschillende redenen in 1859 geen examen afgenomen. De uitslag van het examen te *Soemedang* in de maand October was zeer gunstig. Te *Garoet* werd om de twee maanden een besloten examen gehouden, welke examina zeer bevredigende resultaten opleverden.

Het schoollokaal te *Manondjaja* vereischte geheele vernieuwing. De overigen waren in goeden staat.

De Regent van *Bandong* kwam eenigzins te gemoet aan de behoeften der beide onderwijzers te dier plaatse, wier tractement (*f* 4, 33½ 's maands ieder) te gering is en welke ook geene toelage uit de schoolgelden konden erlangen. Eveneens heeft de Regent van *Soekapoera* door geldelijke bijdragen en verstrekkingen de school te *Manondjaja* bijgestaan.

De staat der geldmiddelen was:

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Saldo.	Deficit.
Tjiandjoer . .	*f* 355:59	*f* 81:60	*f* 273:99	
Bandong . .	» 455:50	» 392:73	» 62:77	
Soemedang . .	» 444:22½	» 414:40	» 29:82½	
Garoet . . .	» 269:50	» 156:83½	» 112:66½	
Manondjaja .	» 141:—	» 147:—	» —:—	*f* 6.

Voor zoo ver reeds over den nieuwen onderwijzer te *Tjiandjoer*, Mas *Karta di Sastra* kon geoordeeld worden, mogt zijn gedrag en geschiktheid gunstig worden genoemd. Hij betoonde veel dienstijver.

In overeenstemming met den Regent is eene nieuwe regeling van het onderwijs op — en een reglement voor de school te *Bandong* ontworpen, waarvan goede vruchten voor den vervolge worden verwacht.

CHERIBON.

Vermits de bij het besluit van 20 November 1859, no. 13, benoemde onderwijzer, *Winata Sastra* zijne functiën nog niet aanvaardde, werd er geen onderwijs gegeven.

TAGAL.

School te Tagal.

Het aantal leerlingen op ultimo December 1859 was 31 tegen 31 in 1858.

Veertien leerlingen verlieten de school, als:

7 op verlangen der ouders,
5 wegens ziekte, en
2 wegens vertrek naar elders.

Daarentegen zijn 17 nieuwe leerlingen aangenomen.

De leerlingen waren kinderen van inlandsche beambten, gepensioneerden en enkele gegoede particulieren (handelaren). Van dessa-hoofden waren op deze school geene kinderen aanwezig.

De leeftijd der leerlingen was van 10 tot 16 jaren.

De vorderingen waren over het algemeen bevredigend, vooral ten opzigte van het lezen, rekenen en schrijven, het laatste meer bepaald van Javaansche en Arabische letters.

In 1859 is bij gebrek aan gelegenheid geen gewezen leerling in 's Lands dienst opgenomen.

Aan schoolgelden werd in 1859 ontvangen .	*f*	412:—
Saldo 1858	»	562;23
Te zamen: .	*f*	1004:23
hiervan is uitgegeven aan tractement voor een kweekeling over de maand December . . .	»	12:—
Saldo ultimo December 1859 . . .	*f*	992:23

Op eigen verzoek is aan den meester, Mas *Kerto dij Poero*, in de maand December, een der meest geschikte leerlingen als kweekeling toegevoegd.

School te Pamalang.

Het aantal leerlingen bedroeg 45 tegen 49 in 1858, van 7 tot 17 jarigen leeftijd, waaronder drie kinderen van dessa-hoofden.

Zes leerlingen verlieten de school, namelijk:
3 als particuliere schrijvers van den Regent van *Pamalang*,
1 als particuliere schrijver van een districtshoofd,
2 wegens ziekte.

Slechts twee nieuwe leerlingen werden aangenomen.

De berigten omtrent de vorderingen der leerlingen waren gunstig, vooral in het schrijven van Javaansch en Maleisch met Latijnsche karakters en het vertalen uit die beide talen.

Aan schoolgelden is ontvangen . .		*f* 749:57
Saldo 1858		» 1019:75
Te zamen .		*f* 1769:12
hiervan is uitgegeven:		
aan tractement van een kweekeling	*f* 144	
aan tractement van een schoolbediende	» 36	
voor schrijfbehoeften . . .	» 90	
		» 270:—
Saldo ultimo December 1859 . . .		*f* 1499:12

School te Brebes.

Het aantal leerlingen bedroeg 39 tegen 41 in 1858.

Hoewel deze leerlingen in kennis ten achteren stonden bij die te *Tagal* en *Pamalang*, mogten hunne vorderingen toch bevredigend genoemd worden, wanneer men let op de mindere ontwikkeling van hunnen leermeester, een kweekeling, afkomstig van de school te *Tagal*.

Aan schoolgelden werd ontvangen . .		*f* 559:25
Saldo 1858		» 1286:—
Te zamen .		*f* 1845:25
hiervan is uitgegeven:		
aan tractement van een kweekeling .	*f* 144	
aan tractement van een schoolbediende	» 36	
aan schoolbehoeften . . .	» 60	
		» 240:—
Saldo ultimo December 1859		*f* 1605:25

PEKALONGAN.

Het aantal leerlingen in deze school heeft gemiddeld bedragen

over	1857	11
»	1858	20
»	1859	28.

De leerlingen waren kinderen van Regenten, patih's, hoofd-djaksa's, distriktshoofden en mindere inlandsche beambten.

Hun leeftijd verschilde van 13 tot 20 jaren.

Ten gevolge der aansporingen van de zijde van het bestuur en van de voornaamste inlandsche hoofden was de school in de eerste helft van 1859 met meer dan 30 leerlingen bevolkt. Later hebben eenige leerlingen de school verlaten, ofschoon enkele hunner daar nog veel zouden hebben kunnen leeren.

De school is naar aanleiding der vermeerdering van het getal leerlingen in 1859 verdeeld in vier klassen.

In de eerste en tweede klasse wordt in dezelfde vakken onderwijs gegeven als in de eerste en tweede klassen in 1858, breedvoerig omschreven in het verslag over dat jaar.

In de derde klasse: in het lezen en schrijven van Javaansch met Javaansche en Latijnsche karakters; en in het rekenen, met de vier hoofdregels.

In de vierde klasse: in het lezen en schrijven van Javaansch met Javaansche karakters; en in het leeren van cijfers en getallen.

Den 19den December 1859 is een openbaar examen gehouden, hetwelk over het algemeen weinig bevredigende uitkomsten opleverde; alleen in de hoogste klasse hadden drie leerlingen voldoende vorderingen gemaakt in het lezen en schrijven van de Javaansche en Maleische talen en in de aardrijkskunde, één in de rekenkunde tot den zoogenaamden regel van drieën; voor het overige waren er of geene of weinig beteekenende vorderingen gemaakt.

Het getal leerlingen, die geexamineerd werden, bedroeg 22; één had zich aan het examen onttrokken.

Niet één van de 17 leerlingen, die in den loop van het jaar 1859 de school verlieten, is in Gouvernements dienst kunnen worden geplaatst, om reden zij daartoe alle te jong waren.

Aan schoolgelden is gedurende 1859 ontvangen eene som van . . . . . *f* 227:50

De uitgaven hebben bedragen:

tractement van een onderwijzer van Januarij tot Maart ad *f* 25 's maands	*f* 75:—
Van April tot December ad *f* 30 's maands	» 270:—
Schrijfbehoeften	» 40:—
Aankoop van boeken	» 5:75
Totaal .	*f* 390:75

In de maand Maart 1859 is de onderwijzer *Bagoes Atmo Rogo*, de hem bij besluit van 9 October 1858, no. 42, gegeven bestemming volgende, naar *Soerakarta* vertrokken.

Sedert April 1859 staat aan het hoofd der school de bij besluit van 14 Februarij 1859, no. 6, benoemde onderwijzer Mas *Rekso Tenojo*, kweekeling van de normaal-school te *Soerakarta* afkomstig, geboren in de Residentie *Tagal*, zoon van Mas *Rekso Dirono*, koffijmantri.

Voor verdere bijzonderheden zie het verslag over 1858.

SAMARANG.

School te Samarang.

Gedurende 1859 kwamen op de school 9 nieuwe en verlieten haar 29 leerlingen, zoodat hun totaal op ultimo December bedroeg 22 tegen 42 op ultimo December 1858. Het meerendeel waren kinderen van loerah's; van regenten bezochten geene kinderen de school. De vermindering van het aantal scholieren wordt, behalve aan vroeger reeds opgegevene redenen, ook toegeschreven aan den invloed van hadji's. De vijf klassen, waarin het onderwijs van deze school vroeger verdeeld was, zijn in 1859 verminderd tot drie, waarover het onderwijs aldus is verdeeld:

1ste klasse: het maken van opstellen, het overbrengen van laag in hoog Javaansch, zoomede van het Javaansch in het Maleisch, de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken, de aardrijkskunde van *Java* en den *Indischen Archipel*, de beginselen van het landmeten, oefeningen in het lezen en schrijven.

2de klasse: lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch met Javaansche en Latijnsche letters, de rekenkunde tot en met de deeling en de breuken.

3de klasse: het schrijven van letters en cijfers, het spellen van woorden en het maken van getallen.

Door de aanhoudende mutatiën onder de leerlingen is in 1859 geen openbaar examen gehouden.

De ontvangsten der geincasseerde schoolgelden van de oprigting der school af (1 September 1856) tot en met ultimo December 1859 hebben bedragen:

in 1856		*f* 364:—
» 1857		» 901:50
» 1858		» 304:75
» 1859		» 255:—
Totaal .		*f* 1828:25

De uitgaven hebben bedragen:
voor tractement van den ondermeester en aanschaffing van meubilair, boekwerken, enz. en reparatie aan het gebouw:

Sept. — Dec. 1856 . .	*f* 264:39	
in 1857 . .	» 200:—	
» 1858 . .	» 144:—	
» 1859 . .	» 261:33½	
		» 869:72½
Saldo ultimo December 1859 . . .		*f* 958:52½

De onderwijzer Mas *Soemo Dirdjo* is gebleken minder geschikt te zijn, dan aanvankelijk werd verondersteld.

School te Salatiga.

Deze school, opgerigt ingevolge het besluit van 28 April 1859, no. 8, is in den loop van dat jaar niet kunnen geopend worden.

Inlandsche Christenschool van den Zendeling W. Hoezoo.

Op deze school werden gedurende 1859 aangenomen 16 leerlingen, van welke echter velen slechts kort aan het onderwijs deel namen. Ook velen van de vroeger aangenomene leerlingen verlieten haar, zoodat het totaal op ultimo

December 1859 niet meer bedroeg dan 21 (19 jongens en 2 meisjes) of 7 meer dan op ultimo December 1858. Onder dezen waren 5 gedoopte kinderen en onder deze weder 4, die onder het meer bijzondere opzigt van den zendeling bij hem of zijn medehelper aan huis godsdienstig onderwijs ontvingen. De ouderdom der leerlingen was van 6 tot 15 jaren. De opkomst der leerlingen was zeer bevredigend. Meestal was een 15tal ter school aanwezig. Ook de vorderingen van het meerendeel waren bevredigend.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag van 1858.

JAPARA.

School te Patti.

Het aantal leerlingen bedroeg op ultimo December 1858 35, ultimo December 1859 17.

Onder de leerlingen waren zonen van geestelijken, mindere beambten, gepensioneerden, dessa-hoofden en onbeamte Javanen.

De leeftijd der leerlingen was van 12 tot 21 jaren.

Dat vele leerlingen gedurende het jaar 1859 de school verlieten, wordt toegeschreven, van sommigen aan verhuizing hunner ouders, van anderen aan volbragten leertijd; terwijl eenigen dienst namen als volgelingen bij de inlandsche hoofden. Bovendien waren deze leerlingen te oud om de school nog te blijven bezoeken; zij maakten geene vorderingen meer, naardien de inlandsche onderwijzer de leerlingen slechts tot op zekere hoogte kan brengen.

Er werd in deze school gedurende het jaar 1859 onderwezen in dezelfde vakken en daarbij gebruik gemaakt van dezelfde boeken als in het voorgaande jaar. Voorts is gebruik gemaakt van de volgende kaarten, als: van het eiland *Java* van *Melvill van Carnbee*, en van den *Oost-Indischen Archipel*, van *Beijerinck*, *de Bruijn* en *Essers*, welke beide ten geschenke zijn ontvangen; ook is nog gebruik gemaakt van Maleische voorbeelden van schoonschrift met Latijnsche karakters.

Een openbaar examen is in 1859 niet gehouden.

Evenwel kunnen de vorderingen der leerlingen, in aanmerking nemende de alsnog gebrekkige hulpmiddelen dezer school, voldoende worden genoemd.

De leerlingen kwamen geregeld ter school, en onder hen heerschte die orde, welke men in den regel in de inlandsche scholen aantreft.

Eenige leerlingen werden als schrijvers op het residentie-kantoor geplaatst, andere werden volgelingen van inlandsche Hoofden.

De school werd gedurende een korten tijd gehouden in eene kamer van het Residentie-kantoor, later is een locaal daartoe door den Regent van *Patti* afgestaan.

Krachtens het besluit van 15 Julij 1859, no. 45, is in aanbouw eene school voor 50 inlandsche kinderen op het erf van het Residentie-kantoor te *Patti*.

De inkomsten over 1859 hebben bedragen:

aan schoolgelden	*f* 84:50

De uitgaven hebben bestaan in:

a. tractement van den onderwijzer à *f* 30 's maands	» 360:—
b. schrijfbehoeften	» 72:—
te zamen: .	*f* 432:—

Vier leerlingen genoten op ultimo December 1859 gratis onderwijs.

School te Japara.

Het aantal leerlingen, dat deze school in den loop van het jaar 1859 bezocht, bedroeg even als in de beide laatstvoorgaande jaren 35.

Die leerlingen waren zonen:

van den Regent	2,
» District-hoofden . . .	2,
» den Kliwon	1,
» » Ondercollecteur . . .	2,
» mindere Beambten, Gepensioneerden, Dessa-hoofden en onbeambte Javanen	28.

Zij waren van den leeftijd van 10 tot 20 jaren.

Bij gelegenheid van het examen, op den 15den December

1859 gehouden, hebben de leerlingen voldoende blijken gegeven van gemaakte vorderingen. In het algemeen muntten zij bijzonder uit in het schrijven met Latijnsche karakters en in het teekenen van landkaarten, waartoe zij buitengewonen aanleg hebben.

De inkomsten wegens schoolgelden hebben over 1859 bedragen . . . . . *f* 151:25

De uitgaven bestonden in:

a. tractement van den onderwijzer à *f* 30 's maands » 360:—

b. voor schrijfbehoeften . . . . . » 60:—

Totaal . *f* 420:—

Voor meerdere bijzonderheden zie het verslag over 1858.

REMBANG.

Het aantal leerlingen bedroeg gedurende 1859:

te *Rembang* 17,

» *Toeban* 63,

» *Blora* 50,

» *Bodjonegoro* 65,

zoodat in vergelijk met de cijfers van 1858 over het algemeen eene belangrijke toename wordt waargenomen.

De ouderdom der leerlingen was van 6 tot 20 jaren.

In de vakken van onderwijs kwamen slechts deze afwijkingen van hetgeen daaromtrent in het verslag over 1858 staat opgeteekend, dat de 1ste klasse geen onderrigt meer kreeg in het landmeten, maar daarentegen wel in het overzetten uit het hoofd van Javaansch in Maleisch. De 4de klasse vorderde tot het optellen met breuken en de 5de klasse tot het aftrekken en het schrijven op de lei van Javaansche en Latijnsche karakters.

Bij de schoolkaarten kwam nog eene kaart van de hoofdplaats *Soerakarta*.

De vorderingen der leerlingen waren volgens het rapport der commissie van onderzoek voldoende.

Verscheidene vroegere scholieren zijn reeds als mantri's en inlandsche schrijvers in Gouvernements dienst geplaatst. Fabriekanten en ondernemers nemen hen gaarne aan als mandoers en schrijvers, doch scholieren van zekeren rang en

stand laten zich daarvoor niet vinden. De suikerfabrikant *Stavers* heeft voor zijne rekening twee kinderen op de school geplaatst, welke hij later voor zijne onderneming wil opleiden.

Te *Bodjonegoro* en te *Blora* wordt de school gehouden in een bijgebouw van de Regents-woning. Als meester is daar werkzaam geweest een gewezen kweekeling van de kweekschool voor onderwijzers te *Soerakarta*, Radhen *Abas*, die zeer goed van gedrag is en de vereischten voor zijne betrekking bezit.

Vele ouders worden nog afgeschrikt hunne kinderen ter school te zenden door den grooten afstand, waarop de thans bestaande scholen van hunne woningen verwijderd zijn. Eene vermeerdering der scholen is alzoo wenschelijk.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

SOERABAIJA.

Het gemiddelde aantal leerlingen op de school van het departement *Soerabaija* der Maatschappij tot nut van 't algemeen bedroeg gedurende 1859 een zeventigtal. Hunne opkomst was zeer ongeregeld. De uitgaven bedroegen ongeveer *f* 442.

Voor verdere bijzonderheden zie het verslag over 1858.

MADURA.

Eerst in de laatste maanden van het jaar 1859 is te *Pamakassan* eene school opgerigt, zoodat slechts weinig daaromtrent te vermelden valt.

De onderwijzer Radhen *Abloel Bahid* scheen voor zijne betrekking geschikt te zijn.

Een twintigtal leerlingen was begonnen met lezen en schrijven.

PASOEROEAN.

School te Pasoeroean.

Deze school is in bloei niet vooruitgegaan, vermits in 1859 slechts 40 leerlingen daarvan gebruik hebben gemaakt tegen 72 in 1858. Van de 38 leerlingen, welke de school verlieten, zijn 30 in 's Lands dienst getreden, 3 op de districts-

scholen overgegaan, 11 wegens onwil of onverschilligheid van de school gezonden, 3 wegens ziekte en even zoo veel wegens vertrek naar elders weggebleven, en 8 om zelf een bestaan te zoeken van de school vertrokken. Het niet op nieuw toenemen van het aantal leerlingen moet voornamelijk worden toegeschreven aan zekeren voorkeur voor de districts-scholen. Bij het examen bleek, dat over het algemeen goede vorderingen waren gemaakt; zulks was echter minder het geval met betrekking tot aardrijkskunde, terwijl de kennis der meeste leerlingen bij het toepassen van rekenkunde op voorbeelden uit het dagelijksche leven te kort schoot.

Het saldo onder ultimo December 1858 bedroeg		*f* 493:65
aan schoolgelden werd in 1859 ontvangen .		» 402:25
		f 895:90
De uitgaven bedroegen:		
toelage aan den onderwijzer .	*f* 240:—	
id. aan een kweekeling . .	» 96:—	
aan school- en schrijfbehoeften .	» 165:25	
		» 501:25
rest: .		*f* 394:65
hierbij moet worden gevoegd eene som van *f* 100, voor de vijfjarige verhooging van den onderwijzer, uit het fonds betaald van Mei 1858 tot December 1859 en sedert weder in het fonds gestort en ten laste van den lande gebragt naar aanleiding van het besluit van 30 April 1858 no. 46		» 100:—
Saldo op ultimo December 1859 .		*f* 494:65

Wegens den slechten stand van het schoolfonds zijn aan de leerlingen prijzen uitgedeeld uit bijzondere bijdragen.

School te Malang.

Het aantal leerlingen klom van 45 op ultimo December 1858 tot 64 op denzelfden datum van 1859.

Vijftien leerlingen hebben de school verlaten, waarvan 8 om als magang's in dienst te treden, 2 om als onderwijzers bij de districts-scholen te worden geplaatst en 5 wegens luiheid zijn weg gegaan. Het examen, waarbij wegens ontoe-

reikenheid van het fonds geene prijsuitdeeling kon plaats hebben, leerde, dat de kweekelingen over het algemeen goede vorderingen hadden gemaakt. In de landmeetkunde kon bij gebrek aan een deskundige geen onderwijs worden gegeven.

Het saldo in kas bedroeg onder ultimo December 1858 . *f* 300:43½

aan schoolgelden zijn in 1859 ontvangen . . » 346:—

Te zamen . *f* 646:43½

de uitgaven waren:

toelage aan twee kweekelingen . *f* 216:—

aan school en schrijfbehoeften . » 255:—

» 471:—

Rest . *f* 175;43½

Hierbij moét worden gevoegd eene som van *f* 300:— voor toelage aan den onderwijzer, uit het fonds betaald van Mei 1858 tot December 1859 en thans weder in het fonds gestort en ten laste van den lande gebragt naar aanleiding van het besluit van 30 April 1858 no. 46 . » 300:—

Saldo op ultimo December 1859 . *f* 475:43½

School te Bangil.

Eene voortgaande vermindering van het aantal leerlingen was in 1859 weder merkbaar, bedragende hun aantal slechts 18 tegen 20 in 1858. Vijf leerlingen verlieten de school, waarvan drie als magang's werden in dienst gesteld en twee naar elders zijn vertrokken.

Bij gebleken behoefte is aan deze school eene toedeeling van boeken gedaan uit den voorraad, te *Pasoeroean* aanwezig.

Het examen leverde dezelfde resultaten op als dat te *Pasoeroean*.

Het saldo in kas onder ultimo December 1858 bedroeg *f* 37:50

aan schoolgelden werd ontvangen in 1859 . » 190:50

Te zamen . *f* 228:—

	Per Transport	*f* 228:—
De uitgaven waren:		
een jaar toelage aan den onderwijzer	*f* 180:—	
voor inkoop van schrijfbehoeften .	» 19:—	
		» 199:—
	Rest .	*f* 29:—

Hierbij moet worden gevoegd eene som van *f* 300:— voor toelage aan den onderwijzer, uit het fonds betaald van Mei 1858 tot December 1859 en thans weder in het fonds gestort en ten laste van den lande gebragt naar aanleiding van het besluit van 30 April 1858 no. 46 . . » 300:—

Saldo op ultimo December 1859 . *f* 329:—.

Voor de overige bijzonderheden betreffende deze drie scholen zie het verslag over 1858.

BEZOEKI.

Het aantal leerlingen is bijna verdubbeld, namelijk 39 in 1859, tegen 21 in 1858. Deze bloei was een gevolg van de medewerking der ouders, die meer en meer het groote nut van het onderwijs inzien, vooral met betrekking tot het verkrijgen eener ambtelijke positie.

Bij de in 1858 gebruikte leerboeken werd in 1859 gevoegd het werk: Javaansche zamenspraken van *Winter*.

Hoewel de grootste helft der leerlingen slechts korten tijd aan het onderwijs had deel genomen, bleek echter bij het jaarlijksche examen, dat bijna alle bij uitstek van het onderwijs nut trokken. Alleen het schrijven, vornamelijk met Italiaansche karakters, liet bij sommigen wel wat te wenschen over.

Zes leerlingen verlieten de school, waarvan vier als leerlingschrijvers bij inlandsche hoofden in dienst traden. Onder de gewezen leerlingen telde men twee districtshoofden, een bekel en twee gecommitteerden voor de kultures.

Het batig saldo op ultimo December 1858 bedroeg *f* 124:61
Aan schoolgelden is gedurende 1859 ontvangen » 237:—

Totaal *f* 361:61
De uitgaven bedroegen gedurende 1859 . . . » 110:35

Zoodat het batig saldo op ult. Dec. 1859 bedroeg *f* 251:26.
Vermits echter het innen der schoolgelden, even als vroeger, met vele moeijelijkheden gepaard ging, moest van dat batig saldo nog ontvangen worden *f* 128:50.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

BANJOEWANGI.

In deze Adsistent-Residentie bestond gedurende 1859 nog geene inlandsche school, zoo als die, welke in dit verslag worden bedoeld.
Er werden echter maatregelen genomen om in de behoefte aan eene school te voorzien.

BANJOEMAS.

School te Banjoemas.

Van 56 op ultimo 1858 steeg het aantal leerlingen in 1859 tot 61 van 7- tot 20jarigen leeftijd. Hieronder waren:

2 zonen van Regenten,
14 » » Ambtenaren,
5 » » Gepensioneerde en gewezen dito,
13 » » Dessahoofden,
25 » » andere Javanen,
2 » » gratis leerlingen.

Bij de in deze school gebruikte kaarten kwam in 1859 nog eene kaart van de residentie *Banjoemas* door *W. F. Versteeg*.

Het openbaar examen heeft plaats gehad op 30 Maart en het besloten examen op 29 December 1859. Bij dit laatste waren tegenwordig:

in de 1ste klasse	. . .	6 leerlingen,
» » 2de »	. . .	4 »
» » 3de »	. . .	6 »
» » 4de »	. . .	38 »
		54 leerlingen.

Zeven leerlingen konden wegens ziekte het examen niet bijwonen.

De resultaten van dit examen waren dezelfde als die van het examen in 1858. Het onderwijs bleek veel te machinaal te worden gegeven.

Van de kinderen, welke in 1859 de school verlieten, zijn o. a. eenige benoemd tot mantri's bij de statistieke opname van de residentie en tot teekenaars bij den kapitein, chef der topographische opname.

De ontvangsten en uitgaven bedroegen:

ontvangsten: aan schoolgelden . . .	*f*	936:—
saldo 1858	»	376:99½
	f	1312:99½
uitgaven:	»	956:17
Saldo ultimo December 1859 . . .	*f*	356:82½.

School te Poerbolinggo.

Het aantal leerlingen, dat gedurende 1859 zeer veschillend was, bedroeg op ultimo December 53, dus 2 meer dan op ultimo December 1858, zijnde zonen van desahoofden.

Er werd onderwijs gegeven in het lezen en schrijven, van Javaansch en Maleisch (het laatste met Arabische en Romeinsche karakters), alsmede in de eerste beginselen der reken-, aardrijks- en landmeetkunde.

Bij de vroeger gebruikte leerboeken kwam nog: dongeng baik tjerita anak, en bij de kaarten die van de residentie *Banjoemas*.

Bij een in den loop van 1859 gehouden examen bleek, dat de leerlingen zeer goede vorderingen hadden gemaakt. Vooral muntten eenige leerlingen uit in het teekenen van kaarten, zoodat er twee als teekenaars werkzaam werden gesteld bij den kapitein, chef der topographische opname van de residentie *Banjoemas*.

De inkomsten bedroegen *f* 473:50; uitgaven uit het schoolfonds kwamen niet voor.

Voor verdere bijzonderheden zie het verslag over 1858.

BAGELEN.

School te Poerworedjo.

Het aantal leerlingen was 106 tegen 118 in 1858, van 9- tot 25jarigen leeftijd.

Bij het examen op 19 Maart 1859 gaven de meeste leerlingen blijken van groote vorderingen. Het lezen van Javaansch en Maleisch, alsmede het terstond overzetten van de eene in de andere taal ging aan de meesten vlug af, terwijl de meestgevorderden de voorgelegde vraagstukken zonder fouten berekenden. Bijna allen antwoordden vlug en goed op vragen betreffende de aardrijkskunde van Nederlandsch-Indie. In het schrijven waren de vorderingen beter dan in 1858. Eenige prijzen zijn uitgedeeld.

Het is opgemerkt, dat gewezen leerlingen, zonen van dessahoofden, indien zij hunne vaders niet in hunne betrekking opvolgen, doorgaans menschen worden, die op kosten van anderen leven, omdat zij het beneden zich achten weder gewone landbouwers te worden.

Aan personen, welke blijken geven van gaarne te leeren en niet bij magte zijn om het minimum schoolgeld (*f* 0:25) te voldoen, wordt het kosteloos bijwonen der lessen toegestaan.

Aan schoolgelden werd in 1857 ontvangen .	*f* 731:86½
saldo 1858	» 732:91
Te zamen .	*f* 1431:77½
hiervan is uitgegeven aan tractement van onder-meesters, schoolbehoeften enz.	» 673:67
Saldo ultimo December 1859 . . .	*f* 818:10½

Bij de schoollocalen behoort een gebouw, ingerigt voor de leerlingen, die ver af wonen, om te overnachten. Hiervan hebben in 1859 12 leerlingen gebruik gemaakt, die in hunne voeding zelf voorzagen. Uit het schoolfonds werd een kok voor hen bezoldigd.

School te Ambal.

Gedurende 1859 werd deze school bezocht door 66 leerlingen, doch hun aantal bedroeg op ultimo December slechts 30 tegen 50 op ultimo December 1858.

Van 36 leerlingen, welke in 1859 de school verlieten, geschiedde zulks met 12, omdat zij niet wilden oppassen, met 5 ten einde hun geloof te leeren, met 4 wegens huwelijk, met 3 wegens te jeugdigen leeftijd, met 5 wegens ziekte, terwijl slechts 7 de school als volleerd verlieten.

Bij de vakken, vermeld in het verslag van 1858, kwamen nog het overbrengen van Javaansch in Maleisch en omgekeerd en het schrijven van brieven over verschillende onderwerpen in beide talen. Het aantal schoolboeken werd vermeerderd met een Javaansch rekenboekje van Wilkens; ook werd gebruik gemaakt van Maleische voorbeelden van schoonschrift met Latijnsche karakters.

In de maand December 1859 is een examen gehouden. Eenige leerlingen hadden goede vorderingen gemaakt.

Aan schoolgelden werd in 1859 ontvangen .		*f* 515:32
saldo 1858		» 230:02
Te zamen .		*f* 745:34
hiervan is uitgegeven:		
aan tractement van een onderwijzer	*f* 300:—	
aan diverse uitgaven . . .	» 356:88	
		» 656:88
Saldo ultimo December 1859 . . .		*f* 88:46

De uitgaven hebben alzoo meer bedragen dan de inkomsten, voornamelijk ten gevolge van verminderde betaling van schoolgelden en hoogere prijzen van het benoodigde papier.

Het schoolgebouw verkeerde in bouwvalligen toestand en is in de maand December niet meer gebruikt kunnen worden.

School te Keboemen.

Het aantal leerlingen bedroeg 56 tegen 44 in 1859 van 13- tot 23jarigen leeftijd. Onder hen waren 28 kinderen van dessa-hoofden en 6 van gewone inlanders.

Het examen op 28 Mei 1859 leerde, dat over het algemeen slecht geschreven werd met Latijnsche karakters. Ook liet het uitspreken van getallen in de drie laagste klassen veel te wenschen overig. Aan 10 leerlingen werden bewijzen van goedkeuring overhandigd.

De verdeeling in zes klassen was vrij willekeurig.

Op verzoek van den meester zal de leerling der hoogste klasse, *Meroe*, zoon van het districtshoofd van *Keboemen* hem voortaan in het geven van onderwijs behulpzaam zijn.

Het bamboezen schoollokaal werd onderhouden overeenkomstig het voorgeschrevene bij de circulaire van den fd. 1sten Gouvernements Secretaris van 14 Julij 1858, no. 1905 B.

Gedurende 1859 werd aan schoolgelden ontvangen . . . . . *f* 568:—
saldo 1858 . . . . . » 12:—

Te zamen . *f* 580:—

hiervan is uitgegeven:
aan tractement van den onderwijzer *f* 300:—
aan schoolbehoeften . . . » 169:39½

» 469:39½

Saldo ultimo December 1859 . . . *f* 110:60½

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

KADOE.

School te Magelang.

Het aantal leerlingen was gemiddeld 38 tegen 39 in 1858. (*)

De gemaakte vorderingen bleken bij een examen, waarbij van de gewone schoolboeken geen gebruik werd gemaakt, niet bijzonder groot te zijn.

Bij vacatures van schrijvers en andere beambten werd bij voorkeur gelet op vroegere leerlingen, die de school met vrucht hebben bezocht, ten gevolge waarvan reeds verscheidene dergelijke personen als djogokarso of schrijver zijn aangesteld.

De vroeger heerschende meening, dat het bezoeken der school de regering als het ware verpligtte om hen, die zulks deden, in dienst te nemen, bestond niet meer.

De inkomsten hebben bedragen *f* 514:27 en de uitgaven *f* 566:50, zijnde de te kort komst gedekt door het saldo van 1858.

(1) De opgave in het Schoolverslag van 1858 is sedert gebleken fautief te zijn.

School te Temanggong.

Het gemiddeld aantal leerlingen was 20 tegen 19 in 1858. (1) De inkomsten bedroegen *f* 254:—; de uitgaven *f* 52:80, zoodat een saldo is verkregen van *f* 201:20, waaronder echter niet begrepen is eene som van *f* 300:— aan tractement uit 's Lands kas, aan den onderwijzer uitbetaald.

Voor de overige bijzonderheden betreffende deze beide scholen zie het verslag over 1858.

SOERAKARTA.

Nadat bij Gouvernements besluit van 2 Julij 1853, no. 4, aan de kweekschool voor Javaansche onderwijzers eene school van externen was toegevoegd, met het doel, om aan de verstgevorderde kweekelingen gelegenheid tot het geven van onderwijs te verschaffen, was de prins *Mangkoe Negara* (toen nog *Prang Wedana*,) de eerste, die daarvan gebruik maakte om zijne kinderen en die van zijne ondergeschikten te laten onderwijzen. De vrij verre afstand, waarop de kweekschool van het verblijf van genoemden prins en van zijne onderdanen gelegen is, veroorzaakte echter eenige ongelegenheid. Om die reden trachtte de prins al spoedig een geschikt persoon te vinden, genegen om eene school in het Mangkoenegarasche te besturen. Deze pogingen werden met goeden uitslag bekroond. Een Javaan van geringe afkomst, als schrijver in dienst van den heer *F. W. Winter*, had van de gelegenheid, die de omgang met de kweekelingen der Javaansche kweekschool hem verschafte, ijverig gebruik gemaakt, om in kennis vooruit te komen; spoedig stond hij dan ook met de eerstgevorderde leerlingen gelijk. Deze persoon, wiens bijzondere geschiktheid om onderwijs te geven weldra bleek, werd door den prins *Mangkoe Negara* tot onderwijzer aangesteld.

In de maand Julij van het jaar 1857 werd de school geopend. Er bevonden zich in October 1860 55 leerlingen, alle tot des prinsen onderdanen behoorende, en van allerlei

(1) De opgave in het Schoolverslag over 1858 is sedert gebleken fautief te zijn.

afkomst, als, zoons van den vorigen prins *Mangkoe Negara III*, zoons van andere Prinsen, van officieren of hooge en lage ambtenaren, zoo wel op het land, als op de hoofdplaats woonachtig. Hun ouderdom wisselde af tusschen de acht en vijftien jaren, in den beginne echter waren zij doorgaans wel wat ouder. Vele kinderen, die bij 't oprigten der school waren opgenomen, konden die na eenigen tijd verlaten. Deels hadden velen van hen reeds den leeftijd bereikt, waarop hunne persoonlijke diensten als panakawan of bij het legioen van den prins gevorderd werden, deels hadden zij vroeger onderrigt op de Gouvernements externen school ontvangen, en waren hunne kundigheden voldoende. Hierdoor hebben er in het personeel der leerlingen groote veranderingen plaats gehad. In October 1860 waren nog maar tien leerlingen over van hen, die voor drie jaren de school bezochten.

De vakken, waarin onderwijs werd gegeven, waren de volgende:

Javaansch lezen,
Javaansch schrijven.
Maleisch lezen (Hollandsche karakters),
Maleisch schrijven (Hollandsche karakters) en
Rekenkunde.

De boeken waren dezelfde, als die door het Gouvernement voor de andere Javaansche scholen zijn uitgegeven. Kaarten werden niet gebruikt. Op den 5den September 1860 werd een openbaar examen gehouden. Eenige beambten en Grooten, behoorende tot 's prinsen-familie, alsmede eenige met de Javaansche taal bekende Europeanen, daartoe namens den prins uitgenoodigd, woonden dit examen bij; ook werd het vereerd door de tegenwoordigheid van den *Resident* en van den prins *Mangkoe Negara* zelf, die in alle opzigten toonde veel belang in die zaak te stellen.

De leerlingen waren in vier klassen verdeeld. De eerste klasse, groot dertien leerlingen, legde voldoende blijken af van vaardigheid in het lezen van Javaansch en Maleisch. Het Javaansche schrift was van de meesten goed; het Maleische daarentegen liet van verre de meesten veel te wenschen over. In de rekenkunde waren vier, na 't behandelen der geheele en gebrokene getallen, met de leer der benoemde

getallen begonnen; de overigen in deze klasse bewerkten de gewone breuken.

De tweede klasse bevatte zestien leerlingen; het Javaansch lezen was van de meesten redelijk; het Maleisch lezen ging bij velen gebrekkig, sommigen waren nog aan het spellen. Het Javaansch en vooral het Maleisch schrift liet bij velen zeer veel te wenschen over. In het rekenen waren zij tot de deeling der geheele getallen gevorderd.

De derde klasse bevatte elf leerlingen. Zij konden een weinig Javaansch lezen en leerden de Hollandsche letters spellen. Zij schreven nog vrij slecht Javaansch en hadden met het schrijven van Hollandsche karakters ter naauwernood een aanvang gemaakt. Van de rekenkunde waren de meesten met de hoofdregelen der geheele getallen begonnen.

Eindelijk bevatte de vierde klasse vijftien leerlingen. Deze waren echter niet tot het examen toegelaten, omdat zij nog te kort op school gingen, om reeds proeven van vorderingen in 't een of ander af te leggen.

Na den afloop van het examen werden aan de ijverigste leerlingen eenige geschenken van wege den prins uitgereikt, die met zigtbaar welgevallen werden ontvangen. Eindelijk werd het examen besloten met gezang, waarin de meeste kweekelingen door hun onderwijzer met goed gevolg waren geoefend. Ook de onderwijzer gaf eene uitmuntende proeve van zijn aanleg en oefening in 't zingen, zoo wel van Javaansche als van Europesche wijzen met Javaansche woorden. Dit examen werd, op verzoek van den prins *Mangkoe Negara*, door den hoofdonderwijzer van de kweekschool bestuurd. Het begon om negen uur en was om twaalf uur afgeloopen.

De leerlingen zijn na het verlaten der school bestemd om in burgerlijke of militaire betrekkingen door den prins *Mangkoe Negara* geplaatst te worden. Het zal dan'ook de voornaamste prikkel voor misschien bijna alle ouders zijn, om hunne kinderen naar de school te zenden, daar deze anders later hunne kans, om in betrekkingen te komen, verliezen.

Het schoollokaal is ruim genoeg en zeer goed ingerigt. Het is een steenen gebouw, met sirappen gedekt, en behoort tot de bijgebouwen van de dalem van den prins *Mangkoe*

Negara. Het is net en zindelijk. De schoolmeubelen, schrijfborden en banken zijn uitmuntend.

De persoon, die hier als onderwijzer werkzaam is, betiteld met den naam Mas *Ngabehi Sastra Wijata*, wordt door zijn heer bezoldigd, en heeft van dezen den titel en pajoeng van *Mantri* ontvangen. Hij is van geringe afkomst, daar zijn vader bediende was bij een vroegeren resident. Zijn gedrag is uitmuntend en zijne geschiktheid is in vele opzigten niet gering De verkregene resultaten van het onderwijs zijn niet zoo, als men van den onderwijzer zou verwachten, hetgeen aan verschillende oorzaken is toeteschrijven. Ten eerste aan de veelvuldige absentien der leerlingen; hoewel op het eigendunkelijk wegblijven van de school strenge straf bepaald is, zijn er echter te veel dagen, waarop hun afwezen gewettigd is. Nu eens is er een algemeene feestdag, dan eens bestaat er bijzondere redden om wegens ziekte als anderzins verlof te bekomen, dan weder moeten de leerlingen als *panakawan* bij den prins dienst presteren.

Ten tweede is er te weinig orde op de school. De onderwijzer heeft zelf te weinig schoolonderrigt genoten, om de middelen tot handhaving der orde in eene school te kennen en wordt daarin nog belemmerd door den hoogen rang van vele zijner leerlingen. Wel wordt hij in zijne betrekking ondersteund door de tegenwoordigheid van een bloedverwant van den prins, die daartoe altijd in de school aanwezig is, zonder regtstreeks onderrigt te geven, doch dit schijnt niet genoeg te baten, Alleen de tegenwoordigheid van den prins, die de school dikwijls bezoekt, is in staat, om voor eenige oogenblikken de noodige stilte en orde te veroorzaken. Hoogst waarschijnlijk is persoonlijke zwakheid van karakter en vreesachtigheid van den onderwijzer de hoofdreden dier wanorde.

Ten derden is de onderwijzer van alle hulp in 't geven van onderwijs verstoken. Als hij ziek is, en dat gebeurt nog al eens, staat het onderwijs stil. En dan nog zijn 55 leerlingen van geheel uiteenloopende vorderingen te veel voor één onderwijzer. Deze schijnt de hoofdreden te zijn, waarom de leerlingen tot dus ver mindere vorderingen gemaakt hebben, dan men billijkerwijs mogt verwachten en met de wen-

schen van den prins moet overeenkomen. Deze wendt alle pogingen aan om in de bestaande gebreken te voorzien, waartoe o. a. behoort, dat hij den hoofdonderwijzer van de kweekschool heeft verzocht, om op de school en de middelen ter verbetering voortdurend het oog te houden, hetgeen deze welwillend op zich heeft genomen.

MADIOEN.

Het aantal leerlingen was:	1858.	1859.
te *Madioen*	40,	48,
» *Magetan*	21,	30,
» *Ponorogo*	61,	33,
» *Ngawi*	34,	40,
Totaal:	118.	151.

Hiervan waren:

te *Madioen:* 11 kinderen van hoofden en 37 van onbeambten van 12 tot 19 jaren;

te *Magetan:* 9 zonen van inlandsche hoofden, 6 van onbeambten van eenig aanzien, en 15 van geringe Javanen van 7 tot 18 jaren;

te *Ponorogo:* 16 kinderen van goede familie en 17 van geringe afkomst van 14 tot 22 jaren;

te *Ngawi*: 1 regents zoon, 17 zonen van mindere beambten en 22 van onbeambten van 10 tot 21 jaren.

Nevens de vroeger reeds opgegevene vakken werd te *Madioen* en te *Ngawi* ook nog onderwijs gegeven in de aardrijkskunde, welk laatste te *Ponorogo* en *Magetan* niet geschiedde door gebrek aan kaarten, waarin echter zoude worden voorzien.

De gebruikte leerboeken waren nevens de opgegevene in het verslag over 1858:

Dongeng isi woewoelang betjik (Javaansche verhalen);

Tjarios aneh aneh (Javaansche verhalen);

Gambar 6 idji enz. (Javaansch prentenboekje);

Kitab akan mengadjar permoelaän dari ilmoe boemi.

Op de scholen te *Madioen* en *Ngawi* is gebruik gemaakt van kaarten van *Java* en van den Indischen Archipel. Te *Magetan* en te *Ponorogo* was slechts eene kaart van de

hoofdplaats *Soerokarta* aanwezig, die ook op de beide andere scholen gevonden werd.

In de maand December 1859 hebben de examina op de verschillende scholen plaats gehad, waarbij gebleken is, dat de vorderingen der leerlingen over het algemeen reden tot tevredenheid gaven, met uitzondering van die te *Ponorogo*, waar velen op dezelfde hoogte waren gebleven.

Het schoollocaal te *Magetan* is verbeterd.

Krachtens de besluiten van 28 April en 20 November 1859 no. 8 en 13, worden de onderwijzers te *Madioen* en te *Ponorogo* van landswege bezoldigd.

Vermits het schoolfonds te *Magetan* onvoldoende was om de noodige uitgaven te bestrijden, is daaraan tijdelijk te gemoet gekomen uit het schoolfonds te *Madioen*.

De uitgaven en inkomsten waren:

te *Madioen:*

aan schoolgelden		*f* 283: 37½
saldo 1858		» 834: 65
Totaal. .		*f* 1,117:102½
daarvan is uitgegeven:		
aan tractement van den onderwijzer tot en met de maand Junij .	*f* 150:—	
aan schrijfbehoeften . .	» 76:30	
voor reparatie aan de school te *Magetan*	» 339:50	
aan schrijfbehoeften, voor idem	» 25:90	
		» 591: 50
Saldo .		*f* 526: 52½

te *Magetan:*

aan schoolgelden	*f* 238: 15
saldo 1859	» 27: 32
Totaal. .	*f* 265: 47

Per Transport		*f* 265: 47
daarvan is uitgegeven:		
aan tractement van den onderwijzer	*f* 218:—	
aan schrijfbehoeften	» 22:—	
		» 240: —
Saldo		*f* 25: 47

te *Ponorogo:*

aan schoolgelden		*f* 197: 37½
saldo 1858		» 110: 94
Totaal.		*f* 308: 31½
daarvan is uitgegeven:		
aan tractement van den onderwijzer	*f* 287:98½	
aan schrijfbehoeften	» 20:33	
		f 308: 31½
Saldo		Nihil.

te *Ngawi:*

aan schoolgelden		*f* 211: 93
saldo 1858		» 291: —
Totaal.		*f* 432: 93
daarvan is uitgegeven:		
aan schoolbehoeften		» 97: 84
Saldo		*f* 335: 09.

Mas *Sastro di Medjo*, bij besluit van 28 April 1859, no. 8 voor deze residentie benoemd en aan de school te *Madioen* geplaatst, heeft te *Soerakarta* zijne opleiding verkregen, gedraagt zich fatsoenlijk en is voor zijne betrekking geschikt.

Te *Magetan* was sedert de maand Mei 1859 onderwijzer Radhen *Ardjo Prawiro*, die zijne opleiding aan de school te *Madioen* heeft genoten. Hij bezit voldoende bekwaamheid, betoont zich ijverig en is van onbesproken gedrag.

Te *Ponorogo* heeft een der leerlingen op het adsistent-residentie bureau aldaar onderwijs gegeven. Ofschoon hij de kundigheden voor eenen onderwijzer niet geheel bezit, hebben toch de scholieren onder zijne leiding het reeds geleerde onderhouden.

PATJITAN.

Even als in 1858 werd de school in 1859 bezocht door 20 leerlingen. Zeven leerlingen verlieten de school, doch voor dezen kwamen even zoovele de lessen bijwonen Van het eerstbedoelde zevental stierf één, werden drie in 's lands dienst opgenomen en verlieten drie de school zonder daarvoor eene bepaalde reden optegeven, kort nadat zij daarin waren opgenomen, vermoedelijk uit onverschilligheid der ouders.

Het grootste gedeelte der leerlingen waren kinderen van mindere inlandsche hoofden en van gepensioneerden. Hun ouderdom was van 14 tot 25 jaren.

De vakken van onderwijs, dier verdeeling over drie klassen en de gebruikte schoolboeken en kaarten waren dezelfde als in 1858.

Hoewel de leerlingen vorderingen maakten in het Javaansch en Maleisch lezen en schrijven en in het rekenen, bleef de school toch op een laag standpunt. Een openbaar examen heeft niet plaats gehad.

De school werd gedurende 1859 gehouden in een afgeschoten gedeelte van het peperpakhuis ter hoofdplaats.

De ontvangsten aan schoolgelden bedroegen *f* 252 en de uitgaven aan tractement van den meester *f* 240, zodat een batig saldo overbleef van *f* 12.

In de laatste helft der Mahomedaansche vasten is vacantie verleend.

Eene gunstige verandering in den thans nog gebrekkigen toestand dezer school laat zich verwachten, wanneer een geschikter meester zal gevonden zijn.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

KEDIRI.

School te Toeloeng Agoeng.

In den aanvang van het jaar was het aantal leerlingen, dat de school bezocht 65, 't huis behoorende in de navolgende regentschappen:

in *Ngrowo*	51,
» *Trengalek*	12,
» *Kediri*	1,
» *Berbek*	1,
	65.

Welk getal op ultimo December van dat jaar is geklommen tot 105, als uit:

Ngrowo	86,
Trengalek	18,
Berbek	1,
	105.

In 1857 was dit cijfer 75, en in 1858 79.

De meeste leerlingen waren zonen van inlandsche ambtenaren; de overige van onbeambte inlanders.

Hun leeftijd was van 11 tot 25 jaren.

Bij het examen, in de maand December gehouden, hebben alle leerlingen blijken gegeven van gemaakte vorderingen, terwijl op hun gedrag niets was aan te merken.

In dit jaar zijn door den Resident, President der commissie, vijf der knapste scholieren in dienst gesteld, namelijk:

Raden Moedjoko, als koffij-gecommitteerde te *Toeloeng Agoeng;*

Djohar, als schrijver aldaar;

Kahido, als schrijver te *Trengalek;*

Mas Doelngoegi, als schrijver bij den onder-collecteur te *Trengalek;*

Kartopoero, als schrijver bij den onder-collecteur te *Toeloeng Agoeng.*

De inkomsten over 1859 beliepen . .	*f* 578:39
De uitgaven	» 345:—
Zoodat in kas bleef een zuiver saldo van .	*f* 233:39.

De onderwijzer *Mas Rono Werio* is ongeveer gedurende een jaar als zoodanig werkzaam. Hij is geschikt voor deze betrekking, en zijn gedrag is onberispelijk.

Bij besluit van 2 Junij 1859, no. 39 is magtiging verleend om in afwachting, dat onderwijzers, gevormd aan de kweekschool te *Soerakarta*, beschikbaar zullen komen, ter hoofdplaatsen *Kediri* en *Blitar* inlandsche scholen opterigten. Deze scholen zijn in 1859 niet kunnen worden geopend.

Voor verdere bijzonderheden zie het verslag over 1858.

Buitenbezittingen.

GOUVERNEMENT SUMATRA'S WESTKUST.

Normaalschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock.

Vermits het meestal niet aan adspiranten ontbrak, werd er geene moeite ondervonden met het voltallig houden van het voor deze school bepaalde aantal leerlingen (10). Onder de gedurende 1859 op deze school opgeleide jongelingen waren 7 zonen van hoofden, 2 van handelaren en 1, van wiens ouders het beroep onbekend was. Eene vermeerdering van het aantal leerlingen kwam vooralsnog niet noodzakelijk voor, om reden in de behoefte aan onderwijzers uit dit aantal voldoende kon worden voorzien.

Tot de vakken, waarin onderwijs werd gegeven, behoorden nevens die, welke in het verslag over 1858 voorkomen, nog de eerste beginselen van het practisch landmeten.

In het rekenen waren vroeger eenige kweekelingen gevorderd tot de percent- en compagnie- of gezelschaps-rekening. De gedurende 1859 aanwezige kweekelingen waren zoover nog niet gekomen. Het onderwijs in de geographie bepaalde zich tot de beginselen en had meer uitsluitend ten doel om aan de kweekelingen eenig denkbeeld te geven van de gesteldheid der aarde.

De leerboeken waren:

1o. soerat dari pada dan dengan nama Baginda Maharadja (leesboek);

2o. kitab akan dibatja anak-anak di skola Djawa (1ste en 2de stukje, leesboekjes);

3o. soerat tanam paspa ragam ia itoe perkoempoelan oerana roepa tjeritera dan pantoen-pantoen serta dengan gambarnja (leesboek);

4o. soerat tjeritera dari pada hikajat Nabi tjoekoer (leesboek);
5o. soerat tjeritera ada saörang berpoesaka kata akan anaknja bermama Noerkaman (leesboek);
6o. kitab Malajoe akan mengadjar permoelaän dari ilmoe boemi;
7o. cijferkunst van *J. de Gelder* (waarvan echter hoofdzakelijk slechts gebruik werd gemaakt om den onderwijzer met de gewone tiendeelige breuken, zoomede met den regel van drieën, enz. bekend te maken);
8o. modellenboek voor staten en stijl van brieven, rapporten enz.

De gebruikte kaarten waren:
1o. het oostelijke en westelijke halfrond;
2o. schoolatlas van alle deelen der aarde;
3o. elf stuks schoolkaarten van *J. Jaeger*.

Het onderzoek naar de vorderingen der kweekelingen geschiedde niet bij wijze van een periodiek examen, maar werd voortdurend bewerkstelligd door den Adsistent-Resident van *Agam*, terwijl de Resident der *Padangsche Bovenlanden* zich ook bij herhaling van den gang van het onderwijs vergewiste. Over het algemeen maakten de leerlingen goede vorderingen en was op hun gedrag geene aanmerkingen te maken.

Niet alle kweekelingen werden later onderwijzers, maar sommigen, die daartoe minder geschikt zijn bevonden, (ook wanneer geene vacatures bij de inlandsche scholen aanwezig zijn) werden ambtenaren.

De kosten dezer school, die geheel door het Gouvernement gedragen worden, zijn jaarlijks *f* 1680.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

Na het opmaken van het verslag over 1858 zijn nog in dat jaar scholen gesticht te *Asam Koembang*, en te *Batang Kapas* (Padangsche Bovenlanden). Te *Oetarim Baroe* (*Tapanoeli*), met welke school tegen het einde van 1859 is vereenigd die te *Padang Sidempoean*, en te *Pekanten* (*Tapanoeli*) zijn in 1859 scholen geopend, zoodat op ultimo December van dat jaar in dit Gouvernement 25 inlandsche scholen aanwezig waren.

Het aantal leerlingen bedroeg	1858	1859
(*Residentie Padangsche benedenlanden.*)		
Padang	122	124
Painan	23	27
Plangi	46	33
Troetan	46	49
Asam Koembang	27	32
Batang Kapas	38	40
Priaman	57	75
Ajer Bangis	36	21
Taloe	25	25
Rau	17	17
Panti	4	4
Loeboe Sikaping	9	29
Poelo Telle	32	22
(*Residentie Padangsche bovenlanden.*)		
Fort de Kock	38	34
Fort van der Capellen	24	30
Paja Kombo	53	38
Solok	36	37
(*Residentie Tapanoeli.*)		
Penjaboengan	25	25
Kota Nopan	18	21
Moeara Sipongi	22	16
Pekanten	—	10
Padang Sidempoean	11	—
Oetarim Bahroe	—	16
Sipirok	8	26
Waringin	9	20
Baros	22	16
Totaal	748	787

dus in 1859 meer dan in 1858 39 leerlingen. Deze, vermeerdering is, behalve aan de vroeger reeds opgegevene redenen, ook toe te schrijven aan toenemende belangstelling van de zijde der bevolking in het algemeen en der hoofden in het bijzonder; aan toenemende zucht tot het drijven van handel, waarvoor men meer en meer ondervond, dat lezen, schrijven en rekenen schier onmisbare vereischten zijn; aan de oprigting van meerdere scholen en de vereeniging van de

school te *Padang Sidempoean* met de nieuwelings opgerigte te *Oetarim Bahroe*, waardoor groote afstanden zijn verkort; eindelijk aan meerdere geschiktheid der onderwijzers. In de *Padangsche bovenlanden* zijn echter nog vele ouders gesteld op onderwijs hunner kinderen door priesters in Maleische bedehuizen.

De gebruikte schoolboeken waren, nevens die, welke in het verslag over 1858 zijn opgenoemd, de volgende:

1o. Hikajat Soelthan Ibrahim.
2o. » Bakaram Dinta Jaja.
3o. Maharadja Rawana.
4o. Hikajat Radja Iskander.
5o. » Tadjoe Salatin.
6o. Dsoelkamar.
7o. Hikajat Amir Hamza.
8o. Sair Soelthan Abdoel Moeloed.
9o. » Kemtoem boean.
10o. » Bida Sari.
11o. Hikajat Toeangkoe orang moedah.
12o. » Indra Patra.
13o. » Sech Mardan.
14o. Poetri Djohormaligan.
15o. Hikajat Malim Deman.
16o. » Soetan Palembang.
17o. » Moeri Batoe.
18o. Sair Sari Boenian.
19o. Kitab Pangeran Asad.
20o. » Insal Almasih.
21o. » Insa.
22o. » Laidjoer.
23o. » Anak Adam.
24o. » Djoelkaman.
25o. » Poetri Baloekis.
26o. Sair Boengga.
27o. Kitab Nalam.
28o. » Oendang Malajoe.
29o. Sair Moka.
30o. Tjeritera Noer Alkamar.
31o. Soerat taman poesparagam.

32o. Bintang Oetara.

33o. Roorda van Eysinga, Perkoempoelan roepa tjeritera enz.

Bij de vroeger reeds in gebruik zijnde kaarten kwamen nog een Atlas van *Stieler*, carte de l'ile de Celebes van *Melvill van Carnbée*, carte des iles Molucques door denzelfden, carte de l'ile de Borneo door denzelfden, kaarten der vijf werelddeelen en étappe kaart van Sumatra's Westkust.

In de nieuwelings opgerigte scholen in de *Batta* landen werd ook onderrigt gegeven in het vaccineren.

De vorderingen der leerlingen gedurende 1859 waren zeer bevredigend. In verband met hunne opmerkelijke vatbaarheid zullen bij meerdere ontwikkeling der onderwijzers hunne vorderingen nog grooter worden.

De aanvragen om toelating tot de geneeskundige school te *Batavia* door gewezen leerlingen waren zoo talrijk, dat slechts aan enkelen is kunnen voldaan worden.

Van de toegestane Gouvernements subsidiën ad *f* 3180:— is in 1859 uitgegeven:

voor de school te *Padang* . .	*f* 1440:—	
» » » in de Residentie *Tapanoeli* . .	» 623:—	
		» 2063:—

zoodat in 's lands kas is verbleven eene som van *f* 1117:—.

BENKOELEN.

De eenige in de Adsistent-residentie *Benkoelen* bestaan hebbende inlandsche school, welke was gevestigd te *Tallo*, hoofdplaats der afdeeling *Seloema*, is vervallen.

De oorzaken voor dit verval moeten worden geacht te zijn: gemis van een onderwijzer, voor welk ambt geen geschikt persoon te vinden was, lusteloosheid bij de schoolkinderen en gebrek aan medewerking, zoowel van de zijde der ouders, als van die der hoofden.

BANKA.

Het aantal leerlingen bedroeg 37 tegen 35 in 1858.

Hieronder waren 25 inlandsche en 12 Chinesche kinderen van 8 tot 18jarigen leeftijd. Zij waren in drie klassen verdeeld.

Bij het onderrigt werd gebruik gemaakt van de volgende werken, als:

1o. kitab pengadjaran basa Malajoe;
2o. Roorda van Eijsinga, woordenboek der Nederduitsche en Maleische taal;
3o. idem, Maleische spraakkunst;
4o. idem, Koeda sakti (leesboek);
5o. idem, nabi tjoekoer (idem);
6o. *de Bruin*, eerste beginselen der aardrijkskunde.

Verder:

1o. eene wereldkaart
2o. eene kaart van de Nederlandsch Oost Indische bezittingen.

Bij het in het laatst van December gehouden openbaar examen is gebleken, dat de leerlingen niet vele vorderingen hadden gemaakt, waarvan de voornaamste oorzaak was het niet geregeld bezoeken der school. De Chinesche kinderen toonden bij die gelegenheid meer lust en opgewektheid voor het onderwijs te bezitten dan de inlandsche, terwijl zij ook de meest geoefende waren. Het schijnt, dat de Chinezen hunne kinderen liever ter schole zenden dan de inlanders, die het nut eener school niet genoeg beseffen. Twee inlanders, die met vrucht van de school hadden gebruik gemaakt, zijn in 1859 als klerken op het residentie kantoor werkzaam gesteld.

De school voldeed genoegzaam.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1858.

CELEBES.

School te Makassar.

Het aantal leerlingen in deze school bedroeg op ultimo December 1858 26, en op ultimo December 1859 23.

De leeftijd der leerlingen was van 8 tot en met 18 jaren.

Zij zijn kleinkinderen en aanverwanten van den kapitein en luitenant der Maleijers; van den *Aroe Pantjana Toea*, te *Makassar* woonachtig; van wijlen den Pangerang *Dipo Negoro*, en van gegoede inlanders der kampong *Maleijoe*.

Drie leerlingen verlieten de school in het laatste jaar; zij hadden den leeftijd van 18 jaren bereikt, den leercursus volbragt en werden geroepen om hunne ouders in hunnen handel bij te staan.

Het gehouden examen heeft bevredigende resultaten opgeleverd.

De uitgaven over het jaar 1859 hebben bedragen:

Voor tractement van een onderwijzer	à *f* 30:— 's maands	*f* 360:—
voor huishuur . .	» » 10:— »	» 120:—
voor school- en schrijfbehoeften . . .	»	60:09½
Te zamen .		*f* 540:09⁵
Alzoo is minder uitgegegeven dan disponible gesteld	»	159:09⁵.

School te Maros.

Het aantal leerlingen bedroeg gedurende 1858 18, gedurende 1859 15.

De leeftijd van de leerlingen was van 10 tot 16 jaren.

Zij stammen af van Regenten, van onderhoofden en van gegoede inlanders uit deze afdeeling.

Gedurende het jaar 1859 is op deze school een leerling bijgekomen, terwijl 4 leerlingen haar verlieten: één wegens verhuizing naar *Makassar*, terwijl 3 stilzwijgend zijn weg gebleven en niettegenstaande herhaald aanzoek bij de ouders, niet zijn terug gekeerd.

Op den 28sten December 1859 werd examen gehouden; de resultaten van het onderwijs waren bevredigend.

Aan de inlandsche bevolking te *Maros* is bij besluit van 14 September 1859 no. 8 eene tegemoetkoming verleend van *f* 400:— moetende strekken ter voorziening in de behoefte aan een schoollocaal voor de inlandsche jeugd. Dientengevolge is een geschikt locaal tot gemeld doel aangekocht.

De uitgaven van en met December 1858 tot en met December 1859 hebben bedragen eene som van *f* 414:50, alzoo voor ieder leerling gemiddeld *f* 27:63.

Ten gevolge der gespannen verwachting, waarin de Regenten en mindere hoofden hebben verkeerd, nopens den afloop van den oorlog met *Boni*, is van hunne zijde zeer weinig be-

langstelling in de school betoond, waaraan is toe te schrijven dat het getal leerlingen niet is vermeerderd. Overigens kunnen de resultaten dezer school als bevredigend aangemerkt worden.

III. SCHOOLBOEKEN.

Het aantal schoolboeken is in 1859 aanmerkelijk vermeerderd.

Zoo werd door de Regering magtiging verleend tot het doen afdrukken ter Lands drukkerij van de navolgende leerboekjes ten gebruike op de inlandsche scholen:

het Maleisch geographisch schoolboekje, getiteld *Ilmoe Boemi*, door *E. Netscher*, Referendaris ter Algemeene Secretarie. (1)

een Maleisch rekenboekje, vervaardigd door idem. (2)

het Maleisch leesboekje, getiteld *Soerat Hikajat jang baik lagi poen bergoena di batja oleh anak-anak*, door *C. Dietrich* te *Bandjermasin*. (3)

het Javaansche werkje, getiteld *Gemakkelijke oefeningen in de meetkunde*, door Radhen *Bagoes Moedjarad* te *Soerakarta*. (4)

Ook de heer *J. A. M. van Ophuijsen*, adsistent-resident van *Benkoelen*, maakte zich verdienstelijk ten aanzien van het inlandsche onderwijs door het vervaardigen van eenige schoolboekjes, ten dienste der inlandsche scholen op *Sumatra's Westkust* en te *Benkoelen*. (5)

Voorts werden ten gebruike der inlandsche scholen door het Gouvernement van de Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen overgenomen 100 exemplaren van de kaart der hoofdplaats *Soerakarta*. (6)

De uitslag van het aan de heeren *A. B. Cohen Stuart*, Dr. *W. Palmer van den Broek*, *H. Neubronner van der Tuuk*, Dr. *B. F. Matthes* en *R. H. Th. Friederich* gedaan verzoek om uit Oostersche schrijvers stukken aan te wijzen, ge-

(1) Besluit 29 Augustus 1859 no. 14.
(2) » 14 October » » 11.
(3) » 11 » » » 82.
(4) » 14 » » » 12.
(5) » 22 September » » 20.
(6) » 30 November » » 20.

schikt om tot eene bloemlezing vereenigd te worden en om vertaald in het Javaansch en Maleisch te strekken tot leer- en leesboek op de hoogere klassen der scholen tot onderwijs van de jeugd onder de inlandsche bevolking, was zeer bevredigend.

Naar aanleiding hiervan werd aan den hoofdonderwijzer van de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te *Soerakarta* te kennen gegeven, dat de Regering geen bezwaar ziet in een ruim, doch behoedzaam en oordeelkundig gebruik van de inlandsche, zoowel Maleische als Javaansche geschriften ter voorziening in de behoefte aan leesboeken bij het onderwijs op de inlandsche scholen en tevens, voor zooveel de Javaansche geschriften aangaat, tot bevordering van de kennis der nationale letterkunde onder den inlander. Hieraan werden echter de volgende voorwaarden verbonden: dat daarbij zorgvuldig vermeden worde, alwat op de zedelijkheid van nadeeligen invloed zoude kunnen zijn; dat de meeste zorg worde gedragen voor het behoorlijk verstand van al het gelezene, niet alleen van den zin en de woorden op zich zelven, maar ook van het algemeen verband, met inachtneming van alle van elders bekende bijzonderheden uit het gebied van geschiedenis, overlevering, taalkunde enz., welke tot opheldering kunnen strekken; en dat door aanwijzing, zoowel van onvolkomenheden, als van verdiensten, de lectuur zooveel mogelijk dienstbaar gemaakt worde aan de vorming van smaak en oordeel.

Tevens werd genoemde hoofdonderwijzer uitgenoodigd om te beginnen met uit die inlandsche geschriften, waarvan een genoegzaam aantal exemplaren voorhanden of verkrijgbaar waren, de meest geschikte tot dadelijk gebruik te kiezen en daarvan, voor zooveel zij nog moesten worden aangeschaft, de noodige aanwijzing te doen, alsmede om zoo spoedig mogelijk het noodige te verrigten en, des vereischt, voor te stellen tot het bezorgen van een zeker aantal goedkoope tekst-uitgaven, zoowel van Javaansche, als van Maleische, en voor zoo veel mogelijk ook van Soendanesche en Madurese geschriften; bepalende zich daarbij voorloopig tot het uitlaten van onzedelijke plaatsen en wat verder zonder veel tijdverlies mogt kunnen gedaan worden, om later, naar mate de behoefte zich daaraan zal doen kennen, verklarende woorden-lijsten

bij te voegen, de hoog Maleische werken in eene eenvoudige taal over te brengen, enz.

Hem werd mede aanbevolen om bij de lezing dier geschriften aanteekening te houden van alle plaatsen, die in aanmerking zouden kunnen komen om met der tijd in eene bloemlezing te worden opgenomen.

De medewerking van den heer *B. H. Th. Friederich* werd ingeroepen om zoo mogelijk, bij wijze van proefneming, de Balinesche verklaring van de door hem uitgegevene *Ardjoena wiwaha* of een gedeelte daarvan, of des verkiezende van eenig ander kawi-werk, voor het onderwijs van den Javaan te bewerken.

Het aanbod van den heer *H. Neubronner van der Tuuk* om eene proeve van bloemlezing uit Maleische geschriften zamen te stellen werd volgaarne door de Regering aangenomen.

De ambtenaar voor de Javaansche taal, *A. B. Cohen Stuart* kreeg in last de omwerking van de *Hitoepadesa* tot een Javaansch leesboek voor het onderwijs op de inlandsche scholen, terwijl de heeren *E. Netscher*, *H. Neubronner van der Tuuk* en *H. von Dewall* werden uitgenoodigd eene dergelijke omwerking van hetzelfde geschrift in de Maleische taal te vervaardigen. (1)

De bijgaande opgave bevat eene aantooning van de gedurende 1859 verkochte en verstrekte schoolboeken.

(1) Besluit 23 Januarij 1859 no. 51.

8ste VERVOLG-AANTOONING *der in de navolgende gewesten verstrekte lees- en schoolboekjes voor den inlander van 1 Januarij tjm ultimo December 1859.*

OMSCHRIJVING DER BOEKEN.	Namen der Gewesten.											Totaal.	Reeds vroeger verstrekt.	Totaal verstrekt tjm ultimo December 1859.
	Batavia.	Preanger Regentschappen.	Pekalongan.	Samarang.	Japara.	Pasoeroean.	Bezoeki.	Banjoemas.	Bagelen.	Soerakarta.	Sumatra's Westkust.			
's Gouvernements besluit dd. 30 *Augustus* 1851 *no.* 1.														
§ *a* Javaansch leesboek in Ngoko	—	—	6	—	—	—	20	15	—	—	—	41	2901	2942
» *b* idem » Kromo	—	—	6	—	—	—	20	15	—	—	—	41	2985	3026
» *c* Maleisch spel en leesboekje	62	—	6	—	—	16	20	45	—	—	10	159	4947	5106
» *d* Javaansch idem	—	—	6	—	—	—	20	15	—	—	—	71	3809	3880
» *e* Soendasch idem	—	—	—	—	—	—	-	—	—	25	—	25	765	790
Gouvernements ap. disp. 15 *Februarij* 1853 *no.* X.														
Maleische aardrijkskunde v. de Bruin	24	—	12	—	1	-	40	15	30	75	10	237	2688	2925
Gouvts. besl. 23 *Maart* 1853 *no.* 12.														
Soendasch leesboek m. Jav. karakters	6	1	—	—	1	—	—	—	—	25	—	33	369	402
idem rekenboek idem	7	—	—	-	1	—	—	—	—	25	—	33	297	330
Gouvernements ap. disp. 24 *Junij* 1853 *no.* XXIII.														
Javaansch rekenboek door *Wilkens*	8	—	6	-	1	—	15	40	—	75	—	145	2189	2334
Gouvernements ap. disp. 6 *Februarij* 1854 *no.* V.														
Maleisch leesboek 1ste stukje .	—	—	—	—	—	—		—	-	—	—	--	1492	1492
idem 2de idem .	—	—	—	—	—	—	—	—	40	—	—	40	1470	1510
Gouvts. besl. 5 *Julij* 1854 *no.* 9.														
Jav. fabelen door *C. F. Winter* sr.	9	1	—	3	1	12	10	—	40	—	—	76	879	955
Gouvts. besl. 18 *Julij* 1855 *no.* 5.														
2de verzameling van zedelijke verhalen in het Jav. door *T. Roorda*	3	—	—	3	1	24	10	—	—	25	—	66	457	523
Gouvts. besl. 26 *Sept.* 1855 *no.* 31.														
Darmo Wasitho, verzameling van leer- en zedespreuken Javaansche vertaling door *C. F. Winter* sr.	12	—	—	3	1	12	10	10	—	50	—	98	358	456

OMSCHRIJVING DER BOEKEN.	*Namen der Gewesten.*											*Totaal.*	Reeds vroeger verstrekt.	Totaal verstrekt t/m ultimo December 1859.
	Batavia.	Preanger Regentschappen.	Pekalongan.	Samarang.	Japara.	Pasoeroean.	Bezoeki.	Banjoemas.	Bagelen.	Soerakarta.	Sumatra's Westkust.			
Gouvts. besl 28 *Junij* 1859 *no.* 25.														
Bagi bagi tjeritera door *Gonggrijp*	9	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—	59	—	59
Gouvts. besl. 22 *April* 1858 *no.* 22.														
Javaansch rekenboek van de evenredigheden door *Pa mer van den Broek*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	—	25	—	25
Javaansche zamenspraken v. *Winter*	1	—	—	—	—	10	5	—	—	—	—	16	—	16
idem idem 1ste deel .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
idem idem 2de deel .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	21	—	21
idem brieven enz. van *Roorda*	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	10	—	10
Bratajoedo Romoen Ardjoeno Soero	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	6	—	6

GYMNASIUM

WILLEM III.

VERSLAG

VAN

HET COLLEGIE VAN CURATOREN

VAN HET

GYMNASIUM

WILLEM III,

OVER ZIJNE VERRIGTINGEN TOT 31 DECEMBER 1859.

De verschillende pogingen, door particulieren reeds vele jaren aangewend, tot vestiging eener inrigting voor middelbaar onderwijs hier te lande vonden aanvankelijk hare oplossing in het voorstel der Indische Regering aan het Opperbestuur betreffende de oprigting van een instituut voor opvoeding en gymnasiaal onderwijs te *Buitenzorg*.

In deze voordragt vond Z. M. de Koning aanleiding om op voorstel van Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Koloniën, *J. J. Rochussen* bij Hoogst Deszelfs kabinets beschikking van 19 Januarij 1859 no. 63 magtiging te verleenen tot oprigting te *Batavia* van een instituut voor opvoeding en gymnasiaal onderwijs, onder den naam van Gymnasium *Willem III*, en om daarvoor als maximum, en voor zoo veel noodig als vaste posten op de begrooting van uitgaven jaarlijks uit te trekken:

over de eerste vijf jaren na de oprigting *f* 85:800;
over de tweede vijf jaren . . . . » 94:800, en
na het tiende jaar . . . . . » 103:000;

met bepaling, dat de schoolgelden zullen worden verhandeld als baten van 's lands kas en dat de genees middelen, voor het instituut benoodigd, gratis zullen worden verstrekt uit 's lands apotheken.

Bij het mededeelen dezer Koninklijke beschikking aan het Indisch bestuur gaf de Minister wijders onder anderen te kennen:

dat de bepaling van het emplacement der voor het Gymnasium te bestemmen gebouwen en alle verdere aangelegenheden, het

instituut betreffende in den ruimsten zin aan de beoordeeling en beslissing van het Indisch bestuur worden overgelaten, voor zoover daarmede niet verbonden gaat eene vermeerdering van vaste uitgaven;

dat de keuze, de benoeming, het ontslag van het personeel, het gebruik der daarvoor en voor het materieel uitgetrokken fondsen, in die verhouding, welke het meest geschikt en gevenredigd aan de omstandigheden voorkomt, en wat dies meer zij geheel aan het oordeel en de beslissing van den Gouverneur-Generaal blijft overgelaten;

dat het wenschelijk voorkomt, dat de Indische Regering met de oprigting, de inrigting, de keuze, bestelling en voordragt van personeel, de rigting van opvoeding en onderwijs, de regeling van het programma van onderwijs en van het tarief der schoolgelden voor internes en externes, in één woord met alles, wat in den ruimsten zin het administratief en geldelijk beheer betreft, eene speciale commissie belaste, onder den naam van collegie van curatoren, uit een twaalftal leden te zamen gesteld, terwijl de benoeming van een lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië* tot eere-voorzitter aanbevelenswaardig zou zijn;

dat het collegie zich regtstreeks tot de Regering zal moeten wenden, welke Hare bevoegdheid behoudt om de Hoofdcommissie van onderwijs te hooren, wanneer Haar dit goeddunkt, terwijl het bovendien wenschelijk werd geacht aan 2 harer leden in het collegie van curatoren zitting te verleenen;

dat, wanneer zich bij de verdere behandeling onderwerpen mogten voordoen, die eene Koninklijke beschikking vereischen, daartoe de noodige gemotiveerde voorstellen van het Indisch bestuur worden te gemoet gezien, strekkende de omstandigheid, dat Zijne Majesteit de Koning Hoogst Deszelfs naam aan het Gymnasium heeft willen geven, tot waarborg, dat het de ernstige wensch van Zijne Majesteit is om iets goeds tot stand te brengen, tot heil voor *Nederlandsch-Indië*, welke door daden verklaarde bedoeling dan ook eischt, dat men in Indië krachtig medewerke, om dat goede tot stand te brengen, waarin Zijne Majesteit zooveel belang stelt. (1)

(1) Besluit 24 Maart 1859 no. 1.

Ten gevolge dezer uitgestrekte magtiging werd door de Indische Regering bepaald, dat alles, wat in den ruimsten zin het administratief en geldelijk beheer betreft van het Gymnasium *Willem III* aan een collegie van curatoren wordt opgedragen, onder het eere-voorzitterschap van een der leden van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, zullende hetzelve uit eigen boezem eenen President en eenen Secretaris kiezen.

Tot de functie van eere-voorzitter werd het Raadslid Mr. *A. Prins* geroepen met opdragt om het collegie van curatoren aandachtig te maken op de wenschelijkheid om zoo spoedig mogelijk tot de voordeelen der Koninklijke magtiging te geraken, door aankoop van eenig geschikt en gezond gelegen pand, hetwelk de gelegenheid tot bijbouwing en uitbreiding aanbiedt, en al aanstonds maatregelen te nemen tot het doen aanvangen van die lessen, waartoe geschikte docenten op *Java* aanwezig zijn.

Wijders werd het collegie van curatoren zamengesteld uit de Heeren:

T. Ament, oud Directeur der middelen en domeinen.

Dr. *P. Bleeker*, dirigerend Officier van gezondheid der 2de klasse, lid der Hoofdcommissie van onderwijs.

G. F. de Bruijn Kops.

J. W. C. Diepenheim, Directeur van financiën.

Jhr. Mr. *F. Junius van Hemert.*

C. F. W. Wiggers van Kerchem.

Mr. *T. H. der Kinderen*, Griffier bij het hoog geregtshof.

Mr. *W. Rappard*, Officier van justitie bij den raad van justitie te *Batavia.*

G. Suermondt.

G. H. Uhlenbeck, Directeur der burgerlijke openbare werken.

F. van Vollenhoven, wd. Hoofd-Ingenieur van het stoomwezen.

N. H. W. Stumphius Whitton, Kolonel, chef van het wapen der artillerie. (1)

Het collegie van curatoren werd tot aanvaarding zijner taak weldra door den eere-voorzitter zamen geroepen en op 11 Junij 1859 door ZHEdG. geconstitueerd.

(1) Besluit 5 Junij 1859 no. 11.

Het eerste, wat aan curatoren te doen stond, was het organiseren van het collegie zelve.

De Heer *T. Ament* werd in de 1ste vergadering tot voorzitter gekozen, en de Heer *Wiggers van Kerchem* tot secretaris, terwijl de functiën van thesaurier eenigen tijd later aan den Heer *G. Suermondt* werden opgedragen.

Op grond van de daaraan gebleken behoefte werd het collegie van curatoren door de Regering gemagtigd, om voorloopig en in afwachting van eene nadere regeling, voor den tijd van één jaar zich toe te voegen een adjunct secretaris onder genot van eene toelage van *f* 100 's maands, wiens benoeming, werkzaamheden en verhouding zullen worden geregeld, volgens het door het collegie vastgestelde en nader vast te stellen reglement van orde, met vrijlating aan curatoren om onder ultimo Julij 1860, ingeval daartoe alsdan nog behoefte wordt gevoeld, bij gemotiveerd voorstel op de verlenging of bestendiging van dien maatregel terug te komen. (1)

Het collegie van curatoren maakte van deze magtiging terstond gebruik, door tot zijn adjunct secretaris te benoemen, den 1sten commies ter Algemeene Secretarie Mr. *H. D. Levijssohn Norman*.

Tot de organisatie van het collegie behoorde ook de vaststelling van een reglement van orde, hetwelk spoedig tot stand kwam en onder anderen de bepaling inhield, dat de voorzitter uit hetzelve drie permanente commissiën zou moeten vormen, tusschen welke de verschillende werkzaamheden tot bevordering eener spoedige en rigtige afdoening van zaken, zouden moeten worden verdeeld en wel eene voor *opvoeding en onderwijs*, eene voor de *gebouwen* en eene voor de *financiën en huishouding*. Deze commissiën werden respectievelijk zamengesteld:

de eerste uit de heeren *Rappard*, *Bleeker*, *der Kinderen*, *Junius van Hemert* en *Wiggers van Kerchem*.

de tweede uit de heeren *Ament*, *Uhlenbeck*, *Stumphius Whitton* en *Diepenheim*; en

de derde uit de heeren *Ament*, *Wiggers van Kerchem*, *de Bruijn Kops* en *Suermondt*.

---

(1) Besluit 7 Augustus 1859 no. 8.

Tot bestrijding der kosten van schrijfloonen, schrijfbehoeften, boodschappers enz. werd door de Regering magtiging verleend tot uitbetaling aan curatoren voorloopig van eene som van *f* 500, ter nadere verantwoording aan de Algemeene Rekenkamer. (1)

In den verderen loop van het jaar 1859 onderging het collegie van curatoren geenerlei wijziging.

Reeds in de vergadering van curatoren op 13 Julij 1859 werd door de commissie voor opvoeding en onderwijs het ontwerp van een organiek reglement ter tafel gebragt, waarbij tot leiddraad was genomen het door den gemeenteraad van *'s Gravenhage* onder dagteekening van 3 Mei 1858 voor het stedelijk gymnasium aldaar vastgestelde programma, behoudens afwijking dáár, waar zulks, met het oog op het meer omvattend doel der Indische inrigting of om locale eischen noodzakelijk of wenschelijk was voorgekomen.

Dit ontwerp kwam terstond bij curatoren in behandeling en werd met eenige wijzigingen bereids in de vergadering van 10 Augustus daaraanvolgende gearresteerd.

Het reglement werd aan de Regering aangeboden, en na eenige gedachten wisseling, welke nog enkele verbeteringen uitlokte, van het bewijs harer goedkeuring voorzien (2), luidende hetzelve thans als volgt:

Art. 1. Het gymnasium is eene inrigting voor opvoeding en onderwijs, ten behoeve van de Europesche jongelingschap in *Nederlandsch-Indië*.

Het heeft tot doel de zedelijke, verstandelijke en ligchamelijke ontwikkeling der aan de inrigting toevertrouwde jongelingen, en is bestemd voor de opleiding zoo van hen, die naderhand tot de lessen op de Hooge scholen, of op bijzondere Akademiën wenschen toegelaten te worden, als van hen, die zich door eene beschaafde opvoeding willen voorbereiden, om met nut werkzaam te zijn in maatschappelijke betrekkingen, waarvoor het bezit van eenig academisch praedicaat geen vereischte is.

Zoowel externes, als internes worden opgenomen.

---

(1) Besluit 1 Julij 1859 no. 15.

(2) Besluit 21 October 1859 no. 14 en Miss. Gouv. Secret. 5 November 1859 no. 2517.

Art. 2. De strekking van opvoeding en onderwijs is Christelijk zedekundig.

Het geven van onderwijs in de Godsdienst wordt overgelaten aan de kerkgenootschappen.

Art. 3. Behoudens het oppertoezigt van het collegie van curatoren is het bestuur van het gymnasium opgedragen aan een directeur, onder den titel van rector.

Voor de opvoeding en het onderwijs wordt hij bijgestaan door het noodig aantal docenten.

Het huishoudelijk bestuur der inrigting wordt onder zijn toezigt gevoerd door een administrateur, bijgestaan door een genoegzaam personeel.

Art. 4. Op het gymnasium worden toegelaten jongelingen, die ten minste hun 10de jaar hebben vervuld nadat zij bij een examen, af te leggen te *Batavia* ten overstaan der commissie voor opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren en den rector, en elders ten overstaan der plaatselijke subcommissie van onderwijs blijken hebben gegeven, met vrucht de lessen op het gymnasium te kunnen bijwonen.

De vereischten, om op het gymnasium te worden toegelaten, zijn:

a. het lezen, schrijven en Hollandsch spreken, benevens de kennis van de eerste gronden der Nederlandsche spraakkunst.

b. de beginselen der rekenkunde.

c. de beginselen der aardrijkskunde.

d. een algemeen overzigt der Nederlandsche en Nederlandsch-Indische geschiedenis.

Art. 5. Zij, die den ouderdom van 12 jaren bereikt hebben en de lessen van het gymnasium niet van den beginne wenschen te volgen, maar verlangen in eene der hoogere klassen te worden toegelaten, moeten bevorens een examen afleggen ten overstaan van de commissie voor opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren en den rector.

De rector bepaalt in overleg met de commissie, tot welke klasse de geëxamineerde kan worden toegelaten.

Art. 6. In de navolgende vakken wordt onderwijs gegeven:

A. *Talen.*

1 Latijn.
2 Grieksch. } met letter-, oudheid- en fabelkunde.

3 Maleisch.
4 Javaansch.
5 Hoogduitsch.
6 Fransch.
7 Engelsch.
8 Nederlandsch. } met letterkunde.

B. *Wetenschappen.*

9. Wiskundige wetenschappen (cijferkunde, stelkunde, meetkunde).
10. Landmeten en waterpassen.
11. Werktuigkunde.
12. Kosmographie.
13. Aardrijkskunde. { *a.* van Nederlandsch-Indië. *b.* » Nederland. *c.* Algemeene.
14. Physica.
15. Chemie.
16. Natuurlijke geschiedenis.
17. Geschiedenis. { *a.* van Nederlandsch-Indië. *b.* » Nederland. *c.* Algemeene.
18. Staathuishoudkunde.
19. Statistiek.
20. Handelswetgeving.
21. Italiaansch boekhouden.

C. *Fraaije kunsten.*

22. Teekenen (regtlijnig en handteekenen).
23. Muzijk.
24. Gymnastiek.
25. Declamatie.

Art. 7. In de laagste klasse wordt het lager onderwijs voortgezet en het middelbaar onderwijs aangevangen.

Jongelingen, mits den leeftijd van 12 jaren bereikt hebbende, worden na afgelegd voldoend examen, tot het verder middelbaar onderwijs toegelaten.

Art. 8. Het gymnasium is, voor zooveel de volgende klassen betreft, in twee afdeelingen verdeeld:

A. voor hen, die wenschen, later de Hooge scholen, de Athenaea of 's Rijks kweekschool voor militaire geneeskundigen te *Utrecht*, te bezoeken.

B voor hen, die bestemd zijn.

a. voor de Koninklijke Academiën, voor de land- en zeemagt te *Breda* of *Willemsoord*.

b. voor de Koninklijke Academie te *Delft*.

c. voor handel en nijverheid.

Art. 9. Ouders of voogden geven bij den overgang der jongelingen van de laagste klasse tot de hoogere klassen aan den rector kennis, voor welk vak zij hunne kinderen of pupillen bestemmen.

Art. 10. Bij de opleiding der jongelingen voor inrigtingen, waar tot toelating een bepaalde leeftijd word gevorderd, wordt daarop gelet bij het vaststellen van elken leercursus.

Art. 11. Behoudens het bepaalde bij het vorig artikel is de cursus voor de afdeeling A van zes, die voor de afdeeling B van vier jaren.

Elke cursus, ook die der laagste klasse, vangt aan met 1 September en eindigt met half Julij van ieder jaar.

Art. 12. Jaarlijks wordt door den rector, in overleg met de commissie voor opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren een programma vastgesteld van de te geven lessen in elke afdeeling en in de verschillende klassen.

Art. 13. Jaarlijks bij het einde van den cursus wordt, na afgelegd openbaar examen, door den rector in overleg met de commissie voor opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren bepaald, welke jongelingen tot eene hoogere klasse zullen overgaan, of het gymnasium voor hunne volgende bestemming kunnen verlaten.

Na afloop van het examen worden aan de jongelingen, die gedurende den afgeloopen cursus de meeste blijken van gemaakte vorderingen gegeven hebben, en op de loffelijkste wijze hunne pligt hebben betracht, prijzen, bestaande in boekwerken en andere voorwerpen, of getuigschriften uitgereikt.

Art. 14. Aan de jongelingen, die na volbragten leertijd, het gymnasium verlaten, wordt daarvan een certificaat verleend.

Art. 15. De leerlingen van het gymnasium, zoowel externes als internes, dragen eene door het collegie van curatoren te bepalen uniforme kleeding.

Art. 16. Voor de internes wordt betaald *f* 450 en voor de externes *f* 300 's jaars. De betaling geschiedt driemaandelijks in den loop der eerste maand van het ingetreden trimester. De rekeningen van verschotten worden mede driemaandelijks ter betaling aangeboden.

De leerlingen genieten daarvoor, behalve het onderwijs: de internes kost, inwoning en bewassching, zoomede geneeskundige behandeling; de externes halven kost zonder meer.

Het onderwijs in de muzijk wordt voor hen, die het wenschen te ontvangen, afzonderlijk in rekening gebragt.

Kleeding, boeken, teeken- en meetinstrumenten zijn mede niet onder school- en kostgelden begrepen, doch worden tegen den kostenden prijs door het gymnasium verstrekt.

De overige schoolbehoeften worden niet in rekening gebragt.

Art. 17. Voor internes, die om bijzondere redenen, ter beoordeeling van de commissie voor opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren, gedurende den vacantie-tijd in de inrigting blijven, wordt geen meerdere betaling gevorderd.

Een ander onderwerp, dat spoedig voorziening vereischte, was de organieke regeling van het personeel, want hoezeer de door het Opperbestuur toegestane fondsen op gemaakte berekeningen ten aanzien van de formatie van dat personeel waren gegrond, was echter het verlangen der Regering, dat het gebruik dier fondsen zich geheel naar gelang der omstandigheden en behoeften zoude regelen.

In verband hiermede werd overeenkomstig de voordragt van curatoren door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal bepaald, dat het personeel van het gymnasium *Willem III* zal zijn zamengesteld uit een rector, conrector en praeceptor, die allen den graad van doctor in de letteren en bespiegelende wijsbegeerte moeten bezitten, een doctor philosophiae naturalis voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, een 2en docent in de wis- en natuurkunde, vier onderwijzers voor het Hollandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch, de let-

terkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en andere wetenschappelijke vakken, onderwijzers in het teekenen, Maleisch, Javaansch en gymnastie, een administrateur en een geneesheer: zijnde bij deze beschikking tevens de voorwaarden vastgesteld, waarop genoemde personen aan het gymnasium zullen worden verbonden (1), namelijk:

A. dat het personeel van het gymnasium *Willem III* zal zijn te zamengesteld als volgt:

1°. een directeur met den titel van rector, doctor in de letteren en bespiegelende wijsbegeerte, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 600 (*zes honderd gulden*).

2°. een conrector, doctor in de letteren en de bespiegelende wijsbegeerte, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 400 (*vier honderd gulden*).

3°. een praeceptor, doctor in de letteren en bespiegelende wijsbegeerte, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 300 (*drie honderd gulden*).

4°. een doctor philosophiae naturalis voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 400 (*vier honderd gulden*).

5°. een tweede docent in de wis- en natuurkunde, op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 250 (*twee honderd vijftig gulden*).

6°. vier onderwijzers voor het Hollandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch, de letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en andere wetenschappelijke vakken, ieder op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 250 of gezamenlijk *f* 1000 (*een duizend gulden*).

7°. onderwijzers in het teekenen, Maleisch, Javaansch en de gymnastie, gezamenlijk op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 300 (*drie honderd gulden*).

8°. een administrateur op eene maandelijksche bezoldiging van *f* 200 (*twee honderd gulden*).

9°. een geneesheer, op eene maandelijksche toelage van *f* 100 (*een honderd gulden*).

B. dat de onder nos. 1, 2, 3, 4, 5, 6 en 8 genoemde personen voor zich en hun wettig gezin zullen genieten kos-

(1) Besluit 22 September 1859 no. 3.

telooze geneeskundige behandeling en geneesmiddelen, alsmede vrije woning in of bij het gymnasium, of zoolang daartoe geene geschikte gelegenheid mogt aanwezig zijn, hun zal worden te goed gedaan een nader te bepalen indemniteit voor huishuur;

C. dat de onder nos. 1, 2, 3, 4, 5 en 6 genoemde personen, na verloop van het eerste vijftal jaren, na de aanvaarding hunner betrekking, zullen genieten eene tractementsverhooging:

de rector van *f* 200 (*twee honderd gulden*) 's maands.

de conrector van *f* 100 (*een honderd gulden*) 's maands;

de praeceptor van *f* 75 (*vijf - en - zeventig gulden*) 's maands;

de doctor philosophiae naturalis van *f* 100 (*een honderd gulden*) 's maands;

de tweede docent in de wis- en natuurkunde van *f* 50 (*vijftig gulden*) 's maands;

de vier onderwijzers in de levende talen *f* 50 (*vijftig gulden*) 's maands.

D. dat zij na verloop van een tweede vijftal dienstjaren nogmaals eene tractementsverhooging van hetzelfde bedrag zullen bekomen.

E. dat de sub B. opgenoemde personen, ten aanzien van het weduwen- en weezenfonds en van de burgerlijke pensioenen, alsmede ten aanzien van de wachtgelden, verloven enz. geheel en al gelijk zullen zijn aan gewone ambtenaren, en

F. dat op de bij la. A., 7 bedoelde onderwijzers de wettelijke bepalingen omtrent de pensioenen en verloven niet van toepassing zullen zijn.

Reeds te voren had het resultaat eener oproeping in de dagbladen uitgewezen, dat hier te lande slechts weinige personen werden aangetroffen, welke voor de meer belangrijke betrekkingen aan het gymnasium in aanmerking konden komen en dat het zelfs volstrekt noodzakelijk was om den rector, den conrector, den praeceptor, den 1en docent in de wis- en natuurkunde en de docenten in de Fransche en Engelsche taal uit Europa herwaarts te ontbieden.

Aan het doen eener keuze voor dit gedeelte van het personeel, waren voor het collegie van curatoren eigenaardige bezwaren verbonden, zoodat het besloot zulks aan eene daartoe allezins bevoegde commissie in *Nederland* op te dragen, bestaande uit de heeren mr. *J. Loudon*, fd. secretaris-generaal bij het departement van kolonien, dr. *C. G. Cobet* en dr. *M. de Vries*, hoogleeraren in de letteren te *Leiden* en mr. *J. L. de Bruijn Kops*, thans hoofdkommies bij het departement van financien en redacteur van het tijdschrift *de Economist*.

In den aanvang van het jaar werd berigt ontvangen, dat de drie laatstgenoemden de gedane keuze zich hebben laten welgevallen, doch dat de heer *Loudon* uit hoofde van allezins te eerbiedigen redenen aan het dezerzijdsch verlangen onmogelijk kon voldoen, zijnde later vernomen, dat het gewezen lid in den raad van *Nederlandsch-Indie*, jkh. *Cornets de Groot van Kraaijenburg* als voorzittend medelid van bedoelde commissie is opgetreden.

Overeenkomstig de dezerzijdsche voorstellen werd door de Indische regering aan Zijne Excellentie den Minister van Kolonien in overweging gegeven (1):

a. aan de door de bedoelde commissie in *Nederland* te kiezen personen eene acte van benoeming uit te reiken, op de vastgestelde bezoldigingen en voorts aan die benoemingen te verbinden de navolgende voordeelen:

1°. vrijen overtogt voor zich en wettig gezin op den gebruikelijken voet.

2°. eene gratificatie bestaande voor den rector in eene som van *f 1500* en voor de andere onderwijzers in eene som van *f 1000*.

3°. genot van half tractement te rekenen van den dag van vertrek uit *Nederland* tot den dag van aankomst in *Nederlandsch-Indie*, als wanneer zij terstond zullen treden in het genot der hier toegedachte bezoldiging.

Met last om zoo spoedig mogelijk de reis herwaarts te aanvaarden en met bepaling, dat de rector voor zich zal gebruik maken van den zoogenaamden overlandweg;

(1) Besluit 22 September 1859 no. 4.

b. om, zoo er onder de gekozen personen mogten zijn, die gegronde bezwaren maken om zich op sommige der gestelde voorwaarden aan het gymnasium te verbinden, in die voorwaarden ten behoeve van den betrokken persoon zoodanige wijziging te maken, als billijk noodig en in het belang der zaak nuttig zal voorkomen, en

c. ten behoeve van de bedoelde commissie in *Nederland* beschikbaar te stellen eene som van *f 5000* om te dienen tot defroijement wegens reis- en verblijfkosten enz. alsmede voor den aankoop van de noodige school- en schrijfbehoeften voor het gymnasium te *Batavia*.

Op deze voorstellen werd door den Minister eene conforme beschikking genomen (1).

Van bedoelde commissie is bereids berigt ontvangen, dat de noodige oproepingen in de dagbladen zijn geschied, zoodat de komst van het uit *Nederland* verwachte personeel binnen weinige maanden wordt te gemoet gezien.

Van het hier te lande te verkrijgen personeel hadden in den loop van 1859 geene andere benoemingen plaats dan die van *W. Schwertzel*, laatstelijk docent in de wis- en natuurkunde aan het gymnasium te *Winschoten* tot 2en docent in gemelde takken van wetenschap, en van den gewezen adjudant-onderofficier *R. F. Alberts* tot administrateur (2).

De keuze van de candidaten voor de betrekkingen van docent in de Nederlandsche en in de Hoogduitsche taal maakte op het einde van het jaar bij het collegie van curatoren nog een punt van overweging uit, terwijl de reksten om plaatsing als onderwijzer in de overige vakken voorloopig werden gehouden in advies.

Wijders verdient hier nog melding, dat tegen het einde van het jaar, door middel eener oproeping in de dagbladen aan de ouders en voogden, die voornemens mogten zijn kinderen of pupillen als élèves voor het gymnasium te bestemmen, de uitnoodiging werd gedaan om daarvan aan het collegie van curatoren mededeeling te doen. Voor het sluiten van den jaarkring werd reeds voor 18 jongelingen aanzoek om plaatsing gedaan.

(1) Besluit 25 Januarij 1860 no. 4.
(2) » 22 September 1859 no. 21, idem 1 November 1859 no. 7

Reeds spoedig, nadat het plan tot oprigting van een gymnasium te *Batavia* ruchtbaar was, werden aan de regering eenige aanbiedingen gedaan van aanzienlijke woonhuizen, welke de respective eigenaren bereid waren voor dat doel aan den lande in koop af te staan.

Het collegie van curatoren achtte het evenwel wenschelijk alsnog eene oproeping in de nieuwsbladen aan belanghebbenden te rigten, die genegen mogten zijn tot verkoop of verhuur van gebouwen of erven te dier stede, geschikt voor een tijdelijk of definitief gymnasium.

Deze oproeping lokte een aantal aanbiedingen uit, van welke geene zoo zeer nabij kwam aan het door de Regering gestelde voorschrift, dat het voor gymnasium te bestemmen pand moet zijn geschikt en gezond gelegen en tevens tot bijbouwing en uitbreiding gelegenheid aanbiedende, als dat van de erven *de Perez* op *Salemba* gelegen.

Naar aanleiding van het dezerzijdsch voorstel werd door de Regering magtiging verleend tot aankoop van dit pand tegen de daarvoor gevraagde som van *f* 48,000:— vrijgeld, en tevens bepaald, dat hetzelve voortdurend bestemd zal zijn tot instituut voor opvoeding en gymnasiaal onderwijs, onder den naam van *Gymnasium Willem III*. (1)

Wijders ontving de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken de opdragt om zoodra mogelijk, na overleg met en door tusschenkomst van het collegie van curatoren plans en begrooting in te dienen voor de daarstelling van de nog aan dit pand ontbrekende, tot een volledig gesticht voor gymnasiaal onderwijs vereischte gebouwen.

Aan genoemden Directeur werd op diens verzoek door het collegie van curatoren een concept programma aangeboden betreffende de bijbouwing en de indeeling van het geheel, welk programma vd. collegie als legger van het intedienen ontwerp wenschte te zien gebezigd.

Nadat het perceel op *Salemba* ten name van het Gouvernement was overgeschreven, werd magtiging verleend om het te doen overgeven aan en stellen onder beheer en administratie van het collegie van curatoren (2). Dit geschiedde

(1) Besluit 28 September 1859 no. 1.

(2) Besluit 6 December 1859 no. 10.

onder behoorlijk proces verbaal op 17 December 1859 en werd de administrateur *Alberts* terstond met het beheer en toezigt van het pand belast.

In verband met de Koninklijke beschikking, dat de kosten van eerste instelling van het daar te stellen gymnasium door den lande zullen worden gedragen, werd behoudens nadere verantwoording aan de Algemeene Rekenkamer, door de Regering magtiging verleend om ten behoeve van het collegie van curatoren eene som van *f* 25,000:— beschikbaar te stellen, met bepaling dat daaruit zoo veel mogelijk zullen worden bestreden de kosten van meubilair en alle andere huishoudelijke benoodigdheden, welke voor de eerste inrigting worden vereischt. (1) Van dit crediet was onder ult. 1859 door het collegie van curatoren de som van *f* 20,000:— genoten.

Nog in den loop van 1859 hadden door de goede zorgen der commissie voor financien en huishouding aanzienlijke bestellingen in *Nederland* plaats.

(1) Besluit 20 September 1859 no. 17.